Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AGNETE CLAUDIUS

MINDERNES Ø

SPREDTE
LIV5- OG REJSEERINDRINGER

H. HAGERUP - KØBENHAVN

AGNETE CLAUDIUS

MINDERNES Ø

SPREDTE
LIVS- OG REJSEERINDRINGER

H. HAGERUP - KØBENHAVN
1950

Omslagsbilledet: Krudttårnet i Rønne
er gengivet efter linoleumstryk af
K. Asisoff

Et eventuelt overskud ved salget af denne bog vil ubeskåret blive givet til frihedsfonden

Printed in Denmark
FEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V

INDHOLD

Forord 7
»Der var en tid, da jeg var meget lille« 9
Mindernes ø 13
En gammel patriciergård 16
Sandflugtsskoven 20
Kongebesøget på Bornholm 23
Et løjerligt pigebarn 25
Priser og selskabelighed 27
Bornholms væbning m. m. 32
Havnen 34
Provisorietiden 40
Konfirmationen 43
Samfundets stedbørn 46
Farvel til Bornholm — Nye forhold 49
Arbejdsår 54
Lidt om mine forældre 62
Marius Claudius 71
Vennen Gudmund Schütte 90
Erik Hagens og lidt om modstandsbevægelsen 95
Rejseminder 104
En Middelhavsrejse 105
Palæstina 114
Ægypten 119
Et glimt af Polen 124
Ghettoer, jeg har set 126
Sovjetunionen 129
Lidt om Norge og den norske landalmue 141
Midnatssolens land 153
Klokken slår, tiden går 161
Efterskrift 163

FORORD

Når man på sine ældre dage tager sig for i tankerne at gennemgå sit livs hændelser, er der ingen af dem, der står så skarpt prægede i hukommelsen, som barndommens oplevelser. Barnet med sin lille gryende forstand stirrer undrende på alle foreteelser rundt omkring sig, forstår ikke sammenhængen, øver ingen kritik, men registrerer kendsgerningerne i sin friske, modtagelige hjerne og lader dem i ungdommens travle optagethed synke til bunds i bevidstheden. Men er man først nået til den alder, hvor man ikke har ret meget mere at vente af livet, da har det gamle barn — der har vanskeligt ved at forstå, at det virkelig er blevet så gammelt, at barndomstiden virkelig ligger 60—70 år tilbage — en fornøjelse af at drage minderne frem af hjernens gemme, hvor de trolig er blevet opbevaret, at gennemgå de gulnede blade, mens stadig flere minder dukker op fra underbevidstheden, og man til sidst ser sit liv som en ring, der er ved at sluttes, hvor den ene hændelse sædvanlig er en logisk konsekvens af den anden og til syvende og sidst bunder i ens egen indstilling og nedarvede anlæg.

Erik, min søns og også min kære, ja meget mere end kære ven, der faldt under sin heltemodige kamp mod tyskerne som en af frihedskæmpernes bedste mænd, sagde flere gange til mig: »Du skulle skrive dine memoirer.«

Erik tilbragte en del af sin knappe fritid hos mig efter min mands pludselige død for at hjælpe mig over det første lammende chok, sorgen og ensomhedsfølelsen efter et fyrreårigt ægteskab.

Så kom sorgen over Eriks død til, jeg vidste intet om hans sabotørvirksomhed, og meddelelsen om, at han var skudt, traf mig som et nyt chok. Når jeg nu har fulgt hans råd, har jeg ofte set ham for mig i mine tanker, mens jeg skrev, og disse mine erindringer skal i al beskedenhed være tilegnet dr. *Erik Hagens*' minde.

Forfatterinden som 14årig.

»DER VAR EN TID, DA JEG VAR MEGET LILLE«

Min far, Sylvester Lütken, var kontorchef i finansministeriet, et embede, der var lønnet med 2400 kr. om året. Så var han så heldig i 1875 at blive udnævnt til amtsforvalter i Rønne; det var vel nok en fremgang, dèr skulle han have 4400 kr. om året samt fribolig, som rigtignok skulle vedligeholdes af ham selv. Det var et minus, for boligen var uforholdsmæssig stor og dertil meget gammel og fordrede mange reparationer. Mine forældre rejste dog med frisk mod derover med de seks børn, de dengang havde, for det betød i al fald en lettelse af de trange kår.

Skønt jeg kun var fire år, da vi rejste fra København, husker jeg dog meget derfra. Huset, gården, hvor jeg legede med viceværtens dreng, Vilhelm, og meget andet. Vilhelm opfordrede mig engang til at prøve, hvem af os, der hurtigst kunne »spæne« over gaden lige foran en hestevogn. Vilhelm »spænede« og faldt

på maven lige foran hestene, mens jeg klogeligt blev stående på fortovet. Ved et mirakel nåede han at springe op og komme af vejen, inden hestene trådte på ham.

I gården, det var i Guldbergsgade, vi boede, var der en sprøjtestation. Jeg husker brandmændene, der snakkede gemytligt med os små unger, og jeg husker, jeg har set dem trække af med sprøjten; det gik nemt nok, fire brandmænd spændte sig selv for, et par skubbede bag på, og så gik det i rask fart hen ad gaden. Det kostede overvindelse at lade være med at løbe bag efter dem for at se på branden.

Da afrejsen nærmede sig, tog min mor mig undertiden med på afskedsvisitter hos vore bekendte. Jeg ser mig selv sidde i en lille stol og lege med en kusine, mens tanterne sad rundt om og snakkede sammen. Jeg husker dem kun fra knæene nedefter, højere hævede jeg ikke mit blik, optaget som jeg var af at lege med dukkekomfuret. Afskedsselskabet for mine ældre søskende står tydeligt for mig, det endte tragisk for mit vedkommende. Jeg faldt og skrabede hul på mit knæ, og da jeg ikke ville holde op med at brøle, blev jeg bragt i seng, hvilket jeg fandt meget uretfærdigt.

Et mareridt eller måske en feberfantasi, jeg havde som fireårig, står prentet i min erindring — lignende nattemarer plagede mig i mange år. Jeg ligger i min seng, som er en tøjkurv af overnaturlig størrelse, der altid benyttedes som seng for den næstmindste. Ved min venstre side ligger Ellen i sin tremmeseng, og til højre sover mor med lillebror i vuggen ved siden af sig. Men værelset er ikke, som det plejer at være. Jeg er angst, uhyggelige ting foregår. Ornamenterne på loftrosetten, som jeg synes ligner små børn, begynder at flyve rundt i luften i halvmørket. Jeg lader øjnene løbe forskræmt om i værelset. På vor gamle sælskindskuffert i hjørnet sidder der en heks, hun er lille, og jeg ser hende kun utydeligt, men hendes øjne er to lysende punkter. Heksen rejser sig og går lydløst hen over gulvet til døren oven for min mors hovedgærde. Døren står halvåben, og en lille dreng med hat af avispapir klamrer sig til begge håndtag og gynger frem og tilbage. Heksen taler lydløst til ham og går derpå tilbage til kufferten, sætter sig og stirrer ufravendt på mig. Jeg tør ikke kalde

på mor, for jeg ser nu, at i stedet for hende ligger der en frygtelig trold i hendes seng. Jeg er lammet af angst, og jeg ved ikke, hvad det er, der dunker i mit bryst. Jeg ser ingen ende på denne rædsel, men så må jeg være faldet i søvn, for pludselig ser jeg solen skinne ind gennem vinduet i en bred stribe, alle onde og skrækkelige væsner er forsvundet, min mor er stået op, men Ellen ligger endnu i sengen og snakker med sin høje, lyse stemme. Nattens rædsler er glemt, jeg vil op og lege, dog, når jeg er alene i mørket, kommer skræmmebillederne tilbage og får mit hjerte til at hamre af angst.

En sød lille dreng på fire år kommer nu på mine gamle dage af og til og besøger mig, eller rettere min hund, og deler sig mellem at lege med hunden og snakke med mig. Han så en dag en gammel luftbøsse, som stod i en krog, og sagde: »Sådan et gevær ville jeg gerne ha'.« »Du er for lille,« sagde jeg, »men når du bliver større, kan du måske få bøssen.« »Når jeg bliver stor og får bøssen, vil jeg rejse hen, hvor alle heksene bor, og så vil jeg skyde dem allesammen.« »Hvorfor?« spurgte jeg. »Jo for jeg drømmer så tit om en heks, og jeg er så bange, når jeg »slåsser« med hende.« »Da jeg var lige så lille som du, drømte jeg også om en heks.« »Hvordan så din heks ud?« spurgte han interesseret. Jeg forsøgte at få ham til at forstå, at der ingen hekse findes i virkeligheden, men det ville han ikke gå ind på. »Jeg ser dem jo, når jeg drømmer om dem, og jeg har en billedbog, hvor der er et billede af en heks.« Det var efter hans barnlige logik bevis nok for, at der findes hekse i virkeligheden.

Forskellen mellem drengens og pigens reaktion forekommer mig karakteristisk; mens pigen mere død end levende synker til bunds i sin rædsel og end ikke vover siden at omtale sine drømme, »slåsser« drengen med heksen og viser i vågen tilstand sin maskuline indstilling ved at lægge planer om at rejse hen, hvor heksene bor, og skyde dem allesammen.

Jeg leger i gården i Guldbergsgade, så ser jeg de andre børn komme med herlige rød- og hvidstribede sukkerstænger, som de har købt hos rullekonen på den anden side af gaden. Sådan en må jeg også have, tænker jeg, og jeg løber over gaden til rullekonens kælder. »Må jeg få en sukkerstang,« siger jeg. Hun giver

mig en og siger: »Kom så med skillingen;« jeg har ingen skilling. »Vil du så give mig stangen igen!« Det vil jeg ikke, jeg knuger stangen i min hånd, så knoerne bliver hvide. Hun tager mig om håndleddet, og med sine krogede fingre vrister hun min hånd op finger for finger og tager sukkerstangen fra mig. Modfalden trasker jeg hjem efter denne første lektion i, hvad penge er for noget.

Endelig var alle forberedelser til flytningen tilendebragt, og vi sidder på dækket af damperen, der skal føre familjen med pik og pak til Bornholm. Jeg sidder på bænken ved siden af Ellen, og hun siger: »Se, Nete, nu sejler vi.« Jeg har aldrig før set et skib og ved ikke, hvad det er at sejle. Jeg stirrer på mønstret i den løber, der ligger på dækket foran bænken, mon den har noget at gøre med det mystiske, der hedder at sejle, men den giver mig intet svar. Så ser jeg på husene på kajen og ser, at de fjerner sig. Det er altså det, der hedder at sejle.

Senere er jeg blevet bragt til køjs i kahytten. Den lille damper ruller forfærdeligt, og jeg er lige ved at trille ud af køjen. Pludselig ser jeg min store søster Cilla komme trimlende ned ad kahytstrappen, hun ligger på maven og kaster op på gulvtæppet. I hendes brune skindhue med fløjlspulden er der en lang kvast, den ligger jammerligt strakt ud på gulvet. At Cilla, som jeg troede var voksen — hun var elleve år — og som næsten var en højere autoritet for mig end min mor, kan komme i en så ynkelig situation, det går over min forstand.

Endelig — efter en hård rejse — er vi i Rønne. Det er mørkt og koldt. Jeg småtuder, mens vi går gennem de mørke gader hen til Dams hotel, hvor jeg straks bliver lagt i seng. Midt om natten vågner jeg fuld af rædsel og skriger højt; så får jeg lov til at komme op i sengen til min far, og hurtigt sover jeg ind, tryg ved hans beskyttelse.

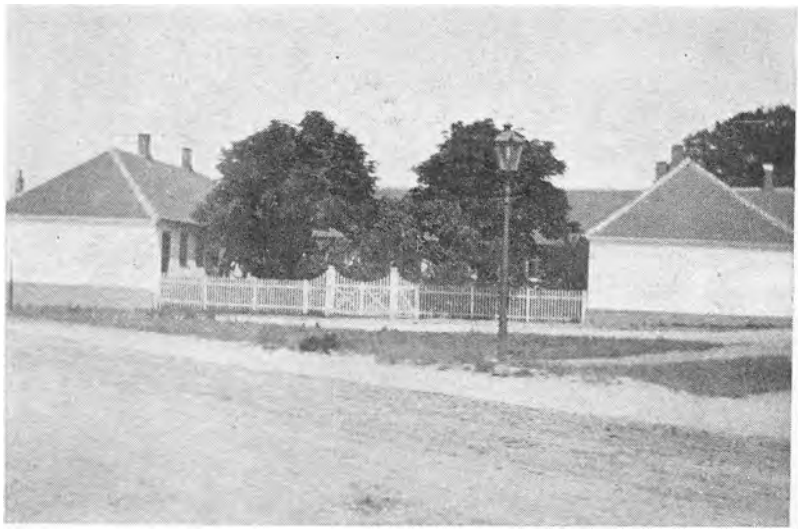

Amtstuen i Rønne.

MINDERNES Ø

Når jeg skal fortælle om Bornholm, er det ikke min hensigt at beskrive øens skønhed, dens ejendommelige landskabelige formationer, dens rige vegetation eller hvilke af dens fortrin, man ellers vil nævne. Alt dette er kendt af enhver, der har besøgt øen, og er beskrevet i det uendelige. For mig er Bornholm de særprægede minders ø, stedet, hvor jeg først lærte at fatte skønheden i naturen i alle dens vekslende former, i skovens dugfriske kølighed, i de stejle brinkers græsklædte, til hvile og drømmerier indbydende skråninger, i de små bølgers plasken mod strandens sten og i havets vælde, når det brydes mod klippekysterne.

Jeg kommer her til at tænke på et citat, jeg husker ikke, hvorfra det stammer: »Stedet er helligt, jeg hører vingeslag omkring mig af mindets fugle.«

I mit fjerde leveår blev min far udnævnt til amtsforvalter i Rønne, og vi blev installeret i amtstuen, en bygning, som bar præg af sin høje alder. Den hed engang i fortiden »Rosengården«

og tjente som vinterbolig for kommandanten på Hammershus. Det var en udstrakt, trefløjet bygning, beliggende ved havnen. I den østlige fløj fandtes kontorerne, i den lange midterfløj og vestfløjen bolig for amtsforvalterfamiljen. Midterfløjen var kun ti alen dyb, og værelserne lå i een lang række, de fleste ti alen på hver led undtagen »salen«, som var ti gange sejsten alen, to små gæsteværelser og to små soveværelser samt to mindre værelser i sidefløjen. De to gæsteværelser blev brugt om sommeren eller i sygdomstilfælde. I det ene var der en lem i gulvet og nedgang til en vældig vinkælder. Jeg skylder sandheden at sige, at der i vor tid aldrig har ligget så meget som een flaske vin i den. Under »salen« og to af stuerne var der en bælgmørk kælder, som jeg nødig ville vove mig ned i; dernede stod et vældigt, gammelt dejgtrug på størrelse med en mindre skibsjolle. Mon der deri blev ældet brød til kommandanten på Hammershus? Hvis det endnu eksisterer, burde det opbevares på byens museum. Det mindede mig om eventyret om pigen, der sejlede i et dejgtrug med et kosteskaft som mast og et forklæde til sejl. I dette dejgtrug kunne hun let have sejlet.

Det siger sig selv, at vi ikke kunne møblere alle disse store rum med møblerne fra vores lille fireværelsers lejlighed i København, mange af stuerne stod til at begynde med tomme, og vi børn have plads til at løbe og larme og høre resonansen af vor trampen og råben i den store sal, som ellers kun anvendtes som forvisningssted for os børn, når vi havde været uartige. Undtagelsesvis blev salen brugt til at danse i, når vi havde selskab for de ældre børn, og engang — hvor spændende! — opførtes der en børnekomedie i et rigtigt teater, som fandtes i salen, da vi kom til øen, og hørte til dèr, men på mystisk vis forsvandt efter at have været lånt ud til nogle skuespillere. Der var kulisser til en stue og en skov, og mine ældste søskende opførte sammen med deres kammerater en komedie, som der blev snakket om længe.

Når vi havde dans, oplystes salen af »lysekroner«, som bestod af træringe, omviklet med stedsegrønt og besat med en tæt krans af stearinlys. To af den slags kroner var nok til at oplyse salen, og når lysene var brændt ud, holdt ballet op af sig selv. Jeg har set lignende »kroner« på billeder af svenske bondefester, og de

ser for resten helt festlige og hyggelige ud, når de mange lys blafrer mellem det grønne.

Min mor elskede at arrangere festligheder med en eller anden pointe, således tableauer ledsaget af oplæsning, eller sommerbal med illumination i haven. Familjen klistrede selv de kulørte lygter, som var dyppet i noget, som skulle gøre dem transparente, lys blev sat fast i bunden, og når det på festaftenen var blevet mørkt, og de små kulørte lygter var tændt mellem de høje, blomstrende rosenbuske, i lysthuset og i syren- og morbærtræerne, var vor have som et feeventyr; jeg havde aldrig set noget så dejligt.

Haven var yndig, min far passede den selv. Den var et vidunder af blomster, krogede morbærtræer og gammeldags frugter. Der var et flor af provenceroser, enkelte højstammede mosroser, som jeg særlig elskede, små gule roser, der lignede æggeblommer, og de søde, lyserøde månedsroser. I midten af haven, ud for havestuen, var der et hav af alle slags sommerblomster. De sendte deres strålende lys ind gennem den åbne dør til havestuen, som var lidt mørk, fordi den vendte mod nord.

Der var stikkelsbær af sorter, som sikkert ikke findes mere, små grålige bær af en vidunderlig velsmag, og andre dybtgrønne; haven var afgrænset fra gaden ved et »væggered«, sådan kaldes på Bornholm de høje bindingsværksmure, hvormed man dèr gør sin have til et privat fristed. I det ene hjørne var der en høj ud mod gaden, under hvis gamle elmetræer vi kunne stå og se dampskibspassagererne gøre deres entré i byen.

I fortiden har haven været meget større og strakt sig over et areal på den anden side Havnegade, som dog i vor tid forlængst var bebygget. Jeg har set et gammelt kort, hvorpå arealet var aftegnet som have til amtstuen. Da jeg sidst så amtstuen, var den blevet moderniseret og forbedret på forskellig måde, og staten har længe båret de udgifter ved vedligeholdelsen, som min stakkels far måtte afholde af sin knappe gage. Som den var i vor tid, må man sige, at kommandanten fra Hammershus ikke har været forvænt med komfort.

Vi havde også en baggård, som var et kapitel for sig, og et ret uhyggeligt kapitel. En tid lang holdt vi høns dèr, men det blev efterhånden umuligt på grund af de mange rotter, som kom ind

fra havnepladsen, underminerede gården, trængte ind i bryggerset, åd hønsenes mad og næsten skræmte livet af os, når vi i mørket måtte gøre nødvendige besøg i det lille hus derude.

Engang, mens vi endnu havde nogle få høns, sagde min mor til mig, at jeg skulle gå ind til madam Dahl og bede hende se efter, om vore høns ikke lagde deres æg i hendes hønsehus; de lagde nemlig ingen i vort. Madam Dahl var vor nabo og havde et ubenyttet hønsehus, som lå med ryggen til vort. — Madam Dahl og jeg gik så derud og lukkede døren op. Vi blev begge stående målløse ved det syn, der viste sig for vore øjne. Hønsehuset var fyldt med æg, rederne flød over med æg, på gulvet lå i hundredvis af gamle, snavsede æg, de ældste begravet i støv. Jeg prøvede at slå nogle af dem i stykker, men de var alle forlængst rådnet. Intet under, at vore høns aldrig havde givet os noget udbytte; her var forklaringen.

For enden af begge sidefløjene var der så store rum, som ikke benyttedes, at jeg formoder, de i sin tid har tjent som stald og vognskur for merbemeldte kommandant. Gæstekammerfløjen var af bindingsværk, da vi kom til øen; den styrtede pludselig sammen i en storm og blev så genopbygget i grundmur. Jeg tænker mig, at hele bygningen oprindelig har været af bindingsværk og senere er blevet ombygget i grundmur.

EN GAMMEL PATRICIERGÅRD

Over for amtstuen på den anden side af gaden lå den såkaldte Johnsonegård, en stor, gammel købmandsgård med vidstrakt beboelseshus, gård med svalegang ved køkkenfløjen, stalde til køer og heste, lade, lo og høstænge, en anden gård med pakhuse og en høj granitmur, hvorfra der var en herlig udsigt over havet. Desuden tre haver, morbærhaven langs hovedbygningen, strandhaven ud mod bådehavnen og endelig rådstuehaven.

Da vi kom til Rønne, var ejeren af alle disse herligheder, konsul Johnson, død, og hans enke havde likvideret alle hans forretninger, men havde dog, efter hvad et af hendes børnebørn har fortalt mig, beholdt de mange sejlskibe, som han havde været reder for. Konsul Johnson havde for mange år siden købt gården

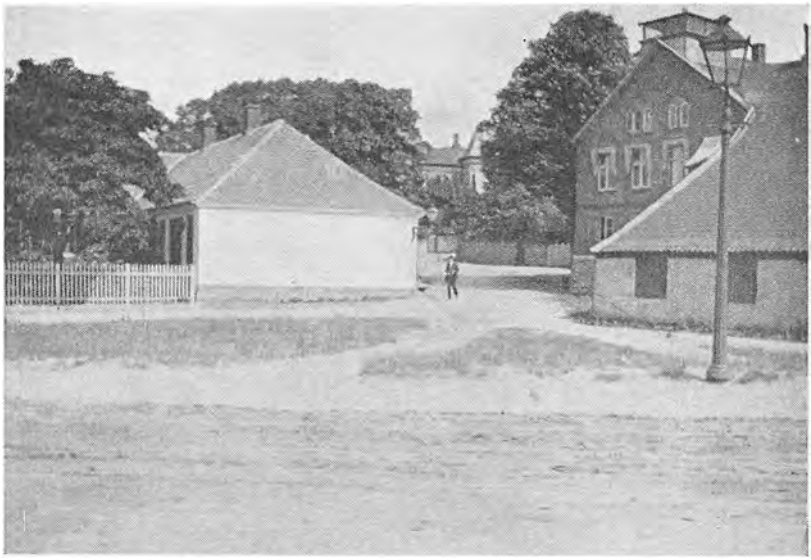

Johnsonegårdens gavl t. h.

efter en købmand Lohmann, far til den af alle bornholmere kendte bankdirektør Chr. Lohmann, der begyndte som ejer af Tvillingsgård nær Hasle, og senere blev direktør for Handelsbankens filial i Rønne. Fra Lohmanns udmærkede hjem har jeg nogle af mine bedste barndomsminder.

Jeg har ofte ønsket, at en digter havde kendt den gamle patriciergård; kun en digters pen kunne have gjort den anskuelig for læseren. Kun en digter kunne have fremmanet den poesi, den ejendommelige stemning af noget forbigangent og dog nærværende, der hvilede over dette vældige, maleriske bygningskompleks. Om vinteren hvilede Johnsonegården for det meste som i en tornerosesøvn, vi mærkede sjældent noget livstegn derfra, men om sommeren først i juni trængte høje, glade børnestemmer ud over havemuren, smådrenge i stribet kadettøj legede deres muntre lege i gårde og haver, og den eneste pige mellem alle drengene, Manna, kom frem og trak mig med ind i legen og lystigheden. Det var direktør Münters børn fra Malmø, fru Johnsons børnebørn, der sammen med husets mange andre børn og børnebørn jog torne-

rosesøvnen på flugt for de næste tre måneder. — Vi legede overalt. Et yndet sted for vor leg var rådstuehaven, hvor vældige, gamle lindetræer skyggede over den gamle rådstue fra middelalderen, som mærkelig nok var privatejendom og hørte med til Johnsonegården. Lindene kastede et hemmelighedsfuldt, grønt skær over den enestående interessante gamle kampestensbygning med det spidse, røde tegltag. Hovedindgangen fandtes i rådstuehaven, men ud til gaden lige over for amtstuen var der nedgang til fangekælderen; nogle trin ned, og man stod over for en svær, jernbeslået egetræsdør. Denne nedgang var overdækket af et tag, som hvilede på to fremspringende mure, hvori endnu de jernringe sad, som fangerne blev lænket til, når de skulle stå i gabestokken. En lille, men i sin fortættede kraft frygtindgydende bygning, som sikkert har fået mangen en arm synder til at blegne, og som gav en uhyggelig anelse om middelalderens barbari. Torturinstrumenter fandtes endnu i kælderen. Vinduerne var forsvarligt garderet med tykke jernstænger ligesom amtstuens kontorvinduer på den anden side af gaden. Rådstuehaven var omgivet af en tyk granitmur, og lindenes dybe skygge forhindrede al anden bevoksning end noget spredt græs.

Desværre har jeg ikke kunnet opspore noget billede af den gamle rådstue.

Efter den gamle frues død, da ødelæggelsens ubarmhjertige tromle knuste denne betagende skønne reminiscens fra svundne sekler, fandt rågerne et fristed i lindenes kroner. Grenene fyldtes år for år af flere og flere rågereder, og munter ungdoms glade latter afløstes af fuglenes ubehagelige, ildevarslende skrig.

Varslede fuglenes skrig den vandalisme, der snart skulle hærge stedet?

Johnsonegården blev efter fru Johnsons død solgt til en rønneborger, skibsreder Mogens Kristiansen, en af øens mest velhavende mænd, der var begyndt som karl hos konsul Johnson. — Hvad der nu skete, kan man vel næppe bebrejde den nye ejer. Hvem kunne forlange, at en mand af hans støbning skulle have et klarere blik for den gamle rådstues værd end øens øvrige befolkning, men den sørgelige sandhed er, at noget af det første, hr. Kristiansen foretog sig som ejer, var at rive den gamle, historiske rådstue ned,

fælde en del af de gamle lindetræer i rådstuehaven, og på grunden bygge en ordinær lille villa til udlejning, mens ikke eet menneske på Bornholm hævede sin stemme til protest mod denne vandalisme.

Man må jo sige, tiden var en anden; Hammershus var nylig blevet brugt som et slags stenbrud, hvor folk kunne hente sig munkesten til at opbygge deres gårde med, ja selv hovedvagten i Rønne er bygget af sten fra Hammershus.

Senere, da man begyndte at samle sammen til et bornholmsk Museum, gik det op for folk, hvad der var gået tabt med den gamle rådstue, der i sig selv var en museumsgenstand og kunne have huset en samling. Det ville være blevet en turistattraktion af rang.

Johnsonegårdens lange hovedbygning endte i en treetages rød stenbygning ud mod havnen, kronet af et udsigtstårn, hvor man med en lang kikkert kunne se ud over Østersøen, og hvor jeg tænker mig, konsul Johnson af og til har stået og holdt udkig efter sine mange skibe.

Det mest imponerende rum i huset var »salen«, man kunne kalde den riddersalen. Den var på syv fag og optog hele husets bredde. Mon nogen herregård har en skønnere og mere imponerende riddersal? Jeg ser den endnu for mig, som mit undrende barneøje opfattede den.

Væggene var beklædt med malede lærredstapeter, som forestillede Mexicos erobring, tapeter, som havde tilhørt kejseren af Rusland og af hr. Johnson var blevet købt på en strandingsauktion. Tapeterne var begrænset af et panel nedad til og nåede foroven helt op til loftet. Den gamle frue gik engang rundt med mig langs væggene og forklarede mig, hvad billederne forestillede. Der var indianere og spanske krigere i legemsstørrelse, og fruen viste mig, hvem der var Fernando Cortez og hans officerer, og fortalte mig, hvad der foregik på billederne. Da jeg på dette tidspunkt endnu intet vidste om Mexicos erobring, gik det meste af, hvad hun fortalte, hen over hovedet på mig.

Jeg har aldrig set salen i aftenbelysning, men jeg kan levende forestille mig, hvor fantastisk skøn den må have taget sig ud, når der var bal for husets mange, smukke døtre, og alle de levende lys var tændt i de store krystalkroner og i stager foran konsolspejlene; når musikken tonede gennem det store rum, mens

de mørkladne vægmalerier med de røde indianere og de fornemt klædte spaniere dannede en særpræget og stemningsfuld baggrund for den dansende ungdom.

De unge pigers baldragter var i hine tider bedårende, struttende hvide, klare kjoler med »berta« og mange små garneringer, hvide strømper, de lave balsko med korsbånd op over anklerne, og endelig de klædelige frisurer med Aleksandrakrøller frem over de nøgne skuldre. Jeg ved ikke, om den smukke konsul Johnson stod og så på de dansende eller førte ballet op, iført kulørt kjole, kalvekrøs og knæbenklæder. Således ville han i al fald have passet ind i det poetiske billede fra begyndelsen af det forrige århundrede.

Alt er forgængeligt! I året 1883 var Johnsonegårdens saga som samlingssted for den store familje, som var udgået fra den, til ende ved den gamle frues død.

Jeg husker den triste afslutning, da inventaret fra den gamle patriciergård blev slæbt ud på trappen og solgt ved auktion. Alle de gamle sager spredtes for alle vinde, og så kom afskeden. De sørgeklædte børnebørn kom ned i amtstuen for at sige farvel, og dermed var den skønne gamle gård prisgivet en pietetsløs omdannelse og delvis ødelæggelse.

SANDFLUGTSSKOVEN

Nord for Rønne har der i gammel tid været en sandet strækning, hvorfra flyvesand i tykke lag lagde sig over den frugtbare jord, når vestenvinden hvirvlede det op og førte det ind over øen. En gæv bornholmer, kancelliråd Peder Jespersen, fik så den idé at beplante den sandede strækning og derved forvandle den fra en svøbe for øen til en nyttig, liflig, rent ud fortryllende skov.

Det skete omkring året 1819, og skoven var i firserne i sin allerskønneste alder.

I vor tid var der et godt stykke vej fra, hvor byen endte i nord, ud til hvor skoven tog sin begyndelse. På dette stykke vej var der fri udsigt over havet, idet ikke et eneste hus spærrede for blikket. Det kunne blæse slemt på denne spadseretur nordud, og man glædede sig til at finde læ i skoven. Min mor tog undertiden os børn med derud på smukke sommerdage; vi medbragte da en

madkurv med proviant, som vi spiste med sunde børns glubende appetit. Efter måltidet kom den alvorlige del af festen; så skulle vi plukke jordbær. Min mor havde i sin barndom på landet i Slesvig opøvet et talent for at finde bær i skoven. Hun vidste, hvad man kan finde under de forskellige arter af vegetation og på lysningerne, hvor der var fældet træer for nylig. Hvor andre ingen bær så, fandt hun altid en mængde, og hun førte os med næsten et skovdyrs instinktive sikkerhed til de forskellige jordbærsteder, som dengang fandtes i rigt mål i Sandflugtsskoven. Særlig var der steder langs Rosmannabækken, hvor hun havde sine jordbærsteder år efter år, og hvor skovbunden lyste rødt af de herligste bær. Vi børn plukkede da redeligt i kurven og ikke i munden, og efter en tids forløb havde vi kurven fuld af duftende, aromatiske skovjordbær. Bærrene tog vi med hjem, min mor syltede dem, og vi havde en tid lang krukker, indeholdende skovens fineste aroma, en delikatesse, som blev højlig værdsat. Den, der ikke har smagt syltede skovjordbær, kender ikke det, der er bedre end alt andet syltetøj — måske med undtagelse af syltede multebær — men dem kendte vi ikke dengang.

Når jeg i fantasien vil anbringe mig i den dejligste skov i verden, så bliver det i Sandflugtsskoven, som den var i min barndom. Jeg har kendt mange dejlige skove i mit lange liv, men ingen, som har dens mange fortrin. Den, der kommer den nærmest, må vel være Tisvildehegn. Hvor var vel sandet i strandkanten så fint og snehvidt som i min barndoms egn? Hvor er der så krumme, forblæste, fantastiske træer som ved dette skovbryn? Hvor er der en sådan rigdom af de forskelligste træsorter blandet ligesom tilfældigt mellem hinanden? Hvor er der et sådant mylder af vilde blomster? Hvor er luften så frisk og krydret som her, hvor søluftens fugtigmilde ånde blandes med alle skovens dufte? Hvor er der så yndig en å, der snor sig gennem det dunkle, grønne løvhang, som Blykobbeåen, indtil den blander sig med havet i sit udløb mellem lyngklædte bakker?

Sandflugtsskov! Hvis jeg kunne digte, ville jeg gøre et kvad til din pris.

Jeg husker, at jeg engang i min barndom blev betaget af udlængsel, som *måtte* tilfredsstilles. Jeg *måtte* se noget nyt. Jeg tog

da den heroiske beslutning at gå alene til Hasle. Det var en sommersøndag; jeg stod meget tidligt op, hele huset sov, og jeg kunne ubemærket gå min vej. I den friske, balsamiske morgenluft vandrede jeg gennem hele den sovende by, som af det for mig uvante morgensolskin på tage og gavle trylledes om til en helt ny by, ud ad den uendelig lange gade nordud, ud ad landevejen. hvor jeg havde havets friske blå på venstre hånd, og skovens grønne dyb vinkede forude. Vejen svandt hurtigt under mine rappe fødder, optaget som jeg var af min ensomme yndlingsbeskæftigelse: at udmale mig den fremtid, som forekom mig mest tillokkende, når jeg endelig engang — om uendelig lang tid — blev voksen. Måske har jeg været optaget af at finde navne til de tolv børn, som skulle befolke mit strålende, fremtidige herregårdshjem. Skønne nordiske navne skulle det være som i sagaerne — eller lignende ligeså tåbeligt fantasteri, der dog fik tiden og vejen til at svinde, uden at jeg mærkede det — og så var jeg inde i den friske, kølige skov. Jeg indåndede med nydelse den herlige skovluft, så på dugdråberne, der hang som perlerader på spindelvæv og strå, solstrålernes leg med løvet og de svajende græsstrå, de runde solpletter på grusgangen, hele denne herlighed, som var min alene; og så kunne jeg rolig give mig til at synge — det gjorde jeg ellers kun, når jeg var sikker på at være alene, for jeg vidste, at jeg sang falsk, men jeg kunne melodi og rytme og ville så gerne udløse min stemning i sang. »Bølgens melodier vugger hjertet ind.« Her var der ingen der sagde: »Hold op, du synger falsk!«, blev jeg hørt af nogen, var det kun fugle, harer og skovnymfer, og der var i al fald ingen af dem, der gjorde vrøvl.

Men vejen var nu alligevel lang, og jeg gik ud på landevejen for at undgå spadserestiens mange slyngninger. Langt om længe dukkede den høje skorsten ved Sorthat kulværk op i horizonten, og jeg tænkte: »Når jeg nu kommer forbi den, er der vistnok ikke så langt til Hasle, så kan jeg få at se, hvordan den by ser ud,« og jeg gik til, så hurtigt jeg kunne. Nu var solen imidlertid kommet højt på himlen, dens stråler samt min altfor varme påklædning begyndte at genere mig, og med den tiltagende træthed vendte fornuften tilbage i min hjerne. Jeg glemte mine tolv

børn, eller hvad jeg nu ellers har fablet om, og tænkte i stedet: »Hvad vil jeg egentlig i Hasle, jeg er træt og sulten og kender ikke et menneske dèr.« Jeg så mig selv som en udmattet, sulten vagabond slæbe mig rundt i Hasles gader — og så gav jeg mig modfalden til at gå hjemad, den samme vej i omvendt rækkefølge. Skovens vidundere talte ikke længere til min fantasi, landevejen var støvet og trættende, og gaderne i Rønne med deres dårlige brolægning bragte mig næsten til fortvivlelse, men hjem kom jeg da, og det netop ved frokosttid, så jeg kunne få min sult stillet. Ingen havde bemærket min fraværelse, og jeg beholdt min mislykkede Haslefærd som min egen private hemmelighed.

På denne ensomme tur var jeg ikke fristet til at agere »grevinde«, som ellers når jeg spadserede med mine kammerater og ville have, at vi skulle være »grevinder« med flotte navne og strålende toiletter. Jeg husker, hvor flad jeg følte mig, da en lille pige, jeg spadserede med, kastede et kritisk blik ned ad vore mere end tarvelige kjoler og sagde, »vi er ellers et par nydelige grevinder«.

KONGEBESØGET PÅ BORNHOLM

Den anden sommer, vi var på Bornholm, gæstede kongeskibet med kong Christian den Niende, dronning Louise, prinsesse Thyra og prins Valdemar øen på hjemvejen fra et besøg i Rusland. Rønne by var i en festrus, det var mange år siden, Bornholm havde haft kongebesøg. Jeg husker, det var dejligt solskin, at alle signalflagene på skibene i havnen blafrede i den lune blæst i lange, brogede guirlander fra mastetop til dæk, og at vi alle var i vor stiveste stads, jeg i en lille, hvid piquetkjole med højrødt skærf. Alle byens borgere var på benene, og omkring havnen stod de som sild i en tønde. Da vi hørte til embedsstanden, havde vi det privilegium at måtte stå på den yderste mole, hvorover de store børn følte sig meget vigtige. Af hvilken grund min søster Cecilie kom i klammeri med en pige fra den mindre begunstigede del af havnemolen og udkæmpede en duel på parasoller med hende, har jeg aldrig fået at vide.

Vi kunne fra ydermolen følge landsættelsen, som foregik i

chalupper, da skibet stak for dybt til at gå ind i havnen, og herfra så jeg prinsesse Thyra sidde nede i båden. Jeg fandt hende dejlig med hendes mørke hår med krøller frem over skuldrene og smukke, venlige øjne, den hvide, klare kjole og rosenbuketten i hånden; der savnedes blot en lille guldkrone på hovedet, for at hun skulle se ud som en rigtig prinsesse fra billedbøgerne!

En anden gang stod vi på højen i vor have for at se hele kongeoptoget komme kørende forbi. Vi havde alle små buketter i hænderne, stilkene omviklet med hvidt papir, de var til at kaste ned i vognene. Jeg havde også en buket i hver hånd, papiret var ikke helt hvidt mere, mine hænder var så varme. Dèr kom vognene kørende med fine røde mænd på bukkene, men det var ikke de kongelige endnu — endelig blev signalet givet: nu kaster vi! Jeg kastede også mine to små buketter, men o ve! — de faldt på gaden. Jeg havde så travlt med at se efter buketterne, at jeg slet ikke fik set, hvem der sad i vognene. Jeg så en dreng samle mine blomster op og løbe med dem; det var en skuffelse! Min søster Cecilie var stolt: kongen havde grebet en af hendes buketter i luften og givet den til dronningen. Mon ikke drengen, der løb med mine buketter, har haft mere glæde af dem, end de kongelige ville have haft, måske har han bragt dem hjem til sin mor. Jeg håber det!

En dag gav kongen en soupé ombord på skibet for øens embedsmænd; dèr var min far med. En anden dag var der fest i teatersalen for de kongelige, dèr kunne alle øens honoratiores komme med, mine forældre var der også. Min mor havde til lejligheden anskaffet en pragtfuld grå, nedringet silkekjole med langt slæb. Børn vil jo altid gerne have, at deres forældre skal tage sig godt ud, og jeg husker med hvilken henrykkelse, jeg stod og betragtede min mor, da hun blev pyntet foran pillespejlet i havestuen af en modehandlerinde fra byen. Der blev sat draperier af hvidt tyl på nederdelen, opheftet med mørkerøde roser. Hun fik også en rose i håret og en på brystet. Hvide handsker havde hun, snøret op over håndryggen med silkesnore med kvaster og endelig en hvid, udskåret benvifte af den slags, som nu sælges i antikvitetsbutikkerne. Jeg var stolt og betaget af min mors dejlighed. Hun

var dengang kun et par og tredve år, og det var for resten det eneste store toilette, hun nogensinde har ejet.

Der fortaltes, at festen havde været særdeles vellykket, der blev danset, og bornholmerne havde ikke meget begreb om hofetikette. En dame gik hen og inklinerede for kongen, som godmodig gav hende en dans; en ung pige tog prinsesse Thyra under armen og fulgte med hende rundt i salen, mens prinsessen underholdt sig med de unge damer. Der dansedes »bornholmsk borddans«, hvor alle de dansende svinger hinanden voldsomt rundt, og det så ud til, at både kongen, prinsen og prinsessen morede sig »kongeligt« ved at være med i den løsslupne munterhed.

Således lød i al fald den lokale beretning om denne kongefest.

De kongelige kokke tilberedte maden, og det var flotte folk; når ilden ikke blussede højt nok, kastede de en ordentlig klump smør ind i flammerne, til forargelse for de sparsommelige husmødre i Rønne. Det var dog kun småting imod, hvad Stchelkunoff i sin bog »50 år under gyldne kupler« fortæller om zarens kokke ombord på »Polarstjernen«, der kastede zarhoffets kostbare tallerkner gennem koøjerne ud i havnen, når de ikke gad vaske dem af.

ET LØJERLIGT PIGEBARN

Jeg var i min barndom uhyre distræt, jeg »faldt i tanker«, fantaserede eller drømte med åbne øjne og glemte, hvad jeg skulle foretage mig. Ofte måtte jeg gå tilbage og spørge »hvad det nu var, jeg skulle hente?« Denne skavank hos mig gjorde mig til genstand for endeløse drillerier fra min familjes side og berøvede mig alt for meget af min i forvejen ringe selvtillid.

Engang blev jeg sendt til skomager Hansen i Storegade, familjens skomager, for at udrette et eller andet. Der var en anden kunde i butikken, og da jeg selv var færdig og skulle være gået, blev jeg i distraktion stående og hørte på, hvad denne mand havde på hjerte. Da han var gået, blev jeg stadig stående. Skomageren kiggede på mig over sine briller, han var i skødeskind og kalot, og spurgte: »Var der mer, du skulle?« Jeg kunne ikke for-

klare, hvorfor jeg var blevet stående og kunne ikke finde på en antagelig sortie og vred mig af umådelig generthed.

Da skomageren ikke kunne få noget ud af mig, gik han det par trin op til sin lejlighed og hentede sin kone. Jeg ser endnu madam Hansen, som det dengang hed, en høj, tynd kone med en sort kappe på hovedet. Hun spurgte mig, om jeg måske »skulle noget«, så ville hun vise mig ud i gården, men jeg sagde stadig mere fortvivlet nej, så kom skomageren igen frem, og nu kiggede de begge ironisk på mig, og så spurgte de: »Vil du måske ind og lege med vor lille pige?« Så blev den lille pige hentet, en sød, blond lille pige. Hun stillede sig også øverst på trappen og smilede venligt forbavset. Hvorledes skulle jeg dog komme bort? Min generthed voksede over alle grænser. Kunne jeg have manet mig selv ned i jorden, havde jeg gjort det. Da jeg ikke kunne blive stående hele dagen i butikken, og da jeg ingen passende ord kunne finde, drejede jeg mig med en kraftanstrengelse om, og med et halvkvalt farvel styrtede jeg ud på gaden. Havde de blot sagt til mig: »Når du ingenting vil, så gå dog!« havde jeg været løst fra den tryllecirkel, hvori min distraktion havde indfanget mig som en høne bag en kridtstreg.

Skomager Hansen syede fodtøj til os alle; det var en meget stor udgift, og når hr. Hansen ved nytårstid kom med den relativt store regning, var min far i en pinlig situation, han kunne ikke betale den og måtte, så nødig han end ville, bede ham vente. Jeg siger relativt store, for efter senere tiders målestok var den kun lille. Fabrikssyet fodtøj kendte man dengang ikke. Læder var uhyre billigt. Et par snøre- eller knappestøvler kostede otte kroner; man brugte næsten altid støvler, og alt andet fodtøj kostede i forhold dertil. Regningen svulmede kun faretruende op, fordi vi var så mange, der skulle have fodtøj.

Da jeg som fjortenårig kom ud af skolen og blev sat til at være skriver på amtstuen, fik jeg månedsgage, til at begynde med femten kroner om måneden. For disse penge skulle jeg klæde mig selv, og jeg følte mig nu berettiget til at holde min egen skomager. Jeg havde lagt mærke til, at et par unge piger, vi kendte, havde så ualmindelig små og smukke fødder, og troede, det var støvlernes skyld. Da jeg fik at vide, de fik syet hos skomager

Køller i Bagergade, forlod jeg Hansen på Storegade og gik til Køller.

Det har været mig en glæde at læse, hvad Andersen-Nexø skriver i sin bog »For lud og koldt vand« om »Unge mester«, som jeg kendte fra mine besøg i hans lille stue og godt kunne lide. Hans væsen havde en egen charme, og jeg havde altid lidt ondt af ham for hans klumpfods og hans sygeligheds skyld.

Om jeg fik elegante fødder i Køllers fodtøj? Nej. I de unge damers så beundrede fødder har elegancen nok mere stukket i disses naturlige fortrin end i de køllerske støvler.

PRISER OG SELSKABELIGHED

Der var den ejendommelighed ved omgangsformerne i Rønne. at embedsstanden, »de førte folk«, omtrent intet samkvem havde med de indfødte bornholmere. De nyankomne embedsmænd gik med deres koner rundt og gjorde visitter hos deres kolleger, men det faldt ingen ind at gå til byens honoratiores i andre stillinger. Det selskabelige liv var yderst enkelt og beskedent, hvilket måske også hang sammen med, at embedsmændenes lønninger var lave, ingen havde råd til at slå store slag. Da man spiste tidlig til middag, var middagsselskaber yderst sjældne, man bad i reglen folk til aftensmåltidet, hvor der blev givet koldt bord med eller uden en lille, varm ret, øl og the. Et sådant selskab kunne gives for en beskeden sum, for fødevarerne var så billige, at man ikke forstod, at produktionsomkostningerne kunne dækkes deraf. Lammekød kunne min mor købe på torvet for 25 øre pundet, ænder for 1 à 2 kr. pr. stk., oksekød for 40 øre, sild for 25 øre pr. ol, torsk 3—4 øre pr. pund. Jeg husker, min mor sendte pigen til bådehavnen for at købe torsk, og hun kom hjem og sagde, hun ingen havde købt, for de var så uforskammet dyre idag, fiskerne havde forlangt glat væk 7 øre pundet. Mælk kostede 8 øre pr. pot, æg 80 øre pr. snes, herlige røgede sild, varme fra skorstenen og dryppende af fedt, kostede 25 øre snesen. Engang så vi fiskerne komme ind med vældige sølvglinsende laks på bærebøre, det var dengang, man lige var gået over fra at fange laks på snøre til

at fange dem i net. Der blev så pludselig fanget en hidtil uovertruffet mængde laks. Min mor gik ud til fiskerne og købte en mægtig laks for 35 øre pr. pund, og dette gentog sig flere gange. Der var ellers en laksegrosserer i byen, som opkøbte fiskernes laksefangst og røgede dem til eksport. Før lakseeksporten begyndte, spiste bornholmerne selv de mange laks, og efter sigende betingede tjenestefolkene sig, når de fæstedes, at de ikke ville have laks mer end to gange om ugen.

Man forstår, at et af hin tids beskedne selskaber kunne gøres for en ringe sum, særlig når man husker på, at en »bajer« dèr som overalt i landet kostede 8 øre, men det er ligså indlysende, at fiskere, landmænd og andre producenter ikke spandt guld ved at sælge deres varer til de priser.

Fiskerne havde driftige konkurrenter i de skånske fiskere, som i sildetiden stævnede til Bornholm i store skarer. Man så de svenske »eger«, som de hed, ankomme som mågeflokke, med deres store, hvide, om oldtiden mindende, firkantede sejl udspændt og bovnende for vinden. Det var et smukt syn; man kom til at tænke på en vikingeflåde. Når disse svenske »vikinger« tog øen i besiddelse, gik det imidlertid fredeligt til, de inlogerede sig hos de indfødte. De mange kvinder. der var med, røgtede garnene på skråningerne mod havet. De var alle klædt i propre bomuldskjoler med et tørklæde om hovedet, hvorunder et par fletninger i reglen stak frem. De lod til at være fornøjede og fyldte luften med deres skånske pludren.

Når sildestimerne så forsvandt, forsvandt også den skånske »vikingeflåde«, og stilhed sænkede sig igen over havnen.

Det er forbløffende, så hurtigt pengenes værdi daler. Når jeg tænker på de prislag, jeg selv har oplevet i 70'erne, altså netop den tid, da rigsdaler, mark og skilling afløstes af kroner og ører (jeg husker, at amtstuen i vort første rønneår havde travlt med omvekslingen) og sammenligner dem med priserne ved århundredskiftet, undrer jeg mig over den vældige stigning. Hvad må man så ikke sige ved sammenligning med priserne kun ca. 60 år tidligere?

Blandt mine svigerforældres efterladenskaber var der et gammelt dokument, øjensynligt skrevet med gåsepen på datidens ufor-

gængelige papir. Det var regnskabet over udgifterne ved *Skipper Nicolai Rooses* begravelse. Nævnte skipper var min mands oldefar og var født i Flensborg den 3. januar 1756 og begravedes i samme by den 13. juni 1821.

Det fremgår af regnskabet, at kisten, som synes at have været fin med 6 overtrukne håndgreb, lueforgyldte ornamenter m.m. har kostet — 21 mark. Ligtøj + en hvid bomuldshue = 6 m. 8 sk. Grav, graver og jord tilsammen = 14 m. »An die Herren Prediger = 2 mark.« Ligkonen = 4 m. o. s. v. Til kaffeselskabet bagefter blev der brugt — 4 pund kaffe à 18 sk. = 4 m. 8 sk., 4 pund raffinadesukker à 11 sk. = 2 m. 12 sk., 2 dusin kridtpiber, tilsammen: 1 mark. Der blev fortæret for 18 mark kringler og drukket 10 flasker vin og to flasker rom. Det ser ud til, at der blev brugt yderligere 2 kander rom. Sammenlagt var udgifterne til de nævnte og flere andre ting: 100 m. 9 sk. + drikkepenge = 2 m. 12 sk. Udgifterne til en ret stor begravelse var altså i nutidens penge 33—34 kroner.

Der er ikke anført nogen udgift til tobak, men jeg tænker mig, at følget selv har medbragt hver sin fulde tobakspung; så har de stoppet tobak i kridtpiberne og siddet hyggeligt og røget til kaffen med rom, vinen og kringlerne. Jeg ser for mig de gamle flensborgere, skippere, købmænd o. s. v. i deres gammeldags dragter med sølvknapper, floshat og måske i kravestøvler ved en munter tysk passiar, mere og mere munter efterhånden som rommen og vinen gled ind under vesten, indhyllet i røgskyer fra de 24 kridtpiber efter at have vist deres døde ven eller kollega den sidste ære.

Men for at slutte, som jeg begyndte, med selskaberne, så spillede herrerne sædvanligvis l'hombre efter bordet, mens damerne konverserede og virkede på håndarbejderne; tilsidst blev hele selskabet trakteret med en dessert og et glas vin, og så gik man i god tid hjem gennem de mørke, sparsomt oplyste gader. Nogle medbragte en håndlygte for bedre at kunne vare sig for de dybe rendestene og den på sine steder benbrækkeriske brolægning.

Om sommeren kunne vore selskaber tildels foregå i vor smukke have, hvilket gjorde dem betydeligt mere tiltrækkende.

I de senere år gik selv disse beskedne selskaber ud over, hvad

mine forældre havde råd til, og vi førte derfor en temmelig isoleret tilværelse.

I Rønne herskede der en skik, som jeg ikke har hørt omtale andre steder. Det var, at alle embedsmændene på nytårsdag klædte sig i galla og gik rundt til deres bekendte for at ønske dem glædeligt nytår. Da alle herrerne var på tur rundt i byen, sad kun damerne hjemme og »gav kur«, bevæbnet med en karaffel vin og et fad småkager. Jeg holdt gerne vagt ved vinduet, og det var morsomt at se snart en hvid fjerbusk, snart en trekantet hat, snart en høj silkehat dukke op og bevæge sig langs stakittet foran vor gård hen til indgangslågen, hvor så en eller anden strålende fremtoning åbenbaredes. Vor entré var aldrig aflåset, det vidste alle, så gæsterne gik lige ind, først i den yderste entré, så gennem den store forstue, hvor overfrakkerne hængtes op, derpå et trin opad til havestuen, der var vor eneste dagligstue, eller rettere stadsestue, for vi opholdt os ligesom de fleste folk i Rønne til daglig i spisestuen.

I havestuen, som altså i dagens anledning var opvarmet, sad min mor og modtog gæsterne, bød dem vin og kage, og efter en kortvarig konversation gik de videre på deres runde. Det kunne hænde, at enkelte af herrerne, som først ud på eftermiddagen nåede til os, blussede en smule af alle de glas vin, de havde måttet nedsvælge i dagens løb. Honi soit qui mal y pense.

Da fødevarerne var så billige på Bornholm, stod arbejdslønnen selvfølgelig i forhold dertil. Pigelønnen varierede fra *80 til 100 kr. om året*. Pigerne fæstede sig for et halvt år ad gangen og kunne så trække et par kroner nu og da til løbende udgifter. Intet under, at pigerne engang imellem snød sig til at hugge et stykke tøj e. l. Vaskekonen kom klokken 2 om natten og arbejdede til henad aften, og for denne umenneskelige præstation fik hun 1, siger og skriver een krone. Det var den almindelige betaling. Pigernes påklædning var tarvelig, en arbejdskjole og en ulden kjole til at gå ud med, et sjal til vinterbrug og et tørklæde til at binde om hovedet. Jeg kunne godt lide at gå med en af pigerne under armen på de kolde vinterdage; der var så dejlig varmt inde under sjalet.

Den forrige russiske gesandt i Stockholm, madame Kollontai, fortæller i sine mémoirer om tjenestefolkenes stilling i Rusland i

hendes barndom. Tiden falder på det nærmeste sammen med den, jeg beretter om. Det synes derefter, at pigerne havde omtrent samme løn som hos os, men de havde ingen seng at sove i og måtte lægge sig på gulvet i en korridor e. l. og gik i reglen barfodet, da deres løn ikke slog til til sko. De var underkastet »hustugt« og kunne godt risikere at få en omgang hug, selvom det ikke var nogen regel.

Hos os havde hver af pigerne dog sin ordentlige seng at sove i; jeg kendte sengene, for når jeg vågnede om natten og var bange, listede jeg undertiden ud i pigekammeret og krøb op i sengen til den af pigerne, jeg holdt mest af.

Jeg kom altid godt ud af det med vore piger og opholdt mig ofte i pigekammeret. I de første år, vi var i Rønne og intet kendte til forholdene, var min mor så uheldig at få to piger, om hvem hun ikke vidste, at de var berygtede i byen. Disse piger var for resten meget søde mod os børn. Engang tog en af dem mig med til sit hjem i et lille hus nord ude i en lille sidegade. Mens hun sad og snakkede med et par andre kvinder i den lille stue, i hvis ene hjørne der stod en stor seng overdækket med et broget bomuldstæppe, hørte jeg en mærkelig pibende eller kvækkende lyd fra sengen. Pigen tog en snip af tæppet til side, og derved kom der et lille barn til syne. Barnet havde tabt sin sut, en bomuldsklud, hvori noget, jeg ved ikke hvad, var indbundet. Denne sut blev atter puttet ind i munden på barnet, og sengetæppet blev igen lagt pænt hen over den lille, så man ikke kunne ane, at noget levende var gemt derunder. Jeg tænker, det stakkels barn har været så afkræftet og halvkvalt, så det ikke har kunnet græde ordentlig.

Kort efter blev jeg igen taget med derud, da var det lille barn død. Det lille voksblege væsen lå i en kiste, som stod på et bord midt i stuen, klædt i noget udhugget stads, som lignede konditorpapir. Pigen trykkede sin finger ind imod barnets kind, som gav efter, så der blev en lille fordybning, der langsomt rettede sig ud igen. Senere blev kisten lukket, en mand tog den under armen, og så gik deltagerne i denne sørgefest ud på kirkegården, og jeg blev bragt hjem. Det var mit første møde med livets rå og grusomme realiteter.

Jeg var som barn altid glad for at komme i de små hjem, jeg syntes, de var så hyggelige, de små stuer med deres hvidskurede gulve og deres beskedne prydelser. Der var i reglen en kommode dækket af et hæklet tæppe, hvorpå var opstillet et par hvide puddelhunde af porcellæn; de var drejet modsat hverandre og vendte hovederne med de stirrende øjne ud mod tilskuerne. Ofte var der æsker helt overklistret med konkylier, snogepander og endnu mærkeligere muslingeskaller. I mit hjem havde vi ingen af den slags mærkværdigheder. Og så var beboerne af de små hjem altid så venlige, snakkede med mig uden spor af nedladenhed, næsten som var jeg et voksent menneske. Når der var billeder på væggene, var det i reglen farvestrålende oljetryk eller også fotografier af forældre, bedsteforældre og børn i sorte, ovale rammer. Hvordan møblerne var, lagde jeg ikke mærke til, jeg fandt altid, at der var så dejligt i de små hjem, meget hyggeligere end i vore store stuer.

BORNHOLMS VÆBNING M. M.

De unge mænd fra Bornholm har, når de har aftjent deres værnepligt »ovre«, fået ret til at aftjene den kortere indkaldelse, der følger efter, hjemme på deres fødeø, en rettighed, der blev givet dem som en anerkendelse, efter at øen havde løsrevet sig fra det svenske herredømme. Hver sommer samledes øens unge værnepligtige i Rønne til øvelser, som lededes af kaptajner og løjtnanter, som i deres private liv for de flestes vedkommende var gårdejere rundt om på øen, men under overledelse af kommandanten, i vor tid en oberst Posselt, og en oberstløjtnant.

Oberst Posselt var en personlighed, man måtte lægge mærke til, han så prægtig ud med sit snehvide, flagrende tveskæg, sin værdige holdning og sine kavalleriben, og hans frue var en fuldendt skønhed med sine hvide krøller ved tindingerne, hun lignede en romersk kejserinde, og havde ligeså værdig en holdning som kommandanten.

Jeg husker, at når jeg så dette værdige ægtepar med hinanden under armen skride henad Storegade, gjorde de altid et imponerende indtryk på mig. Deres bolig på Storegade, kommandant-

boligen, med dens sommer og vinter over frontespicen vajende vimpel var også, omend ret prunkløs, så dog præget af en vis stilfuld fornemhed. Jeg har aldrig været inden for døren i kommandantboligen, men familjen Posselt omgikkes mine forældre og lod til at være jævne og elskværdige mennesker. Kommandanten var særlig interesseret i l'hombrespil ligesom de fleste ældre herrer på den tid.

Hvilke funktioner, kommandanten havde, ved jeg ikke, jeg så ham aldrig på »Galløkken« (Galgeløkken), som var en udstrakt hedestrækning sydøst for Rønne ud mod havet. Der var god plads til øvelserne, og der var en skydeskive af granitblokke og en mindre granitmur tæt ved, hvorfra en soldat sprang frem som en trold af en æske efter hver salve for at pege på træfferne.

At væbningens øvelser betragtedes som en folkeforlystelse er en selvfølge. Jeg tænker mig, det var noget i retning af borgervæbningens øvelser i København. I hvert fald stormede hele byens ungdom, deriblandt barnepiger med barnevogne, ud på Galløkken, omringede kompagnierne, og fulgte eksercitsen med levende interesse. Det må ikke have været let for officererne at holde orden og disciplin i rækkerne, særlig da mange af de indkaldte i deres civile liv var de overordnedes personlige omgang, og det hændte også, at man hørte de menige mukke, når de blev skældt ud. — »Gør dig ikke så vigtig, Hans Holm!« e. l.

Om eftermiddagen, når tjenesten var overstået, marcherede soldaterne i festligt optog tilbage gennem byen med musikken i spidsen, mandskabet omringet af børn, barnepiger og godtfolk af enhver slags, alle marcherende i takt. På Store Torv gjordes der holdt, mandskabet permitteredes og spredtes i byen. Næste dag begyndte forestillingen forfra.

At disse ret primitive militærøvelser kunne trække så store tilskuerskarer til sig lå sagtens i den tids mangel på adspredelser og underholdning for ungdommen. Sport af nogensomhelst art drømte man ikke om. Cyklen var ikke opfundet, pengene var overalt små, og hvad, der kostede noget, var uopnåeligt.

Badning om sommeren var et af livets lyspunkter. Efter skoletid ilede vi sønderud til badehuset, og iført en anstændig, hjemmelavet badedragt styrtede vi os i det glasklare, altid kølige brak-

vand, som Østersøen består af. Svømning lærte vi os selv; en tur ud til bølgebryderen syntes vi var lidt af en bedrift, og at svømme udenfor den var et vovestykke, som kun få indlod sig på.

Den svenske badekone, madam Egholm, var en original. Hun fortalte, at hun var en født baronesse — og hvorfor ikke tro hende? Hun havde i hvert fald en vis air over sig — men var løbet hjemmefra, og var efter eventyr, som hun ikke betroede os, blevet gift med den gamle enøjede arbejdsmand Egholm og boede med ham i et pænt lille hus ud mod havet.

Denne firsernes Marie Grubbe var ikke helt stålsat overfor spiritus. Når jeg f. eks. på en kold, blæsende dag, hvor badegæster ikke var ventet, kom ud i badehuset, lå madam Egholm ofte i sin mægtige legemsfylde med blussende ansigt på sofaen i salonen, eller hvad man skal kalde rummet, og var temmelig omtåget. Hun var dog altid venlig og fuld af svensk høflighed. Mig kaldte hun altid »lille frøken Neten«, og når hun ville være særlig venlig, sagde hun: »Lille frøken Neten svømmer som en lille havfrue.«

Da jeg to år efter vor bortrejse fra Rønne kom i besøg derovre, glædede jeg mig til at se madam, nu fru Egholm, igen, men da jeg kom ud i badehuset, traf jeg hendes gamle enøjede mand. Han sagde: »Mutter er død fra mig,« og så græd han, så det måtte røre en sten at se den gamle mands tårer. Den svenske baronesse har sikkert været en god kone i sin mesalliance med gamle Egholm.

HAVNEN

Som før berørt ligger den gamle amtstue lige ved havnen. Da vi i 1875 kom til Rønne, så dens omgivelser noget anderledes ud end senere. Der var dengang intet, der lukkede for udsigten til de stejle brinker på den sydlige kyst, ingen bevoksning af fyrrekrat eller -træer kronede dengang brinkens top. Ingen tømmerstabler lukkede som senere for udsigten fra vore vinduer til den lille bugt syd for havnen med dens snart rolige, blanke, snart

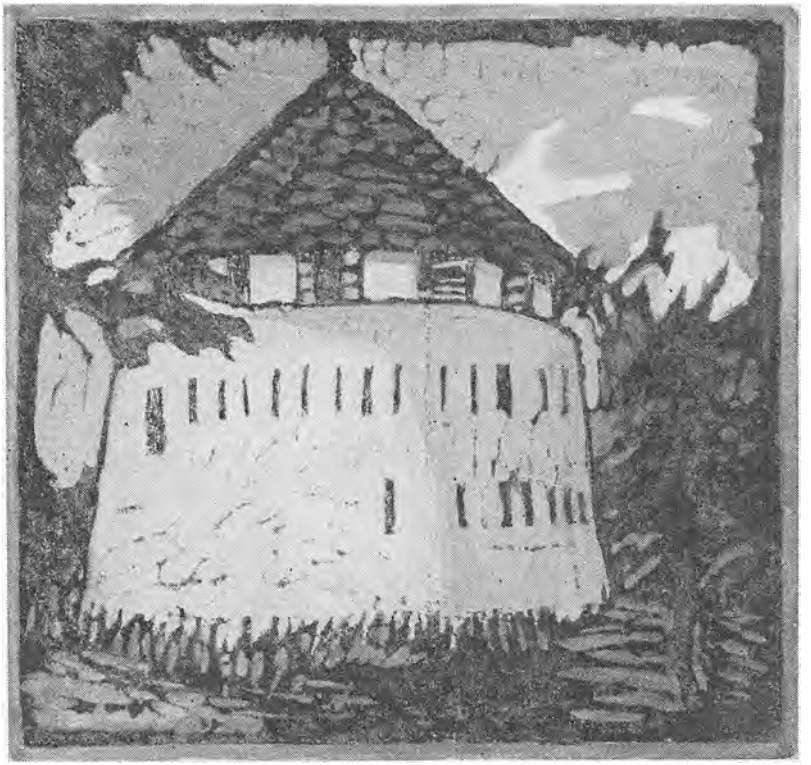

Krudttårnet i Rønne.

oprørt skummende bølger, eller til »det hvide tårn« (krudttårnet) med det spidse, røde tag. Det hvide tårn mindede en del om de bornholmske rundkirker; det er et meget smukt tårn, solidt bygget med mure på 11 fods tykkelse, og det var et led i Bornholms gamle befæstningsanlæg ligesom »kanondalen« ved stranden neden for tårnet med de fire vældige, gamle kanoner, som pegede truende ud over havet bag en vold, som var opført lige ved strandkanten og strakte sig om dalens tre sider, mens den fjerde side var den dejlige, græsklædte brink. Vi børn holdt meget af at gå ud og lege i det bløde græs ved det hvide tårn eller lade os trille ned ad de stejle, græsbevoksede bakker lige ned i kanondalen.

Disse smukke steder tabte meget af deres ejendommelige skønhed ved de beplantninger, hvori de senere blev skjult som under et grønt uldtæppe.

Engang så vi fra vore vinduer en stranding. En tysk skonnert havde om natten i en forrygende storm forsøgt at komme ind i havnen, men blev af vind og sø slået ud af sin kurs og ind i bugten, hvor den blev siddende fast på den lave, stenede grund. Den lagde sig om på siden, og bølgerne skyllede over skroget; om morgenen så man besætningen, tre mand, klamre sig til rigningen. Redningsbåden fra Rønne kom snart ud, og vi så dens frugtesløse anstrengelser for at nå ud til skibet; gang på gang blev den slået tilbage. Vi var naturligvis i en voldsom spænding: ville det lykkes de modige fiskere, der roede båden, at nå ud til skonnerten, inden den blev slået i kvas af den voldsomme sø? Endelig lykkedes det. Folkene ombord havde fået slået en line om en tom tønde, som de kastede i havet, den drev ind mod land, og fiskerne fik fat i linen, ved hvis hjælp de kunne hale sig selv ud til skibet og få de tre mænd bjerget.

Jeg løb ud i den kolde blæst for at se på begivenhederne og mødte på stien langs kysten et optog, som førte de drivvåde mænd med sig. Kaptajnen, en ældre, høj mand, var øjensynlig den mest medtagne, han gik langsomt, med et nedslået udtryk og støttede sig til to mænd. De andre to kom bagefter, skibsdrengen så mindst medtaget ud. Jeg spekulerede på, om man ikke kunne have fået disse forkomne folk ind i et hus på en hurtigere måde end ved at lade dem gå selv i drivvåde klæder i den bidende kolde vind. Samme dags eftermiddag lå skibet i to dele og væltede sig i bølgerne nær ved strandkanten; søen havde brækket det midt over.

Det er ikke så mange år siden, dampskibene begyndte at arbejde i trafikken på havene og lidt efter lidt satte sejlskibene ud af funktion. Da min far var en ung mand, blev han af finansministeriet sendt til Bornholm for at undersøge et eller andet m. h. t. statens bygninger derovre. Han sejlede derover og hjem igen med en jagt; dampskibsforbindelse var endnu ikke etableret. Han har fortalt, at fremmede endnu dengang var en sjældenhed

derovre. Da han besøgte Hammershus, var der intet sted, hvor han kunne få noget at spise. Han gik da ind på en bondegård og bad om at måtte købe noget at spise til frokost. Han fik da et stort fad dejligt smørrebrød, og da han ville betale, ville folkene ikke have mere end fire skilling derfor. Da vi kom til øen, var der kun dampskibsforbindelse to gange om ugen, og skibene var nogle små væltepetere, som rullede forfærdeligt i søen, når det ikke var blikstille. I det store og hele kan man vel sige, at Bornholm er blevet vakt af en slags tornerosesøvn af den stigende trafik. Før dampskibsfarten begyndte, må der have hvilet en uberørt romantik over den skønne ø, en romantik, som forsvinder mer og mer under invasionen, ikke alene af fremmede tropper og mængder af turister, men måske allermest under den såkaldte civilisations udjævnende indflydelse.

I vor tid hørte der en stor flåde af sejlskibe hjemme i Rønne. Om efteråret så vi dem komme hjem fra deres togter med de hvide sejl bovnende for vinden, stolte barkskibe og brigger, skonnertbrigger og skonnerter, alle søgte de ind i havnen, sejlene ind, langsomt glidende, som værdige svaner, og blev lagt i rækker side om side, hvorpå de blev delvis aftaklede, med sprydet ragende ind over kajen. Vi så rækker af de hvilende »havets stolte svaner« fra vore vinduer, og i stormvejr hørte vi det knage og hvine i skrog og tovværk. Jeg gik ofte ud på havnemolen og betragtede dem nærmere. Mange af dem havde gallionsfigur under sprydet, en mandlig eller kvindelig figur i grelt malede klæder, med stive ansigter, røde kinder og stirrende øjne. De var for mig som fremmede havånder, der syntes at hige frem, fremad gennem bølgesprøjt, gennem tåge og mørke til fremmede, fjerne strande. Jeg elskede skibene, de var for mig som en åbenbaring af skønhed og romantik, af stolt sømandsdåd — spændende var det at se matroserne entre rigningen for at få sejl og tovværk i orden, adrætte som akrobater. Verden er gået glip af uanede skønhedsværdier efter sejlskibenes forsvinden.

På taget af et gammelt havneskur var der i min barndom opstillet en gallionsfigur, der gjorde en morsom virkning. Gallionsfiguren, denne primitive kunstart, burde ikke have lov til at for-

svinde. Jeg har set enkelte opstillet i musæer, men de burde have været opstillet i omgivelser, hvor de hørte hjemme. Den ene figur på taget, som fangede alles blik, giver måske et fingerpeg i den rigtige retning. Længere ude på havnen lå lodshuset; det kom man forbi, når man ville ud på den yderste mole, hvor københavndamperen lagde til.

Det var morsomt at gå derud, når en stiv pålandsstorm væltede bølgerne ind over molen, så toppen af dem plaskede mod stenbroen. Når man stillede sig op mod molens brystværn, kunne man stå i ly der og se de grønlige vandmasser og skumsprøjtet flyve hen over sit hoved som en i solen strålende kaskade.

Når jeg i de senere år har været i Rønne, har havnen set tom og forladt ud. Et par dampskibe i den ydre havn, næsten tomt i den indre. »Hvor er I henne, I store og små, I havets stolte svaner?«

Da jeg sidst var i Rønne, lå amtstuen badet i solen, og de to kastanietræer, som min far i sin tid plantede i gården, og som, da vi rejste bort, var ganske små ungtræer, havde nået en mægtig størrelse.

Disse små, unge træer fra ens barndom, der har udviklet sig til kæmper, minder en om noget, man ofte i hverdagens stræb glemmer, nemlig at man allerede har et langt liv bag sig — tidens ubønhørlige flugt! Mon jeg endnu engang skal nå at få min fars kastanjetræer at se i amtstuen i Rønne?

I Rønne var der som i andre havnebyer en stab af lodser. Vi børn kendte dem alle, men en af dem var vor særlige ven. Han hed Filius Schiøtt, havde været en gæv sømand i sine unge dage og var nu en gæv lods med et uopslideligt humør, altid oplagt til en spøg. Han havde været med kaptajn Hammer på en nordpolsfærd, og da vi børn vidste, at mor gerne ville høre ham fortælle lidt derom, slæbte vi ham en aftenstund halvt modstræbende ind i stuen til mor. Han blev placeret over for hende, men om det nu var forlegenhed eller hvad, hun kunne ikke få ham til at fortælle noget, kun ja og nej, og så af og til en spytklat, så til den ene side, så til den anden — meget kom der altså ikke ud af den visit.

Når jeg mødte ham på gaden, sagde han altid med sin dybe bas: »Goddag, lille frøken Ange-nete!« og svingede sin kasket. At Filius holdt lidt for meget af de våde varer kan ikke skjules, det fremgik bl. a. af hans blussende ansigt med den næsten blå næse.

Engang, da min far var byrådsmedlem, var man der blevet enige om, at det var for risikabelt at have en lods, hvem man p. gr. a. stadigt konsum af spiritus ikke kunne stole fuldt ud på, og stakkels Filius fik sin afsked. Hvad nu? Byrådet spår, men folkestemningen rå'r. Straks kom der en adresse til byrådet underskrevet af alle kaptajnerne fra Rønne om, at Filius måtte blive ansat igen, da han var den bedste lods, de havde, altid veloplagt og parat til at gå ud med lodsbåden i al slags vejr. At han til stadighed var en smule påvirket af spiritus betød ingenting, han var god nok endda. Hvad var der så at gøre for byrådet andet end at æde afskedigelsen i sig igen? Filius Schiøtt fortsatte i mange år uden uheld sit lodsarbejde.

Overlodsen kendte vi også, og min yngre bror Ejner fik ofte lov at sejle ud med ham såvel som med de andre lodser, af hvilken grund hans kammerater kaldte ham »reservelodsen«. Engang fik jeg lov at sejle med overlodsen, da han skulle lodse en skonnert ud. Jeg sad ved siden af ham på hakkebrædtet, hedder det vidst, han med rorpinden i hånden, og alt gik godt; vi kom flot ud af det indre havnebassin og ud i det ydre, alt imens han sad og fortalte mig om, hvor sikkert han kunne styre. Han sagde: »Jeg kan styre så snært op ad en mole, at der ikke er een tomme mellem den og skibet, og det glider forbi uden at røre ved molen!« og samtidig så han på mig for at inkassere min beundring, da — bums! løber skibet lige imod den ydre mole. Sprydet knækkede, og hvad der mer var sket, ved jeg ikke, for jeg gik hjem. Skibet kom af sted samme dag, dog ved jeg, at det kom tilbage næste dag med et mindre havari, foranlediget af påsejlingen.

Moralen af denne lille hændelse er let at uddrage.

PROVISORIETIDEN

Dønningerne af den politiske storm, der rasede over firsernes Danmark, mærkedes som krappe Hammervandsbølger på Bornholm.

Mine forældre var ligesom de fleste embedsmandsfamiljer på den tid højresindede. Min far var formand for højreforeningen, og vi børn troede naturligvis, som alle børn vel altid har gjort, at hvad vore forældre mente var det eneste rigtige, og vi kunne ikke begribe, at nogen kunne være så dumme og upatriotiske at mene, at København ikke burde befæstes, og at Estrup burde trække sig tilbage og lade Berg og hans parti komme til magten. Der blev afholdt en mængde politiske møder — i reglen i Almindingen — med talere fra København. Højrepartiets talere boede i reglen hos os. Vi har efterhånden haft professor Matzen, statsrevisor Lars Dinesen, godsejer Johannes Hage, folketingsmand Niels Andersen m. fl. indlogeret i vore gæstekamre. Vi kørte så ud til den udmærkede mødeplads i Almindingen, og så mange af os børn, som der kunne være plads til i vognen, fik lov at følge med. Vi mødtes derude med højres landstingsmand, løjtnant Jensen og hans familje og spadserede med ungdommen derfra i skoven før mødets begyndelse. Som et eksempel på, hvor tåbeligt opfanatiserede vi var, husker jeg en sige: »Man kan straks se på en mand, om han er højremand eller venstremand; venstremændene ser så dumme ud.« »Ja,« sagde en anden, »ikke alene ser de dumme ud, men også onde,« — og det tragiske var, at vi virkelig troede på dette nonsens.

Når venstres folketingsmand, Blem, som var et kvikt hovede og en god taler, diskuterede med f. eks. en kapacitet som professor Matzen, stod der gny som af tunge sværdslag ud over den til kogepunktet interesserede forsamling, folk glemte tid og sted og var helt revet med af kampens spænding.

Også Berg, venstres store fører, Holstein Ledreborg og andre fremragende venstrepolitikere kom til øen og talte, men dem har jeg ikke hørt. Vi hørte kun larmen af de voldsomme hurraråb blandet med skingrende piben helt op i vor have, når Berg om

aftnen forlod øen med Rønnedamperen fulgt af hundreder af sit parti og nogle modstandere.

Engang forsøgte højre at opstille en modkandidat til Blem, en landmand, sandemand (sognefoged) Sonne; der blev sat alt ind på at få ham valgt, men det mislykkedes til vor store skuffelse.

Kun sjældent hørte jeg i mit hjem andre synspunkter end de rent højrebetonede fremsat; kun når min ældste bror, som på den tid var ung officersaspirant eller løjtnant, var hjemme på besøg, lød andre og foruroligende toner. Min bror forfægtede, at det var rent galt at befæste København, at Estrup og hans parti på uanstændig vis klamrede sig til magten; de burde trække sig tilbage og lade en klog og fædrelandssindet mand som Berg komme frem. Han påviste det farlige i at gøre forsvarssagen til et politisk kampspørgsmål; jeg lyttede med undren dertil og følte mig meget forvirret — havde mine forældre uret og han ret — jeg var lige ved at tro det. Nutidens ungdom må vel have vanskeligt ved at sætte sig ind i hin tids fanatiske kamp, der faktisk førte landet helt ud til randen af en borgerkrig.

Var fanatismen stor på højres side, har den sikkert ikke været mindre indædt på venstres; man læser dette mellem linjerne i f. eks. Andersen Nexøs bog »For lud og koldt vand«. Der rettes heri en hård kritik mod en fhv. rigsdagsmand, kaptajn Lucianus Kofod, som i vor tid boede i Rønne, hvor han havde en lille stilling som tøjmester. Kofod var engang i fortiden blevet afskediget som løjtnant, formentlig af politiske grunde; et træk, som ikke er ukendt hos de forskellige tiders magthavere, når de føler sig tilstrækkelig sikre i sadlen. Jeg har f. eks. kendt en udmærket mand, som var ansat i et ministerium i Estrups tid og blev afskediget på gråt papir, fordi han var trådt frem som stiller for en venstremand.

Lucianus Kofod svingede senere om, blev højremand, kom ind i rigsdagen og fik sit lille, meget slet lønnede embede (vistnok kun 800 kr.) som tøjmester ved Bornholms væbning.

Andersen Nexø kan umulig have haft noget personligt kendskab til Lucianus Kofod, for intet er mere misvisende end at frem-

stille ham som et med gud-, konge- og fædrelandsk bavl overstrømmende fæ. Jeg kendte ham godt, han kom ofte i mit hjem, og i vinteraftnerne sad han ofte og diskuterede politik med mine forældre — eller man kan sige, han holdt politiske foredrag for dem, for han var meget talende, og det var ikke altid let at få et ord indført. Jeg var led og ked af at høre på ham, men kunne, da vi kun havde een opvarmet stue, ikke gå min vej; jeg valgte da at tage en af Oehlenschlägers tragedier frem, stikke fingrene i ørerne og fordybe mig i de nordiske heltes mer eller mindre tragiske skæbne.

At Lucianus ikke kunne interessere en backfish er en ting for sig, men vil man være retfærdig, må man sige, han var en mand med en skarp, klar og ganske usentimental hjerne, han var meget slagfærdig, dertil en uhyre flittig mand. Han havde gjort det kunststykke at lære sig selv fransk, og han kunne forbavsende meget, læste med lethed franske bøger og kunne endog en mængde fagudtryk, som man ellers kun venter, en translatør i sproget skal være inde i. Kun udtalen kan man jo ikke lære sig selv, og den var naturligvis derefter. Meget belæst var han i alle de fag, der havde hans interesse, og hans hukommelse var fænomenal. Han talte aldrig om sig selv og sine egne sager, og denne sprogfærdighed kom kun for en dag, fordi min søster på et vist tidspunkt studerede fransk, og han tilbød at være hende behjælpelig.

Han var overhovedet en self made mand, »uægte« barn som han var, og opdraget hos en fattig bornholmsk husmandsfamilje har han næppe haft bedre barndomskår end dem, den store digter skildrer så levende i sin selvbiografi — alt ialt altså en mand med krav på respekt — og når man vil reducere ham til en latterlig, lidt lurvet klædt person, mener jeg, det er den politiske fanatisme, der ligger til grund derfor.

Lucianus Kofod var en rank og pæn mand, altid sirlig og velsoigneret af ydre. Det er rigtigt, hvad Andersen Nexø skriver, at han altid gik i uniform; han var som militærperson nødt til at have uniform, og da han var en fattig mand, har han næppe haft råd til også at holde civilt tøj. Er det ikke forklaring nok på uniformen? Hvad historien om Kofods husbestyrerinde og hans blækflaske angår, så synes jeg, den simpelthen smager af sladder.

Havde Lucianus været venstremand, havde han sikkert været et højt æret medlem af »de rødes« parti og det ikke blot for sit flotte røde tveskægs skyld.

Her er en lille anekdote om Lucianus Kofods optræden i rigsdagen, som i al fald har det fortrin at være sand. Der var dengang i rigsdagen en politiker, som hed I. A. Hansen, som var eller havde været skomager. I en tale i folketinget sagde han engang: »Hvis jeg var minister, så ...« »Ja,« brød Lucianus ind med sin snærrende, på r rullende stemme, »så fik vi nok af spandremmen!« I. A. Hansen blev så betuttet over afbrydelsen og den latter, der fulgte, at han tabte tråden i sin tale og satte sig ned. Eftertiden er i al evighed afskåret fra at få at vide, hvad I. A. Hansen ville have gjort, hvis han havde været minister.

Et forsøg, der i 1887 eller 88 blev gjort på at få Kofod valgt ind i rigsdagen i en valgkreds i Vejle amt, mislykkedes, skønt han efter stemmeantallet at dømme havde gjort et godt indtryk. Den gamle rigsdagsmand sad for fast i sadlen. Lucianus boede under valgkampen hos os i Vejle og var en fordringsløs og hyggelig gæst. Senere tabte vi ham af syne.

Foruden sin politiske interesse dyrkede Lucianus også digtekunsten. Jeg husker et digt, som hed »Bornholms drapa«, hvori han i højtsvungne, lyriske strofer tolkede sin kærlighed til sin skønne fødeø. Måske kunne han være nået videre, om skæbnen havde været ham gunstig, men det kan jo også være, at hans begavelse ikke har stået mål med hans flid og ærgerrighed. Hans fattige afstamning skulle jo ikke være ham nogen hindring, så sandt som mange mennesker stammer fra småkårsfolk, og netop i den tunge vej, de har haft at tilbagelægge i deres stræben mod højderne, har fundet kilden til deres bedste ydelser. (Jævnfør Andersen Nexøs »For lud og koldt vand«.)

KONFIRMATIONEN

Efter de, som det forekom mig, uendelig lange barndomsår kom jo den alder, hvor man skulle konfirmeres. I de tider var der ikke noget, der hed, om man *ville* konfirmeres, det var nu engang

noget, som alle blev, og man skulle have en ualmindelig rebelsk ånd for overhovedet at få den tanke, at man kunne lade være. Man skulle jo nu til at være voksen, men først måtte man igennem religionsundervisningen med afslutningen i kirken.

Min far, som var mere religiøst indstillet end min mor var på det tidspunkt, valgte præsten for mig. Der var dengang to præster i Rønne, den grundtvigianske sognepræst Christensen og den indremissionske kapellan. Far mente, at kapellanen var den mest rettroende af de to, derfor skulle jeg gå hos ham, og ovenikøbet skulle jeg gå, ikke ½ år som andre børn, men et helt, formentlig for at lærdommen skulle sidde bedre fast. Begge dele var misgreb, som far senere indrømmede. Pastor Christensen med sit glade grundtvigianske syn på livet havde sikkert et bedre tag på at få børnene med sig end den gravalvorlige kapellan. Der fortaltes mange anekdoter om pastor Christensen. En af dem lyder som følger: pastor Christensen overværede en overhøring i borgerskolen. En elev havde klaret sig godt, og pastoren sagde: »Du er en flink dreng, du skal såmænd ha' et bolsje,« og dermed tog han et bolsje ud af sin egen mund og ville putte det i munden på drengen. Denne slog til bolsjet, så det røg henad gulvet. Præsten samlede sagtmodig den mindre appetitlige genstand op og sagde: »Vil du ikke have det, min dreng, så skal du blive fri — så skal *du* såmænd få det,« sagde han til en anden dreng, der sad med åben mund, og puttede det ind i munden på ham.

Pastor Christensen smilede altid, og han var øjensynlig altid i perlehumør. Han var en rar, ældre herre med langt, hvidt skæg, men var barberet på overlæben og hagen ligesom Grundtvig. Jeg tror, hans timer med konfirmanderne var afvekslende og fornøjelige.

Kapellanen kan jeg ikke tænke på uden en vis modvilje. Han var en ret høj, radmager mand med fanatiske, sorte øjne og nogle sorte skægtotter hist og her i ansigtet. Han sang salmer med os uden at have en tone i livet; havde ikke børnenes friske stemmer overdøvet ham, havde det ligefrem været tragisk at høre på ham, skønt han gjorde sig de hæderligste anstrengelser. Denne Guds mand fandt det åbenbart indbefattet i sin pligt som sjælesørger at fortælle os børn om helvedet og dets luer, hvor alle, der ikke

troede, skulle brænde til evig tid. Skønt det ikke lod til at være god tone, at børnene rettede spørgsmål til præsten, tog jeg dog engang mod til mig og — under en gispen af overraskelse fra de andre børns side — spurgte jeg ham: »Hvorledes kan det da være muligt, at de frelste i himlen kan være glade, når de ved, at så mange mennesker, måske også deres slægt og venner må lide så forfærdeligt til evig tid?«

Hertil svarede præsten, at det ordnede Gud nok på bedste måde; måske ville der komme som et slør over vor hukommelse, så vi glemte dem, der ikke hørte til mellem de hellige. Der forlød også noget i hans forklaring om, at de fordømte var Guds fjender, og derfor ville vi som Guds børn ikke kunne tænke på dem med kærlighed og medfølelse.

Så gik det første halvår, og det næste begyndte med nye kammerater, men med den gamle undervisning. Det blev for mig en ren prøvelse at sidde og høre på det samme for anden gang — men alt får jo en ende, og den tid kom, hvor min mor var beskæftiget med at sy konfirmationsudstyr til mig, jeg hæklede selv blonder til chemiser og bukser og syede tunger forneden af »klokkerne«. Nutidens ungdom ville stejle, hvis de så, hvad vi dengang måtte slæbe omkring med af undertøj. Jeg fik — altså foruden uldtrøjer og det nødvendige linned — to flonelsklokker til sommerbrug, to do. af svanebay til vinterbrug, to bommesisklokker til at bære ovenpå de uldne, samt diverse hvide skørter med mellemværk til at bære under sommerkjolerne og et vatteret skørt til vinterbrug ovenpå svanebaysklokken og bommesisklokken. Så fik jeg til selve konfirmationen syet en sort kashmirskjole med fløjlsbesætning. Syersken spurgte mig, om hun skulle sy en tournure i, og jeg sagde lidt flov »Næh,« jeg havde ikke haft tournure før, og så sagde hun: »Ja, det er måske heller ikke ganske rigtigt — i en konfirmationskjole.« At sy en kjole var dengang et større foretagende. Livet var syet sammen af en mængde ryg-, for- og sidestykker, og nederdelen bestod af en masse plisséer og draperier, som var heftet til en underkjole af shirting med skoning og kantebånd. Det var vel nok et arbejde! og så var sylønnen for sådan et monstrum — fire kroner! Kjolerne nåede helt ned til jorden, og i dårligt vejr måtte man hive stærkt op i dem og fik endda ofte et gærde af snavs for-

neden. At hofterne stod vældig ud i sådan en påklædning siger sig selv, for ikke at tale om tournuren. Alt gik jo ud på at fremhæve hvepsetaljen, som de udstoppede skuldre nu skal fremhæve de slanke hofter.

Ingen af kapellanens religionstimer har dog efterladt en sådan følelse af ubehag som den sidste. Han ville have os til at bekende, om vi nu også virkelig ønskede at blive konfirmeret. Til den ende lagde han sig på knæ foran os, stirrede os ind i sjælen og spurgte: »Har du nu overlagt med dig selv og din samvittighed, om du vil konfirmeres?« — og så krøb han på knæene fra den ene til den anden. Nogle af pigerne gav sig til at græde, men der var selvfølgelig ingen, der sagde nej, Hvilket barn på fjorten år ville i de tider have haft mod til at gøre sig selv til et unikum, en genstand for den lille bys sladder og kommentarer? Og så gildet! og gaverne, der vinkede! Nej, det er vist ikke hændt, at nogen har følt sin samvittighed vågne under præstens stikkende blik og har trukket sig tilbage.

Konfirmation, nye klæder, gaver og familjegilder har i umindelige tider dannet et sammenfiltret hele i folks hjerner. Havde jeg før konfirmationen læst, hvad Søren Kierkegaard skriver i »Øjeblikket« om denne kirkelige skik, som er uden hjemmel i bibelen, tror jeg nok, jeg havde trukket mig ud af det net, hvori jeg ligesom alle andre børn på den tid var fanget, om jeg så skulle have sagt farvel til alle uldklokkerne og de fem brocher, jeg fik som konfirmationsgaver.

SAMFUNDETS STEDBØRN

I Rønne fandtes i sin tid forskellige »originaler«, jeg vil hellere kalde dem stakler. Nogle af disse var uskadelige sindssyge, som levede på fattiggården — en institution, som nutidens ungdom vist har svært ved at forestille sig. Jeg har et par gange været derinde. I et mørkt, beklumret lokale, hvor man dårligt kunne trække vejret på grund af stank, var en del ældre kvinder stuvet sammen, imellem dem de sindssyge, som var »på sognet«. Denne fattiggård har dog næppe hørt til de værste, for jeg har ofte hørt

»lemmerne« udtale sig i høje toner om, hvor god frk. Lorentzen, forstanderens datter, var mod dem. Om søndagen fik beboerne lov til at gå ud, de gik så i reglen rundt og tiggede. Vi havde ofte besøg af nogle af dem, deriblandt »Gale Sille«, »Dukkemarie«, og »Grumsekonen«. Gale Sille stillede sig op i køkkendøren og talte med stille, blid stemme. Alt, hvad hun så, roste hun, alt var grant, grana frøkner, grant vejr i dag, grana blomster o. s. v. Hun ville gerne have noget foræret til at pynte sig med; alt, hvad man gav hende, hængte hun på sig og var meget stolt af sin stads. Dukkemarie havde en dukke, som hun troede var levende, og som hun tiggede dukketøj til. De slemme drenge tog undertiden dukken fra hende og lod, som om de ville løbe bort med den; så løb hun grædende efter dem. Grumsekonen kom en gang om ugen og hentede kaffegrums, som vi samlede til hende, og hvoraf hun sagtens har tilberedt sig en gudedrik. Hun hørte til fattiggårdens kloge beboere og havde en skrap tunge.

De fulde mænd, man af og til så dingle omkring i gaderne, har sagtens også for en del hørt hjemme på fattiggården. Et hæsligt og ynkværdigt syn, disse menneskevrag, ofte med buler og blødende sår i ansigtet og gadesnavs på klæderne efter fald, drillet og tirret af drengene, der fór som en spurveflok henad gaden, når den drukne tumlede afsted efter dem. Jeg flygtede skyndsomst, når jeg så sådan et syn.

Hvad jeg dog ikke kunne undgå var at møde byens gadedrenge, der virkelig, som Andersen Nexø beretter i sin selvbiografi, var ualmindelig ondartede. Lad være, at de råbte efter mig: »Se, hun har røda bojser på, se dèr er tøsen med de røda bojser,« da jeg som lille pige gik i skole med røde flonelsbukser, som min mor havde syet til mig på grund af den hårde vinter, og som sås lidt nedenfor kåben. Værre var det ualmindelig righoldige forråd af sjofle gloser og sætninger, de lod mig høre, når de mødte mig på et ensomt sted, særlig i havnekvarteret, hvor vi boede. Jeg hadede og frygtede Rønne-gadedrengene og gik gerne en lang omvej for at undgå at møde en flok af dem.

Når man sammenligner den triste skæbne, datidens fattige var prisgivet på fattiggårdene med nutidens aldersrentemodtageres pæne, selvstændige hjem i de boliger, der nu bygges for dem, må

man indrømme, at tiden dog ikke har stået helt stille. Selvom idealet ikke er nået endnu, ville den tids gamle gøre store øjne, hvis de kunne se, hvorledes deres nutidskolleger har det. Også det gadeuvæsen, som skæmmede firsernes Rønne og velsagtens andre byer med, er undergået en heldig forandring; jeg tænker, udviklingen har ført med sig, at drengene har fået fornuftigere interesser.

Selvfølgelig var ikke alle den tids drenge af samme slags, jeg kendte også prægtige drenge fra borgerskolen, f. eks. havde vi en tid en »ærindedreng«, som besørgede byærinder og gik til hånde i huset. Han hed Andreas Kofod Mahler og var en naiv, rar dreng, som legede med os, og som vi børn var meget glade for. En dag tog han min bror Ejner og mig med til sit hjem, et lille hus nær ved kirken, hvor vi traf hans mor, som var meget venlig mod os og endelig ville forære os noget af sine børns legetøj. Hun tog forskellige ting frem og spurgte Andreas »Tror du Anna vræler for den?« »Tror du Peter vræler for den?« o. s. v., men da Andreas nok troede, de ville vræle, og da jeg energisk afslog at tage imod tingene, slap vi for at blive årsag til, at børnene skulle »vræle«.

FARVEL TIL BORNHOLM — NYE FORHOLD

Vinden peb i skibenes takkelager, og havet brusede truende den aften i oktober 1886, da vi forlod Rønne, præcis ligesom den aften elve år tidligere, da vi for første gang satte foden på Bornholms jord. Fra nu af lå vort hjem i Jylland, dette i forhold til Bornholm store land med den større bredde og dybde i landskabets linjer, såvel som med bredere vingefang i de sociale forhold.

Vi kom til at bo i et lejet hus i Vejle med plads både til os selv og kontorerne, og jeg vedblev at arbejde som skriver hos min far, ligesom jeg havde gjort fra mit fjortende år i Rønne. Det lod til at være noget nyt i Vejle, at en ung pige arbejdede på et offentligt kontor; jeg husker, at en bonde en af de første dage med dyb forundring i stemmen sagde: »Nu hår a da åller set så galt, æ kvindfolk på æ kontor« — men da han havde betænkt sig lidt, syntes han åbenbart, det ikke var så galt endda, for han tilføjede: »Nå — ho ka vel å skryw.« Kontortiden var fra 9 til 3, så jeg havde god tid til at beskæftige mig med, hvad jeg havde lyst til. Jeg tog f. eks. undervisning i klaverspil i håb om, at mit øre derved skulle blive så trænet, at jeg kunne lære at synge rent, men skønt jeg kom så vidt, at jeg kunne spille f. eks. Griegs lyriske småstykker og lignende ting ganske pænt udenad, måtte jeg dog erkende, at min kærlighed til sangkunsten var og blev ulykkelig. Min lærerinde underviste også byfoged Ørsteds datter Ebba i musik, og vi to blev sat til at spille firhændigt sammen, for at lære at få fingrene med os. Vi øvede os hos hinanden og sled troligt i det. Ebba dundrede bassen, og jeg forsøgte anstrengt at følge med i diskanten. »Hvor langt er du kommet?« spurgte vi af og til hinanden, men når Ebba havde spillet siden til ende, viste det sig gerne, at jeg manglede flere takter.

Mere held havde jeg med min anden passion: billedhuggerkunsten. Jeg forsøgte mig først på egen hånd, senere var der en dame, en forhenværende elev af professor Såbye, grevinde Holch på Petersholm tæt ved Vejle, som tilbød at undervise mig. Jeg havde en tidlang min gang på den herskabelige proprietærgård, hvor jeg under grevindens ledelse arbejdede med små buster o. l. og forøvrigt havde mange fornøjelige timer i selskab med den impulsive grevinde, som var en blond skønhed med et virkeligt fornemt ydre, kun det lidt for tilbagevigende underansigt gjorde, at hendes skønhed ikke var helt fuldkommen. Ofte holdt hun med sin ponyvogn foran vort hus på Horsensvej for at hente mig op til Petersholm, undertiden for flere dage. Livet på gården var en underlig blanding af sorgløs munterhed og en undergrund af dyb forstemthed, der snart skulle føre til skilsmisse og endnu større tragedier, til trods for, at der var to ualmindelig kønne og søde børn i ægteskabet. Når der var gæster på gården, skinnede en mild stjerne over samværet; jeg har været indbudt sammen med professor Såbyes og andre, og selveste Holger Drachmann hørte ved lejlighed til grevens liggende gæster, men mens jeg opholdt mig i København for at studere på akademiet, fandt skilsmissen sted, og grevinden og jeg tabte fremtidig forbindelsen med hinanden.

Om mig selv kan jeg fra de første ungdomsår i Vejle fortælle, at jeg havde det dejligt. En melankoli, som havde sneget sig ind på mig i de sidste rønneår, og som jeg tror for en stor del stammede fra de trange kår, hvorunder vi levede — min fars økonomiske bekymringer hvilede tungt på mit sind, jeg så fremtiden i et ulykkessvangert skær, og kunne slet ikke tænke mig, at livet kunne have nogen art af lykke i behold til mig — denne tunge stemning veg under de lysere forhold i Vejle snart for en ungdommelig livsglæde. Der blev på den tid danset meget i den fornøjelige by ved Vejlefjord; min lange fletning stod ofte vandret ud i luften og piskede — o Gud, om forladelse! — mangen gang de andre dansende om ørerne, når jeg blev svunget i de hurtige danse, som dengang var på mode.

Mit lille kontorjob var kun hyggeligt, jeg befandt mig vel, når jeg sad i kontoret hos min uendelig tålmodige og forstående far.

Skrivemaskiner fandtes dengang ikke, jeg renskrev med pen og blæk alle indberetninger o. s. v., og min far var tilfreds med mit arbejde og fremviste undertiden mine skrivelser for vore bekendte, for at de skulle se, hvor pænt og ordentligt de var skrevet.

Men ingen undgår sin skæbne! Det gjorde jeg heller ikke. Vor have havde fælles plankeværk med en anden have, og jeg erfarede, at plankeværksbekendtskaber kan være farlige.

Ikke alene jeg, men hele min familie stiftede bekendtskab med familien på den anden side af plankeværket. Da vi på den tid var nye i byen, vidste vi ikke, hvad der var gammelkendt for alle andre, ellers havde mine forældre sikkert ikke tilladt mig at ride lange ture i skoven sammen med »den Lorents Fröhlich'ske yngling«, som vi undertiden kaldte den nævnte families ældste søn — på hans fars små, sorte heste. Når Fröhlichs navn nævnes her, er det fordi den unge mand havde en slående lighed med denne kunstners karakteristiske tegninger af de nordiske helte- og gudeskikkelser.

Det var naturligvis for mig en herlig fornøjelse at ride omkring i den sommergrønne bøgeskov — bakke op og bakke ned — uden hensyn til vej eller sti, eller at sætte i galop henad landevejen med flyvende hårpisk og ridekjole; men en skønne dag skete der noget, jeg ikke havde forudset. Det var en reel overrumpling. Havde jeg fået tid til at tænke mig om, var det ikke sket, for jeg vidste inderst inde, at jeg aldeles ikke passede til at være livsledsagerinde for en mand af den problematiske natur, som jeg anede hos ham uden dog at vide noget bestemt derom. Jeg husker et fotografi, som i forlovelsens første dage blev taget af mig sammen med ham. Jeg havde derpå et udtryk af den højeste grad af forbavselse, og det var i virkeligheden den følelse, der beherskede mig. Jeg forstod ikke mig selv. Endnu større blev min forundring, da jeg lærte min nye familie nærmere at kende. Skønt jeg forstod de ord, jeg hørte disse ligesom i hinanden indfiltrede familiemedlemmer sige, forstod jeg dog meget lidt af, hvad der blev sagt, idet ordene ikke havde den almindelige betydning, men ofte havde dobbelt eller måske mangedobbelt bund og kun blev forstået af dem, der var inde i familiens højst ejendommelige tænke- og talemåde. Den eneste af familien, som havde humor, var den

yngste søn. Han var forvokset — ordet pukkel måtte ikke nævnes — og kunne i middelalderen være blevet en strålende hofnar.

Når familien havde et af sine »opgør«, sad den lille »hofnar« og lod sit vid spille. Han udnævnte sig selv til dirigent, stoppede den, der afbrød en anden, og gav ordet efter tur til de stridende parter. Det var en glæde at se på dette fine, af humor og intelligens lysende ansigt, denne personlighed, der var hævet over den øvrige families uklare følsomhed og selvoptagethed, men som dog selv var — det er det tragiske ved sagen — en særling, blot af en anden art.

Lidt efter lidt blev det mig selv, der blev genstand for idelige angreb, »opgør«, kværulans, jalousi og pinlige og urimelige beskyldninger, som trættede mig næsten til døde. Min far sagde: »Han bryder sig i grunden slet ikke om Nete som hun er, han finder hende fuld af fejl. Han bryder sig kun om et billede af hende, som han håber, hun skal blive, når han tilstrækkelig længe har haft hende under behandling.« Selv var jeg for uudviklet til at kunne skære igennem vrøvlet; jeg lod mig intimidere — ikke i alle mine øvrige levedage tilsammen har jeg fældet så mange tårer som i denne korte forlovelsesperiode — men tilsidst var målet fuldt. Mine forældres bekymring for mig, mine venners overtalelser og ikke mindst min egen sunde fornuft fik tilsidst overtaget, og jeg kunne endelig med en følelse af inderlig befrielse udbryde »O, Gud være lovet, forbi — forbi!« — Først nu fik jeg fra mine venner alvorlig mente lykønskninger.

For at denne vildfarelse ikke skal synes fuldstændig uforståelig, må jeg tilføje, at det ikke altsammen var pinlige tildragelser. Når solen skinnede, og der ingen uoverensstemmelser var i luften, rådede der en ualmindelig hyggelig stemning. Familiens gæstebud var noget for sig, de lignede ikke det, man var vant til. Kaffebord dækket i den skyggefulde, skønne have, gamle sølvsager, der til daglig var gemt hen, på bordet. Køretur til familiens lille ejendom i Grejsdalen, kaffekedlen ophængt over et bål på bakken i den stille, lune sommeraften. — Dertil kom rideture, kaneture på den tilfrosne fjord, køreture til lidet kendte, naturskønne egne, hvor man ofte fandt mærkelige ting, måske kun munkesten fra gamle murrester, som blev taget med hjem til at bygge noget op af i

haven, eller måske en antikvitet fra en bondestue — men først og sidst, hele familien lysende af elskværdighed og besnærende hensynsfuldhed. Det var svært for en ung pige at holde hovedet klart, derfor er min taknemmelighed mod min gode stjerne, der i tide reddede mig ud af de rædsler, der kunne have opslugt mig, uden grænser.

Da jeg endelig havde gjort mig fri, kom folk og fortalte os alt det, som vi gerne skulle have vidst i forvejen. Jalousi, denne sørgelige, sjælelige sygdom, var nedarvet i slægten og havde i flere tilfælde givet sig livsfarlige udslag, som f. eks. når manden kastede en tændt lampe efter sin kone, eller når hun måtte krybe omkring på lofter og i udhuse for at gemme sig for manden, der ville slå hende ihjel, fordi han troede, han ikke var far til det barn, hun ventede; eller gav sig rent ud latterlige udslag, som når nævnte herre stævnede tre af byens agtede borgere hen til sig for at meddele dem, at han godt vidste, at de »kissemissede« med hans kone — hans stakkels, ingenlunde smukke kone måtte grædende stå og høre derpå — og endte sin tale med at sige, at hvis en af de tre herrer efter hans død giftede sig med hans kone, skulle de være forbandede ned i det hedeste o. s. v. Fruen, det stakkels offer for dette vanvid, sagde engang til mig, at hun ofte havde været ked af, at hun ikke kunne besvime; jeg forstod dengang ikke hvorfor, men senere gik det op for mig, at en besvimelse måske kunne have reddet hende ud af uhyggelige situationer.

For nogle år siden var jeg i Vejle for at se til min fars grav — min mor var katolik, og er derfor begravet andetsteds; kun de to af hans børn, som ikke fik lov til at leve livet, et spædt barn og Ivar, som måtte henslæbe sine manddomsår på en sindssygeanstalt, har han hos sig i sin ensomme grav. Jeg så da, at der tæt ved min fars grav var en ny grav, som endnu ikke var ordnet, og spurgte en tilfældig forbipasserende, hvem der var min fars nabo. Jeg fik da et navn at høre, som i mange år ikke havde været i mine tanker; et kapitel af fortiden steg ligesom op af graven. Jeg så nu med medfølelse på denne familie, der havde levet under et uudholdeligt nervepres, og som alle havde fået en krank skæbne. Hvad jeg ikke vidste om dem dengang, har jeg siden erfaret. Moderen havde i årevis siddet lammet i en rullestol; datteren

havde haft en lignende skæbne; den ældste søn havde trods sin utvivlsomme begavelse selv ødelagt alle sine gode chancer, og den yngste søn døde i sine bedste manddomsår.

Den, der når at blive gammel, ser mangen en gang løsningen på de problemer, man i sin ungdom har grundet over. Her havde en ubønhørlig skæbne gjort sit værk, og — må jeg vel sige — med egoistisk glæde og taknemmelighed stillede jeg mit i det hele og store lykkelige liv op imod det liv — og den tidlige død — der rimeligvis ville have ramt mig, om jeg fortsat skulle have levet på de »stormfulde højder«, hvor denne familie færdedes. Jeg havde ofte fået lyserøde nelliker af den mand, som lå begravet under grusdyngen for mine fødder; jeg tog et par lyserøde nelliker fra de blomster, jeg havde bragt med til min fars grav og lagde dem i gruset.

ARBEJDSÅR

Efter denne episode ville mine forældre ikke længere nægte mig tilladelse til at komme til København for at uddanne mit talent for modellering.

Fuld af håb og begejstring drog jeg afsted og blev straks elev hos professor Såbye.

I fem måneder arbejdede jeg i hans atelier og havde indtryk af, at professoren var godt fornøjet med mine fremskridt, han roste mig og gav mig ret svære opgaver, og de sidste måneder før jeg blev optaget på akademiet, modellerede jeg buster efter levende model. Disse blev sammen med et par andre af mine arbejder indsendt til optagelsesprøven, og professoren fortalte mig siden, at komitéen havde syntes godt om »det sjælelige ved busterne«.

Det var en morsom tid for mig, da jeg arbejdede hos Såbye; han var en inciterende og elskelig lærer, og hans originale og livlige frue kom ofte ned i atelieret og talte med mig på den morsomste og mest overraskende måde. Hun havde en stor, rød kat, som hun åbenbart elskede højt og tillagde ganske menneskelige egenskaber. Når den var ked af noget, »gik den op og ned ad gulvet og græd og vred sine hænder«. Når pigen beskyldte den for at have taget

noget i køkkenet, blinkede den til fru Såbye, som om den ville sige: »Tro hende ikke!«

Da fru Såbye hørte, jeg ville søge optagelse på akademiet, sagde hun til mig, at jeg hellere skulle blive her, jeg lærte meget mere ved at gå privat hos Såbye end på skolen (hvor Såbye altså også var lærer). Jeg anede ikke dengang, hvor uhyggeligt sande hendes ord var; jeg gik ud fra, at da læreren var den samme, måtte undervisningen også være den samme, desuden stod der i mine uerfarne øjne en vis glans over det at være akademielev — og så var det for resten også billigere.

Der begyndte nu en ny periode for mig som elev på Kunstakademiet for kvinder, som dengang havde til huse i Amaliegade, og som jeg tænker på uden særlig glæde. Hvad der bidrog til at nedslå mig, var mit til stadighed vaklende helbred, dertil kom, at skolens lokaliteter for billedhuggere var slette, og at vi så meget lidt til professoren, som kun aflagde korte besøg på skolen et par gange om ugen. Det var heller ikke morsomt for os, at vi næsten udelukkende blev øvet i at modellere relieffer. — En opmuntring for mig var det, at jeg snart fik et arbejde, som jeg havde modelleret hjemme i sommerferien, antaget på forårsudstillingen på Charlottenborg. Ved åbningshøjtideligheden stod jeg med hjertet i halsen og hørte på den kantate, som dengang hvert år blev afsunget ved disse lejligheder, og som lod til at være digtet med særligt henblik på at skræmme unge vovehalse bort fra kunstens farlige vej:

Kunst er en kamp, en sjælenød,
hårdere vist end mangen kan fatte.
En kamp, der lammer de stærkeste hænder;
en knugende strid for det daglige brød!

Men snart var højtideligheden forbi, og man kom ind, hvor man så sit eget arbejde opstillet mellem de andre, man glemte sin forbigående benovelse for glæden over at høre med, som man indbildte sig, blandt de indviede, blandt de rigtige kunstnere.

Det varede dog ikke ret længe, før modgangen satte ind for alvor.

Min bror og jeg blev kaldt hjem til vor kære fars dødsleje, og

nogle dage efter, mens forårssolen skinnede over de påbegyndte arbejder i haven, som far med egne hænder havde udført, måtte vi stede ham til hvile på Vejle kirkegård.

Nu var vor tilværelse med eet slag forandret. Min mor havde endnu to mindreårige børn tyngende på sit sparsomme budget, og der var nu ikke andet for mig at gøre end at opgive kunsten og søge et erhverv.

Min ældre søster Cecilie var dengang operationsassistent på kommunehospitalet; hun skaffede mig ansættelse som elev på 5. mandsafdeling. Det kan man kalde en revolution i min tilværelse — fra kunsten til hospitalet — og det var ikke alene på grund af den bidende vinterkulde, at mine knæ rystede en smule under mig, da jeg begav mig over hospitalets gård op ad de mange trapper til 5. M.

Her blev jeg iklædt en blå bomuldskjole og et tungt, lysegråt voksdugsforklæde, dernæst måtte jeg købe mig et par »sutter« til morgengerning og nattevagt, og så var jeg parat til at assistere på en tisengsstue. Mit »natteherberg« var på fløj H, hvor jeg delte rummet med tre andre elever fra forskellige afdelinger. Om morgnen klokken 4.45 kom en nattevagt ned på værelset, hvor hun tændte gasblusset med et smæld og råbte: »Klokken er et kvarter i fem!« Så gjaldt det om at knibe sig endnu nogle minutters hvile, så ud af køjen, et hastigt toilette og i »glideflugt« på de lydløse sutter ad de lange, halvmørke gange hen til den stue, man havde fået anvist. Jeg husker den første morgen; det var ingen succes. Det legemlige arbejde, som jeg var ganske uvant med, særlig på den tid af døgnet, fik det til at svimle for mig, og da det værste endelig var overstået, og jeg blev sat til at »made Pedersen«, var min kraft udtømt. Pedersen, der havde fået sine arme overkørt ved en færdselsulykke, lå sløvt i sin seng og åbnede munden regelmæssigt for at modtage, hvad jeg puttede i den, men pludselig var jeg ved at besvime, og mens Pedersen lå med åben mund og ventede på næste mundfuld, var jeg allerede ude på gangen for at få en mundfuld frisk luft.

Hvor var det svært at vænne sig til at se de frygtelige sår og læsioner, patienterne kom ind med. Men med den elasticitet, ungdommen lykkeligvis er i besiddelse af, vænner man sig snart til de

forandrede levevilkår, og jeg kom til sidst ligefrem til at holde af hospitalslivet med dets rige afveksling og den strøm af de forskelligste mennesker, man kom i berøring med.

Det forekommer mig, at intet er så tilfredsstillende som arbejdet med at hjælpe syge mennesker. Der skal kun et minimum af godhed og venlig deltagelse til for at gøre de syge — særlig de ensomme gamle — til sine venner. Jeg husker f. eks. en gammel sømand, som endelig ville give mig sine surt sammensparede penge: for han troede nok, han døde, og døde han ikke, kunne det også være det samme, sagde han. Jeg forestillede ham, at han døde nok ikke, og så havde han selv brug for sine penge. Resigneret puttede han dem ind under sin madras igen. Jeg husker en anden patient, en pudsig fyr, en rigtig københavnsk bisse, som ville forære mig blomster ved sin udskrivning »men nu har de kun disse kedelige drivhusblomster,« sagde han — »nej, vent til sommer, så skal jeg komme med en fin buket markblomster til Dem,« og så kantede han sig ud langs væggen, genert over sin lurvede dragt. — Om sommeren kom han virkelig igen; han havde dog ingen blomster med, men sagde nu »for tiden har de kun disse kedelige sommerblomster, nej, vent til vinter, så skal jeg bringe Dem en rigtig buket drivhusblomster.«

Pudsige, rørende og tragiske hændelser veksler i en uafbrudt strøm i hospitalslivet, det ene indtryk jager det andet, og har man en smule interesse for den menneskelige psyke i dens vekslende former, kan man aldrig komme til at kede sig under tidens ilsomme flugt i den travle sygeplejersketilværelse.

Efterhånden fik jeg venner mellem afdelingens andre elever; det var i min tid nogle ualmindelig søde, unge piger, sammen med hvem jeg havde det hyggeligt, når vi om aftnen efter endt gerning samledes på vor elevstue. — En af mine kammerater, en flink, men noget rapmundet sygeplejerske, gjorde engang en mindre pæn bemærkning om patienterne. En anden svarede ironisk: »Det kan man kalde en øm og kærlig sygeplejerske,« hvortil den første kvikt replicerede: »Jeg kan skam ikke være ømmere for 17 kroner og 65 om måneden.«

En anden af mine kammerater mindede mig om mine egne overstandne genvordigheder. Hun havde lært en teolog at kende

og var blevet forlovet med ham, mens hun var elev på KH. At hun ikke havde det let, vidnede hendes ofte af gråd opsvulmede ansigt om. Hun gik ud om aftnen for at træffe teologen, om hvem hun fortalte, at han skrev de skønneste digte. »Han er den største digter i Danmark!« sagde hun. Hun vandrede ofte til langt ud på natten omkring i de mørke gader med »den største digter i Danmark« for at diskutere livsvigtige problemer med ham, og at det ikke altid er gået blidt til, derom talte hendes tårestrømme. At jeg ikke overdriver hvad disse angår, beviser et fotografi fra de dage, som blev taget af alle os elever fra afdelingen. Lille Andrea står derpå med øjne, der bærer umiskendelige spor af megen gråd. At det ikke gik godt med hendes ægteskab, ved jeg fra sygeplejersker, der senere kendte hende. Hun endte med at ernære sig selv som vagt på hospitalet og måtte spise i køkkenet sammen med de andre koner, da hendes tidligere kammerater ikke kunne gøre forskel og tage hende ind til sig i spisestuen. Hendes mand havde, efter hvad hun fortalte, det prisværdige mål at bibringe fiskerne i Harboøre en gladere kristendom end den, de havde i behold fra pastor Moe's tid, og han var også en tid præst der, men enkelthederne ved den lille, søde og velbegavede Andreas triste skæbne kan jeg kun gætte mig til.

Efter halvandet års arbejde på KH tog jeg en stilling som assistent på det gamle garnisonshospital, populært kaldt »Grødslottet«, hvor min søster nu var oversygeplejerske, og hvor arbejdet bedre svarede til min ikke særlig store arbejdskraft. Også her følte jeg mig veltilpas mellem de store, godmodige drenge, hvoraf størsteparten af vor hær bestod, ligesom jeg også på officerslazarettet, hvor jeg tilbragte de sidste måneder inden mit bryllup, følte mig hjemme og i godt selskab.

Min uddannelse som sygeplejerske har livet igennem været mig til stor gavn; jeg ønsker ofte, at de fleste unge piger, i al fald alle nogenlunde egnede, skulle have et eller to års træning på et hospital, det ville være en indsats af stor værdi for samfundet. For mig personlig blev det årsagen til, at jeg uden varsel kunne overtage redaktionen af »Tidsskrift for Sygepleje« ved den foregående redaktørs forfald; en bestilling, jeg beholdt i en årrække

og havde megen fornøjelse af. Jeg blev f. eks. sendt som referent til forskellige sygeplejerskekongresser i udlandet.

Det var morsomt at lægge mærke til den forskel, der var på, f. eks. englændernes og tyskernes måde at optræde på som værter. Jeg husker de engelske lederes høflige tak ved åbningshøjtideligheden til de sygeplejersker, der var kommet til stede fra alle lande på jorden trods alle slags rejsebesværligheder, mens tyskerne ved en lignende lejlighed i Köln særlig lagde vægt på, hvad vi havde at takke dem for: deres Frauenverein havde hjulpet til med at ordne kongressen, for ikke at tale om byens mands-sangkor, som sang tyske sange for os o. s. v. — men så viste de os for resten nogle meget smukke tableauer, der illustrerede sygeplejens historie og var arrangeret af en tysk billedhuggerinde.

De menige tyske sygeplejersker i deres nonneagtige dragter havde kun lidt begreb om at tage sig en smule af gæsterne, tværtimod så jeg flere gange på udflugterne, at når en gæst ville sætte sig imellem dem, sagde de, at pladsen var besat, og vinkede deres veninder til sig, så den fremmede gæst måtte stå.

Englænderne havde mere levemåde og viste sig altid fra en høflig og elskværdig side. En dame, indehaveren af et mindre sanatorium, havde indbudt de delegerede, ca. 50 personer, til te i sanatoriets have på vejen hjem fra Windsor Castle, som hele kongressen var indbudt af kong George til at bese en søndag formiddag. Ved en misforståelse troede kongressens over 200 medlemmer, at de alle var indbudt og travede trøstigt afsted til sanatoriet, sultne og tørstige som de var efter den anstrengende besigtigelse af slottet og den store park på den solhede sommerdag. Jeg var heldigvis i fortroppen, og med mit adgangkort i hånden kom jeg ind i en fortryllende, skyggefuld have, hvor der var dækket teborde til ca. 50 personer, og en nydelig yngre dame trykkede os i hånden og forsikrede os, at hun var »meget glad for at se os«. Vi drak den dejlige te og spiste af kagerne, mens stadig flere og flere af gæsterne væltede ind. Jeg så med medfølelse på den stakkels værtinde, som med uforandret elskværdighed vedblev at forsikre de mange mennesker om, at hun var så glad ved at se dem. Hvordan hun bar sig ad med at fremtrylle te og kager til hele denne

invasion, så jeg ikke, for jeg valgte at gå sammen med nogle andre for at give plads.

London synes at være en fortrinlig kongresby; vi var indbudt en mængde steder, og der var altid stor festivitas over sammenkomsterne. At det næsten er en dødssynd at møde til eftermiddagste uden hat, blev et par danske sygeplejersker belært om ved en fest hos den amerikanske gesandt. De to damer havde hængt deres hatte i forhallen, fordi de ikke syntes, de var pyntelige nok til at gå ind i de pompøse sale med, men de mærkede snart, hvilken pinlig opsigt de vakte; overalt, hvor de gik, stirrede folk på dem, og der blev halvhøjt bemærket: — Dèr er to uden hat! — To uden hat! lød en ustandselig mumlen omkring dem. De to sygeplejersker sagde siden til mig: »Om vi havde været nøgne til bæltestedet, kunne vi ikke have skammet os mere end over, at vi ikke havde hat på!«

Stil skal der være over en fest i England.

Når jeg overvejer, om min sygeplejeuddannelse har haft konsekvenser for andre end mig selv personlig, kommer jeg til det resultat, at i al fald på eet enkelt punkt har den haft en konsekvens, som er kommet andre end mig selv til gode. Jeg tænker her på indførelsen af kanaldyner på hospitalerne.

Jeg skrev i 1928 en længere artikel i »Tidsskrift for Sygepleje« om »Sygesengen — et forslag til overvejelse« — hvori jeg gik meget stærkt ind for, at hospitalernes uldtæpper skulle erstattes med dundyner til gavn og lise for patienterne og lettelse i arbejdet for sygeplejerskerne. Jeg havde den store glæde, at mit forslag vandt genklang de rigtige steder, bl. a. gav professor Bang fra kommunehospitalet det sin varmeste tilslutning. En diskussion fulgte, og nogen modstand kom til orde fra enkelte sygeplejerskers side. Det skulle være mærkeligt, om en ny tanke ikke mødte modstand — vanens magt er stor — men det varede ikke længe, inden jeg kunne nedlægge mit sværd — eller min pen — fordi al modstand forstummede. Når sygeplejerskerne nu til dags tildækker deres patienter med lette, behagelige dundyner, føles det som en selvfølge for begge parter, og ingen af dem tænker mere på den gêne, de tunge uldtæpper for få år siden beredte patienterne, og det mas, sygeplejerskerne havde med at holde orden på tæpperne,

som hurtigt dannede et roderi i sengen, særligt når det drejede sig om urolige patienter. Ganske vist er der endnu nogle hospitalsafdelinger, der ikke er vundet med i udviklingen, men jeg tvivler ikke om, at det kun er et tidsspørgsmål, hvornår uldtæppesengene vil være »en saga blot«.

Selv har jeg under forskellige svære sygdomstilfælde nydt behageligheden ved at have en kanal-dundyne over mig, kun har jeg i reglen fundet, at hospitalerne var for flotte med dunene, de havde proppet så mange i, at dynerne blev for varme om sommeren — og for resten også om vinteren i de opvarmede sygestuer.

Jeg kigger i »Tidsskrift for Sygepleje« fra begyndelsen af dette århundrede og finder en artikel, jeg dengang skrev, og som jeg næsten havde glemt. Den handler om menighedssygepleje og den utilstrækkelige uddannelse, denne kategori af sygeplejersker dengang fik: ½ år på hospital og så ud at pleje selv de hårdest angrebne patienter, overfor hvem spørgsmålet om plejen kan dreje sig om liv og død. — Som eksempel brugte jeg deri en beretning om min fars triste og pinefulde sygeleje under en menighedsplejerskes varetægt. Min mor og jeg havde ingen forstand på plejen af en så syg patient, vi stolede på sygeplejersken, og jeg kan til dato næsten ikke tåle at tænke på de lidelser, min stakkels far, foruden de uundgåelige, sygdommen påførte ham, måtte gennemgå p. gr. a. dårlig eller rent ud forkert behandling. Jeg var dengang ung og yderst ængstelig, turde overhovedet ikke røre ved patienten af frygt for at gøre noget galt; først da min søster Cecilie, som dengang arbejdede i Tyskland, kom hjem, blev fejlene rettet, men det var for sent, døden indtrådte nogle få timer efter hendes ankomst.

En læge skrev straks efter i tilslutning til min artikel i vort tidsskrift om det samme emne, og menigheds- og landsygeplejerskernes uddannelse kom nu på dagsordenen. Der blev afholdt et stort møde i Århus, hvor de forskellige institutioner og foreninger, hvem sagen angik, var til stede. Jeg overværede mødet på sygeplejerådets vegne og glædede mig over den varme stemning, der var for forbedringer; grunden blev nu lagt til en fremtidig bedre uddannelse. Måske kan man sige, at min stakkels, gode far ikke har lidt helt forgæves.

LIDT OM MINE FORÆLDRE

Min far stammede fra en gammel præsteslægt. Hans far, bedstefar og oldefar var alle præster. Tipoldefaren var »regimentsskriver«, hvilket skal have været en lignende stilling som amtsforvalter idag.

Efter en familjetradition skal min fars tipoldefar have været et hittebarn, som blev fundet af danske soldater i Holsten og adopteret af regimentet. Soldaterne kaldte ham »de lüttje« — den lille, og deraf skal navnet Lütken være dannet. På et maleri, som findes i familjens eje, ser han prægtig ud i allongeparyk, blankt harnisk og en kappe over den ene skulder. Trækkene er smukke og ser ud til at have tilhørt en ikke ubetydelig mand. Der findes også malerier af hans dekorative kone og af hans to sønner, den ene søofficer, den anden præst. Der var den ejendommelighed ved disse to sønner, at søofficeren skrev gudelige betragtninger — jeg husker en gammel bog, vi havde hjemme, jeg tror, den hed »opmuntringer i mødige og tankefulde stunder«, og indholdet synes mig trohjertet og smukt i al sin simpelhed — mens præstens skribentvirksomhed var af landøkonomisk art. Søofficeren faldt en tid i unåde hos kongen og blev afskediget, men fik senere oprejsning, blev adlet og fik et embede ved Øresundstolden. Præsten blev ved at være borgerlig, og fra ham og hans — efter portrættet at dømme — uhyre pyntesyge kone stammer den gren af familjen, vi hører til. Det fortælles, at præsten, når han i sine prædikner advarede mod forfængelighed, opstillede sin kone som et advarende eksempel (men måske er det bare »løgn og digt«).

Min farfar var først præst et sted, der hed Mern, men blev forflyttet, mens børnene endnu var små. Den præstegård, hvor min far og hans syv søskende er opvokset, ligger på Falster og må have været en præstegård af den rigtige slags. Gæstfriheden var uden grænser, sognets fattige havde et fast tilholdssted dèr, og om sommeren mylrede gæster dertil som bier til en bikube. Enkelte familjemedlemmer, som ikke kunne klare sig selv, havde deres livsophold i præstegården.

En af disse var »onkel Wilhelm«, der var for underbegavet til at tage kampen for tilværelsen op. Min far citerede undertiden

nogle af hans mærkelige udtalelser. Han kunne dårlig tåle varme, og når det var rigtigt varmt, sagde han gerne: »Hvis det ikke var *formasteligt*, kunne man ønske, der ville komme et ordentligt snevejr«. Tante Vilde, en anden lidt åndssvag slægtning, opholdt sig ligesom flere andre ugifte tanter lange tider ad gangen i Karleby, men var, i modsætning til onkel Wilhelm, ondskabsfuld og havde sin glæde i at sætte sladder i omløb. Hun havde en mængde sygehistorier, som hun fortalte i god tro, f. eks. om pigen, der altid havde en kat hos sig i sengen; pludselig døde hun, og da lægerne undersøgte, hvoraf hun var død, viste det sig, at hun havde slugt en mængde kattehår, som havde sat sig fast omkring hendes hjerte. En anden pige havde altid bidt en stump af det uldgarn, hun syede med. Hun have fået en svulst i knæet, som viste sig at indeholde et helt nøgle uldgarn.

Midlerne til den udstrakte gæstfrihed var også til stede; det var et stort kald med tre kirker, god gage og dertil en fortrinlig gård af Falsters bedste jord med 16 køer, og hvad der ellers hører til. Om haven fortaltes, at den var på syv tønder land, nu skal den kun være på fire, og den gamle firelængede gård rummede et utal af værelser og gæsteværelser.

Følgende episode giver et lille strejflys over præstegårdens daglige liv: flere af præstefamiljens medlemmer var musikalske, nogle endog i ualmindelig grad, og om aftenen blev der som oftest musiceret i havestuen. I de lune mørke sommeraftener klang violinens og klaverets toner ud gennem den åbne havedør. En aften hørtes der ind imellem den klassiske musiks passager en underlig klaskende lyd på havetrappen. Det viste sig at være en vældig tudse, der nærmede sig, rimeligvis tiltrukket af musikken. »Væk med det ækle dyr!« hed det straks, og dyret blev båret langt bort i den udstrakte have — — men næste aften indfandt den sig igen, da der blev spillet. Den blev nu båret længere væk; dog, den tredje aften hørtes atter den nu velkendte klasken på trappen, tudsen ville ikke give op, musikken lokkede den stadig til sig. Denne gang blev den båret så langt ud på marken, at den sagtens ikke har kunnet høre musikken, og derfor blev den borte. Jeg tænker mig, at Den hellige Franciscus ville have sagt: »Lille broder tudse, glæd mig med at blive her og nyde musikken sammen med os andre.«

At det er musikken, der har lokket tudsen, er vel sandsynligt, for tudser holder ikke af lys, men plejer at fjæle sig på de mørkeste steder.

Karleby præstegård eksisterer endnu, men kaldet er blevet delt og grundigt beskåret, så det nu ikke er større end de fleste andre kald på landet.

Skønt min bedstefar havde efter den tids målestok meget betydelige indtægter, efterlod han sig dog næsten ingen formue, hvilket var en meget naturlig følge af hans generøse livsførelse.

Alle de syv sønner i dette præstehjem var rødhårede, hvilket var en arv fra moren, men da det i de tider ansås for lidt af en skam at have rødt hår, blev det aldrig omtalt i hjemmet, og drengene anede ikke selv, de var rødhårede, før de engang, da de var kommet med til Nykøbing, hørte en karl sige: »Se dog til den flok rødhårede drenge!« Det røde hår blev forresten mørkeblondt med tiden, kun skæggene forblev røde.

Men nu kommer vi til det mærkeligste: af alle disse syv sønner havde de seks ældste aldrig gået i skole. De yngste havde til tider en huslærer, men min far og hans jævnaldrende brødre læste selv til artium, gav sig selv lektier for og hørte hinanden deri. Kun græsk og latin hjalp deres far dem lidt med.

Da min far var sytten år og hans broder Carl sejsten, rejste de til København og tog artium ved universitetet.

Far fik en fin førstekarakter og hans broder Carl fik udmærkelse. Hvilke nutidsdrenge kan gøre disse landsbybørn det efter?

Min bedstefar døde, før jeg blev født, så jeg har aldrig været i dette ideal af en præstegård, men efter alle beretninger at dømme, har der hersket en tone af mildhed, overbærenhed og sand godhed, altså en sand kristelig ånd, som har påvirket børnene, så at de af sig selv gjorde det rigtige, og deres forældre behøvede aldrig at straffe dem. Vel var Carl påståelig, far har fortalt, at de f. eks. engang skændtes om et historisk emne, og da far viste Carl, hvad der stod i Kofoeds verdenshistorie om sagen, sagde Carl: »Jeg blæser på Kofoeds verdenshistorie!« Begge havde kun deres viden fra denne kilde.

Far havde også et lille ar i panden, som hidrørte fra, at Carl havde kastet ham et leksikon i hovedet, men slige bagateller var kun

til at le ad, og de mange søskende, hvoraf to døde i en ung alder, bevarede et uselvisk venskab og smukt sammenhold livet igennem. Nogle af brødrenes navne har en gammeldags klang, min far hed Sylvester, en bror Christoffer, en Joachim og en Mathias.

Man kan forstå, at den opdragelse, disse børn fik, var egnet til at skabe gode mennesker, men den var ikke egnet til at stålsætte dem overfor livets hårde realiteter. Min far var alle dage for beskeden, for blid, for hensynsfuld til at kunne optræde med den myndighed, som hans dygtighed og fremragende karakteregenskaber havde berettiget ham til. Jeg antager, at hvis han havde lært at klare sig mellem andre drenge i det usentimentale skoleliv, ville han derved have fået slebet den stålklinge i sindet, som er nødvendig til værn mod livets brutalitet.

Først da far allerede var fuldmægtig i finansministeriet, mødte han min mor, som var ganske ung. De blev forlovede, da hun var atten år, og gift kort efter. Dagen efter hendes tyvende fødselsdag arriverede min ældste bror, og senere kom børnene slag i slag, ti i alt, hvoraf to døde som små.

Min mor var af holstensk afstamning. Hendes far hørte til det såkaldte holstenske ridderskab. Han ejede nogle år et gods i Angel, hvor forholdene ikke kan have været helt små, min mor har således fortalt mig, at hun og hendes søskende blev kørt til danseskole i Kappel med firspand. Da farens helbred imidlertid svigtede i en ung alder, solgte han den store ejendom og købte en mindre i nærheden af Kristiansfeld, hvortil hørte en vind- og en vandmølle. Dette foregik under den provisoriske regering, og min morfar døde, inden den første slesvigske krig var forbi eller måske kort efter dens afslutning, i en alder af nogleogtredve år. Hvorledes det gik til, at min bedstemor måtte afgive gården til den tidligere ejer, endda uden at få erstatning for de forbedringer, hun havde foretaget, ved jeg ikke så nøje, men jeg tror, at der skete en af den slags uretfærdigheder, som ofte følger i krigens fodspor, og som i dette tilfælde gik svært ud over enken med de mange børn.

Min bedstefar, som var svagelig, havde taget det fornuftige parti at tilføre slægten frisk blod ved allerede i tyveårsalderen at gifte sig med sin mejerske, en køn og dygtig bondepige fra Slesvig. Hun flyttede, efter at være blevet enke, til København, hvor hendes

fem døtre efterhånden blev gift. Jeg husker hende tydeligt. Hun var under krigen blevet smittet med den ægyptiske øjensygdom af soldater, som var indkvarteret på hendes gård, og som hun havde plejet, og hun var i sine sidste leveår helt blind. Jeg husker hende som hun så ud, da jeg på min fireårs fødselsdag sad ved siden af hende i sofaen og endelig ville vise hende billeder i en bog om »den stærke Hans«, som jeg just havde fået. Hun havde et stærkt, smukt, men ret strengt ansigt og sad og strikkede med lukkede øjne. Jeg forstod ikke, hvad det ville sige, at hun var blind, og blev ved med at sige: »Se bedstemor, den stærke Hans, han bærer en møllesten om halsen!« Men hun svarede med sin udpræget tyske accent: »Jeg kan ikke se det, min lille pige«. Et udtryk, hun ofte brugte, var: »Men kind dochen«.

Af hendes mange børn blev ligeså mange ivrigt tysk-, som andre dansksindede. Min mor hørte til de sidste: men hun beholdt alle dage en tydelig tysk accent. Hun følte sig stærkt draget til den smukke egn i Nordslesvig, hvor hun havde tilbragt sine bedste barndomsår. Torningmølle nær Kristiansfeld var barndomshjemmet, og jeg har i en ferie boet sammen med hende på Hernhutternes hotel i nævnte by.

Hun tog mig med på visit i »Søstrehuset«, hvor hun besøgte en gammel frk. Søtoft. Renligheden i dette hus var fremragende, hvidskurede gulve overalt så rene, at man kunne have spist derpå, men i andre retninger tror jeg ikke, de gamle damer har haft det alt for godt. Da mor fortalte frk. Søtoft om, hvordan hendes nevø, min fætter, Otto Søtoft i Nykøbing F. havde det, og om hans meget forkælede hund, sagde den gamle dame: »Ak, gid jeg var Ottos hund!«

Hernhutterne havde deres egne skikke, der nu er blevet tildels forandret, men i gammel tid gik kvinderne med huer med båndsløjfer af forskellig farve. Enkerne, de gifte koner og de unge piger havde hver sin farve. Præsten bestemte, med hvem de unge skulle giftes, og en ung pige kunne risikere at blive sendt langt bort for at blive gift med en mand, hun aldrig havde set. Dog var præsten i reglen velvillig og tog hensyn til de unges ønsker. Der måtte kun være et vist antal håndværkere af hvert fag i byen, de overskydende blev sendt til andre byer.

Vi så den lille, særprægede kirke, hvor mænd og kvinder sad

skarpt adskilt. Ved højtiderne blev der serveret te og brød for menigheden. Jeg så det lille tekøkken. Min mor fortalte, at hun som barn var så ked af, at hun altid skulle sidde med sin mor på pulpituret, for deroppe serveredes ingen te.

En ejendommelighed, som vist ikke er meget kendt, er, at der fandtes perlemuslinger i Nordslesvig. Kristian IV, denne initiativrige konge, gjorde et forsøg med avl af perlemuslinger i Danmark og indførte et par indere til at passe dem, men disse tropernes børn kunne ikke tåle klimaet og døde. Senere gik muslingeavlen i glemmebogen; min mor og hendes yngre søster prøvede undertiden som børn at finde perler, men da de ikke forstod sig derpå, fandt de aldrig nogen. — Da vi i halvfemserne boede i Vejle, hørte mor, at en mand i Heils havde lavet sig et lille job ved at fiske perler i åen, hvis bund var brolagt med de store, runde perlemuslinger. Hun skrev til ham og bad ham sende hende for tyve kroner perler. Der kom snart en lille æske fra ham — — Aladdin kan ikke været blevet mere betaget af hulen med juvelerne, end vi blev over perlerne. Æsken var helt fuld af perler, de største lidt mindre end en ært, og nedad lige til ganske små, men alle stærkt skinnende hvide eller svagt lyserøde.

Mor lod lave smykker til sine tre døtre og sig selv af perlerne, og skønt nogle af disse smykker er blevet stjålet fra mig, har jeg dog et par tilbage.

Da jeg for nogle år siden kørte i bil gennem Hillerød, så jeg et udtørret vandløb, hvis bund var brolagt med halvt forvitrede, store muslingeskaller af en muslingeart, som man ellers ikke ser her i landet; jeg tænker mig, det muligvis har været et andet af Kristian IVs mislykkede perlemuslingeforsøg.

Kristiansfeld er en stemningsfuld og hyggelig by, som nok er et besøg værd. Den gamle kirkegård, gottesacker, med sine mægtige alléer og de prunkløse, ganske ens grave med de flade, vandrette ligsten tiltaler mig bl. a. ved den idé, der ligger bag: i døden er alle lige.

Forhen kunne man i Kristiansfeld købe de herligste honningkager, der næsten stod på højde med dem fra Nürnberg; nu varer det vel en tid, før denne industri kan få lov at blomstre op igen.

Mor var lykkelig, når hun vandrede rundt til de gamle, kendte

steder, hvor hun opsøgte barndomsvenner og med dem sørgede over Slesvigs undertrykkelse under det tyske åg. Jeg besøgte sammen med hende nogle slesvigske bondehjem, f. ex. Finnemanns, som var meget tiltalende. Om aftenen sad hele den store familje sammen i haven og sang danske sange, som de måtte udvælge med forsigtighed for det tilfælde, at den tyske gendarm skulle høre det ude fra vejen. Der blev talt meget om, hvorvidt Sønderjylland nogensinde ville blive befriet og komme tilbage til Danmark. Håbet var ikke stort, og i slutningen af forrige århundrede kunne heller ingen jo ane, at det skulle gå i opfyldelse kun en snes år senere. Lykkeligvis oplevede mor glæden ved genforeningen, men hun var ikke tilfreds med, at ikke hele Slesvig kom til Danmark.

Aldrig har vist to større modsætninger end min far og min mor fundet hinanden. Måske er det grunden til, at deres mange børn kun havde liden indbyrdes lighed. Min mor var af et meget impulsivt temperament, hastig til vrede som til medfølelse og med en rund hånd, der ofte gav mere bort, end den vel kunne. Hun havde talent for tegning og hjalp min far med den kunstneriske del af de husflidsarbejder, han snittede og tegnede. Engang skar han en figur ud i træ efter et billede af Bismarck, min mor snittede ansigtet, som sikkert har lignet, for folk, som kom på hans kontor, hvor statuetten stod på en hylde, sagde altid: »Ja det er da tydeligt at se, det skal være byfoged Grønlund fra Nexø«. Byfoged Grønlund havde en slående lighed med Bismarck.

Mor havde en levende interesse for litteratur, læste meget og huskede forbavsende meget af, hvad hun havde læst. Hun tog med energi fat på, hvad der interesserede hende, men i modsætning til far, der arbejdede støt og jævnt, til han var færdig, trættedes mor hurtigt. Hun arrangerede med særlig glæde fester, ledsaget af tableauer, illumination e. l. — Når fremmede politikere eller andre »ovrefra« var på Bornholm, var hun en livlig og fornøjelig værtinde for dem.

Jeg husker, at A. D. Jørgensen en tid opholdt sig i Rønne; i de dage var han en daglig gæst hos os, og min mor havde uendelig glæde af at tale med ham om historiske emner, navnlig om Sønderjylland og hvad der dermed stod i forbindelse. Da A. D. Jørgen-

sens far, der var farver i Gråsten, døde, bandt min mor en stor krans af højrøde pelargonier indrammet i hvide blade, lammeører, og sendte den ekspres derned. A. D. Jørgensen skrev siden, at da de jo ikke havde kunnet flage med dannebrog, havde de hejst den rød-hvide krans op i flagstangen i stedet — hvilket glædede min mor meget. Når jeg tænker på min mor, står H. C. Andersens digt »i den røde aftensol sidder moder i sin stol« i min tanke. Hun havde sin bestemte, store stol, hvori hun sad og gjorde den mindste i stand til natten, alt imens hun legede og snakkede med den lille og fik ham til at hvine af fryd. »Se hvor hun i spøg ham banker på de søde pusselanker«.

Efter at min far var død, og vi havde forladt Vejle, blev min mor grebet af den rastløshed, som også i tidligere tider havde plaget hende; hun flyttede fra sted til sted og følte sig stadig mere ensom og ulykkelig, indtil hun under et ophold i Dalum kloster ved Odense gik over til katolicismen. Den sjælerøgt, denne religion synes at yde hver af sine proselytter, lod til at gøre hendes urolige sind godt, for hun faldt efterhånden mere og mere til ro og fandt sig på normal måde til rette i livet. Hun var glad ved nu og da at tilbringe en ferie i min mands og mit sommerhjem, hvor hun kunne gå i vor have og plukke bær og måske drømme sig tilbage til sin barndom på landet. Firs år gammel oplevede hun sin sidste jul i vort hjem; her blev hun meget syg, skriftede for en katolsk præst, fik syndsforladelse og den sidste olie og sov stille ind. Hun var glad ved at have mig til at pleje sig i sin sidste sygdom og glædede sig til døden.

En af præsterne fra præstegården i Roskilde, hvor hun havde haft sin lille lejlighed, kom for at se hende. Han sagde i en lidt forsoren tone med sin hollandske accent: »Nu har fru Lütken det godt, nu er fru Lütken i paradis!« Jeg havde intet svar.

De mennesker, der har fået sangen i vuggegave, forstår vist i reglen ikke, hvad savnet af den betyder for de umusikalske. Begge mine forældre manglede gehør, og denne mangel gik i arv til næsten alle deres børn. Særlig min far, som var fra et musikalsk hjem og var vant til fra barnsben at høre sang og musik, led under, at ingen i hans eget hjem kunne give udtryk for deres stemninger i en glad eller vemodig vise. Når far var særlig godt oplagt

»sang« han — og altid den samme sang, af Frithiofs saga »Nu han sväfvade kring på det ödsliga hafv.« Man kunne til nød genkende melodien, men ikke mere.

Hvilken lykke, når en hel familje er musikalsk og kan sidde sammen om aftenen og spille og synge. Jeg husker, at sangeren Herold engang fortalte i radioen, at hans forældre og hele børneflokken kunne synge. Efter endt arbejde sagde faren — bager i Hasle på Bornholm —: »Kom bella, nu ska vi sjunga«, og så sang de alle, store og små; hvilket hyggeligt og festligt familjeliv!

Juleaften, når vi alle var samlede, og mor havde pyntet det skønneste juletræ, man kunne tænke sig, og vi — endelig — fik lov til at komme fra den mørke spisestue, hvor far havde fortalt historier, for at få ventetiden til at gå for de små, ind i det blændende lyshav i havestuen, så stod vi først stille en stund i mægtig betagelse og stirrede på dette syn fra en bedre verden. Så kom øjeblikket, hvor den »ældste tog den yngste ved hånd« — jeg ser endnu min lange bror Frederik i infanteriuniform med den allermindste ved hånden; og så skulle vi danse om juletræet.

Kæden var lang nok til at spænde om det store, brede juletræ, og nu burde julesalmerne, eller i al fald »Højt fra træets grønne top« have lydt. Uden ret selv at forstå, hvad der fattedes os, travede vi i tavshed, så til den ene side, så til den anden, vi var næsten som en flok døvstumme. Så kom tiden for uddelingen af julegaverne og godterne, hver fik et kræmmerhus fuldt. Al juletræspynten havde vi selv klippet og klistret om aftnen inde på kontoret hos far. Kræmmerhusene var pyntet med frynser og haler af guldpapir, jeg husker et, pyntet med en slags tragisk maske, det var en »patent-brølemaskine« til en af de små, som var slem til at brøle, når han ikke fik sin vilje.

De gaver, vi fik, var for en stor del hjemmelavede. Jeg fik f. eks. engang den nydeligste dukkestue med møbler betrukket med lyseblåt silketøj, alt så yndigt som et H. C. Andersensk eventyr. Far var en mester i at udskære de nydeligste småting og alle slags legetøj af cigarkassetræ eller andre træsorter, og han lærte drengene at bruge deres hænder til det samme.

Senere på aftnen fik vi dog et par julesalmer. Det var dengang skik i Rønne, at borgerskolens drenge gik rundt juleaften og sang

for folks døre. Når det lød »dejlig er den himmel blå« derude i sneen og den klare frostluft, stimlede vi til vinduerne, som vi smækkede op for at høre. Det var som en hel lille gudstjeneste at høre de klare drengestemmer hæve sig i den blå vinterluft under de blinkende stjerner.

Far havde så kobberpenge parat, og hver af drengene fik sin skærv — man var tilfreds med lidt i de dage — og vor juleaften fik gennem drengenes sang en stemningsfuld afslutning.

For min erindring står det, som om vi altid havde sne og frost i julen; det samme har jeg hørt andre ældre folk sige, men måske er det erindringsforskydninger.

MARIUS CLAUDIUS

I Fredericia fødtes d. 29. januar 1872 en lille sart dreng, næstældste søn af telegrafist Claudius og hustru Karoline Roose, begge sønderjyder. Når de gav den lille dreng ovenstående navn, var det ikke til admindelse om nogen romersk kejser, men simpelthen til minde om en kær afdød slægtning, som hed Marie.

Havde den lille Marius i sin barndom et skrøbeligt legeme, var hans ånd til gengæld så meget des mere levende og ivrig. På et fotografi, jeg antager, fra hans 3. eller 4. år, ser man en lille mager, spinkel dreng med et gennemtrængende blik i de alvorlige øjne. Han hængte, som svagelige børn som oftest gør, meget stærkt ved sin mor. Hun har fortalt mig, at han græd og var ulykkelig, når hun gik fra ham, og så længe hun var borte, sad han ved vinduet og stirrede ud efter hende. Når hun vendte hjem, kunne hun på lang afstand se hans lille bedrøvede ansigt bag ruden. Engang var han meget syg af lungebetændelse, som lægen helbredte ham for ved en hestekur, han blev flere gange om dagen indpakket i våde, iskolde lagener. Choket gjorde, at han blev nødt til at ånde helt ned gennem den syge lunge, hvilket naturligvis voldte umenneskelige smerter. Endnu på hans gamle dage stod lidelserne fra dengang levende i hans erindring. Da han siden var i bedring, sagde hans mor, blev han så uartig, at han satte hendes tålmodighed på en hård prøve, han lå hele dagen og skreg efter,

hvad han ville have, og som hun umuligt kunne skaffe ham. »Jeg vil ha' »risskrabelse«« —: den ris, som var bleven brun på bunden af gryden, når hans mor havde kogt risengrød, og blev skrabet af med en kniv. »Jeg vil ha' »risskrabelse«, lød det ustandseligt. »Jamen lille Marius, jeg har ingen »risskrabelse«, men det tog lille Marius ingen notits af, — mere og mere energisk lød hans råb, »jeg *vil* ha' risskrabelse«! At irettesætte det kære barn, som lige var undsluppet døden, faldt ikke den ømme moder ind, nu var han i bedring, og så var alt godt. En tid stammede han, men det fik hans mor vænnet ham af med ved roligt og tålmodigt at lade ham gentage ord, som hun sagde for.

Så kom han i skole, hvor han med sit lyse hoved naturligvis altid var nr. 1 i sin klasse. Når jeg i vore ældre år undertiden har spadseret med ham i Fredericia, var han uudtømmelig i beretningerne om sine barndomsår, ofte har han vist mig et lille hus, hvor hans beskedne hjem var, vennernes huse og skolen, hvor han fejrede sine triumfer. Både forældrene og lærerne var stolte af hans dygtighed, hvilket naturligvis yderligere opflammede den ham medfødte ærgerrighed. Han har fortalt mig, at da han havde gået et par år i skolen, fik han til eksamen *1 point* mindre i hovedkarakter end året forud, det følte han som en så umådelig skam, at han var lykkelig over, at familien netop stod overfor sin forflyttelse til Horsens, hvor faren var bleven udnævnt til telegrafbestyrer. Marius synes ikke, han kunne udholde at leve i den by, hvor han i den grad havde blameret sig.

Det Claudiuske hjem var i enhver henseende mønsterværdigt. Selvom faren var sygelig og led af hyppige astmaanfald, hvilket tog stærkt på hans humør — hans kone sagde ofte, »han er så vranten, den gode mand«, så var moren til gengæld af et lyst og livligt temperament. Hun rettede sjældent på børnene, de fik en efter den tid ualmindelig fri opdragelse, hvilket jeg tror var årsag til det friske og uhæmmede væsen, som var dem eget og gjorde dem så indtagende, men som naturligvis også havde sine skyggesider. Hun gik med liv og sjæl op i børnene og sine huslige pligter. Marius har fra hende arvet den præcision, hvormed laboratoriearbejder skal udføres; i andre retninger var hans ordenssans ikke eksemplarisk. Bunkerne på hans skrivebord voksede, vigtige

og ligegyldige papirer mellem hinanden, indtil de truede med at vælte, men ve mig! hvis jeg ville prøve at gøre orden på skrivebordet. »Jeg har alligevel en vis orden i uordenen«, sagde han.

Nødvendigheden medførte, at husholdningen førtes med stram økonomi, og det har åbenbart pint Marius, at han aldrig kunne få en øre til opfyldelsen af sine småønsker. Han havde f. eks. en brændende lyst til blot en eneste gang at få lov til at sejle med færgen over til Fyn, som for ham stod som udlandet, — han måtte dog se rigtig, hvordan der så ud derovre, men hans far sagde — nej, det koster 35 øre og det er ingen nytte til. Ikke engang fem øre måtte han få til at købe et lille skib for, som en dreng ville sælge for den pris; resignation måtte stadig være hans lod. Men så kom hvert år den festlige stund, da hele familien skulle rejse til Flensborg, hvor sommerferien skulle tilbringes i bedsteforældrenes, gamle skipper Rooses hjem. Bedstefaren ejede selv sin skude og sejlede med varer, som han købte i Tyskland og solgte i Danmark*) og var en velhavende mand, indtil det lykkedes hans sønner lidt efter lidt at plukke ham for de fleste af hans penge. Men for børnene var vingefanget i livsudfoldelsen bredere, stuerne videre til væggene end i hjemmet, kosten flottere, mange spændende ting at se på, og frem for alt, her var råd til udflugter med de små både, som sejlede frem og tilbage på den brede, skovkransede Flensborgfjord. Allerede jernbanerejsen var en strålende indledning til de lykkelige Flensborgdage; drengene kendte efterhånden alle steder, de passerede, de holdt sig ikke i ro et øjeblik, men råbte op og frydede sig som de livlige, uhemmede unger de var. Et lille minus var der i tanken om ankomsten til Flensborg, så skulle de nemlig kysse bedstefar, når han mødte dem på banegården. Tanken fik dem til at »skudre sig«, som efter en skefuld amerikansk olie. Bedstefar lugtede af skrå, men det værste var, at hans skægstubbe stak de små bløde barneansigter som pindsvinepigge. Trods alt var glæden ved gensynet ubeskriveligt. Bedstefar var en pæn gammel herre med hvidt hår og hvid skægkrans omkring det venlige ansigt, klædt i diplomatfrakke og gammeldags høj hat. Også bedstemor var nydelig i hvid, fin kappe og ved festlige lejligheder i folderig brunternet silkekjole.

*) der var den gang toldgrænse mellem hertugdømmerne og Danmark.

Så var der onkel Heinrich, en af bedsteforældrenes sønner, som var agent og boede hjemme hos dem. Jeg har aldrig set onkel Heinrich, men jeg har et daguerrotypi af ham, hvorpå han har en slående lighed med Marius. Marius, en udtalt Roose, havde intet af familien Claudius' storslåede træk, med stor næse, store øjne og en lille mund som de to brødre. Kun farens fintformede øren og slanke hænder havde både brødrene og Marius arvet. Han var onkel Heinrichs yndling og blev i høj grad foretrukket ved uddeling af frugt og andet godt, mens den lille måske lidt forkælede Henrik måtte finde sig i at være stedbarn.

Henriks stemme kan den dag idag røbe næsten bitterhed over den forurettelse, han måtte lide, når han måtte se på, at brødrene fik kirsebær, men han ikke, — barnets aldrig glemte krænkelse over en lidt uret.

Mange af drengenes bedste fornøjelse skyldte de onkel Heinrich, som tog dem med på ture både pr. damper og i sejlbåd, men om de havde godt af alt det fantastiske vås, han fyldte deres øren med, ved jeg ikke. Ofte var hans udtalelser så hårrejsende forrykte, at man må antage, at manden ikke var normal. Han kunne f. eks. sige »hvad ville du sige, hvis dine tarme var viklet ti gange omkring mariekirkens spir — og lokumsnøglen hængte øverst oppe«. Der var ingen grænser for hans mærkelige påhit og uhemmede pral. Marius kom undertiden med mærkelige citater. Der var f. eks. et om »Den hovedløse frø. Den kender ikke længer sin herre, den bryder sig ikke om, at han truer den med pisken, og den æder — uden tegn på væmmelse — et hundelig!« Mon han har haft det fra onkel Heinrich, eller fra en af de »ismer«, der engang var så moderne?

Min svigermor kunne ikke lide sin bror og fortalte, at han ikke havde været god mod sine gamle forældre. Marius fandt på sine ældre dage ved at læse et gammelt brev fra onklen ud af, at denne må have lidt af en eller anden hjernesygdom. Han kundgjorde bl. a. deri, at når Marius var bleven selvstændig, ville han komme og bo hos ham. Jeg tror, jeg ville have svaret med et af Henriks mundheld, »ikke hos mig, sa' fotografen og smak kassen i.«

Bedsteforældrenes hjem rummede ægte gammeldags hygge. Min mand og jeg arvede efter mine svigerforældre en del kønne gamle

møbler og andre ting, som stammede derfra, og som min svigermor havde vogtet med trofast omhu. Jeg kender det gamle hjem i Flensborg udvendig fra, min mand har flere gange vist mig huset, når vi besøgte byen. Jeg føler og forstår den hyggelige stemning, der har rådet i de af renhed duftende stuer, og måske mest når børnene var bragt i seng, og døren ind til stuen, hvor de voksne sad og snakkede sammen på tysk, som var det daglige sprog i hjemmet, skønt familien var ivrigt dansksindet, stod åben. Børnene forstod tysk, men kunne ikke dengang tale det korrekt, og når de hørte tale om spøgelser el. anden uhygge, græd de og sagde — jeg er så »opperægt«.

At det spøgte i huset, var en given ting. Min svigermor var til sin død overbevist om, at hun havde set et spøgelse. Hun delte seng med søsteren »Lane«, som plejede at ligge yderst i sengen. En dag bad Lane sin søster Line (altså min svigermor), om hun ville bytte plads med hende og lægge sig yderst i sengen, så skulle hun få Lanes store dukke; det gjorde Line gerne, men om natten oplevede hun sit livs sensation, det aldrig glemte spøgeri. En mandlig skikkelse, klædt i en hvid, folderig dragt og med noget, der lignede en natkappe på hovedet, kom frem ved kakkelovnen, gik over gulvet og satte sig på stolen ved siden af børnenes seng. Skikkelsen bøjede den højre arm, og strakte den med en højtidelig gestus ud mod den af skræk halvdøde Line. — Enkelthederne i denne beretning varierede efterhånden noget, men sikkert var det, at skikkelsen forsvandt bag kakkelovnen, da pigen i den mørke vintermorgen kom ind for at fyre op. Min svigermor endte altid beretningen med at sige, »jeg fik virkelig dukken den næste dag«, — og det måtte vel betyde, at også Lane havde set spøgelset, da hun lå yderst i sengen.

Også en anden overnaturlig oplevelse havde min svigermor haft. Den drejede sig om en ung mand, som hun kendte, der pludselig ved dagens lys viste sig for hende i hendes værelse og sagde nogle afskedsord, hvorefter han forsvandt. Det var vistnok noget, der drejede sig om kærlighed, men enkelthederne var hun for fintfølende til at berette. Familien havde undret sig over hendes ligblege ansigt, da hun kom ud fra sit værelse. Stemningen i huset har sikkert ellers været normal nok, det var kun, når der fortaltes

spøgelsehistorier om aftenen, at børnene kunne blive en smule »opperægte«.

Nogle år efter, at familien var flyttet til Horsens, døde bedsteforældrene, og det var nu forbi med de festlige feriebesøg i Flensborg. På baggrund af alle de lyse barndomsminder undrer det mig ikke, at Flensborg for min mand og hans brødre blev ved at stå som det tabte paradis, hvortil deres hjerter altid higede tilbage.

Efter Fredericiatiden kom årene i Horsens, og Marius behøvede ikke mere at vise sig i den by, der havde dannet rammen for hans forsmædelige nederlag — 1 points mindre end forrige år; og han kom i skolen i Horsens, hvor ingen vidste noget om blamagen, og han selv kunne slippe den ud af sine tanker. I Horsens kom familien under bedre økonomiske kår, men jeg er tilbøjelig til at tro, at en af de vigtigste følger af flytningen for Marius personlig var, at han kom i klasse med Gudmund Schütte, der blev hans ven for livet. Måske det netop var den store modsætning mellem de to, der bandt dem sammen. Marius' sprudlende livlighed og mange muntre påfund dannede det incitament, som Gudmund med sit tungere mere hemmede gemyt trængte til. Dygtige skoleelever var de begge to, ingen af dem behøvede at stå tilbage for den anden, og talrige er de småtræk, de kunne berette om hinanden.

Skoletiden får jo også en ende, selvom den for eleverne står som en endeløs periode. Den afløstes af studentertiden, som for Marius indeholdt mange spændende momenter. Nu skulle han til København. For første gang fik han lov til at foretage »hoppet« over Lillebælt og lige til hovedstaden. Jeg tænker mig, han har haft feber af lutter betagelse. Forinden havde jeg lært ham at kende, da han sammen med sine forældre, — faren var en fætter til min mor — besøgte os i Vejle. Vi var da begge 17 år, men jeg var nogle måneder ældre end Marius og følte mig med den purunge piges dumvigtighed den lille pluskæbede gymnasiast en smule overlegen. Jeg husker den dag, vi så hinanden for første gang — en klar solskinsdag i vor have i Vejle. Marius havde sat stråhatten i nakken og en hårtjavs hængte ned i panden. Han sendte mig et nysgerrigt blik fra sine spillende øjne, og jeg spurgte, (hvad jeg forresten godt vidste) — »nå, er De kommet her til Vejle på skoleskovtur?« »Sig dog du til hinanden,« sagde min mor, »I er jo dog

fætter og kusine.« Nu var isen brudt, og vi havde det morsomt sammen resten af dagen. Da hans studentereksamen kort efter var overstået, tilbragte han en del af sin ferie hos os, — det blev indledningen til mange — selvfølgelige — ferieophold i mit hjem. Efterhånden fandt jeg ferierne kedsommelige, når Marius ikke var med og fik os alle til at se på de for os dagligdags ting med sit friske blik og sin originale og sprudlende vittige opfattelse af alle, små og store ting. Vi sejlede i ferierne næsten daglig på fjorden i vor lille båd, som kunne rumme seks personer og var rigget som en kragejolle. Hvor står disse ture i solen og den friske søluft, afbrudt af en landgang på en af de mange skovbakker eller blomstrende dale ved fjorden dog for erindringen i et næsten paradisisk skær. Hvor smagte den medbragte proviant dejligt, — guddommeligt! sagde Marius, og hvor var vi dejligt lufttrætte, når vi om aftnen vendte hjem — ofte måtte vi ro det sidste stykke — gennem solnedgangens farvestrålende spejlinger i den stille fjord — til jordbærrene eller rødgrøden ved lampelys i haven.

Marius Claudius som student.

En lykkelig tid, en leven i nuet uden bekymringer!

Jeg husker dog en lille dissonans i idyllen. Marius var en tid ivrig antimilitarist, og vi, der havde en officer i familien og iøvrigt var konservativt indstillede, tålte ikke angreb på militæret. Dette havde han engang glemt, og min mor og han kom i en voldsom disput, begge blev hidsige og vejede ikke deres ord, og hvis jeg ikke havde fået talt Marius til rette, ville han fornærmet have forladt huset. Nu gik han i sig selv og gjorde næste morgen min mor en undskyldning for sine uoverlagte ord. Marius kunne blive hidsig, men ville nødig krænke nogen, og vidste ikke på hvilket

ben han skulle stå for at gøre det godt igen. hvis hans hede blod havde fået ham til at gå for vidt.

Han havde f. eks. engang et skarpt sammenstød med en af hospitalets kandidater. Erindringen derom pinte ham, og da den unge læge kort tid efter blev syg, samlede Marius en kurv fuld af den fineste frugt, vi havde i vor have i Rødovre, og uden at det iøvrigt var kommet til nogen forklaring med den unge mand, aflagde Marius ham et venligt sygebesøg og forærede ham kurven med frugt. Al misstemning var derefter som blæst bort.

Et andet eksempel fra hans ældre dage: Han fik fra skattevæsenet en indkaldelse til at møde på kontoret og gøre rede for sin selvangivelse. »*Da det har vist sig*, at De har opgivet 9875 kr. for lidt i indtægt.« Han gik derhen og lod vedkommende funktionær læse de forskellige poster op for sig. De første var rigtige, men mellem sygekassehonorarer stod et sted: 98 kr. 75 øre. Det var det, der var bleven læst som 9875 kr. Den arme mand, der havde skrevet det fornærmelige brev med udtrykket — det har vist sig o. s. v. — fik en tordentale, der rungede gennem kontoret og lokkede selve chefen frem af sin hule for at se, hvad der var på færde, og måtte gå ind på at sende min mand en skriftlig undskyldning, som også kom.

Kort tid efter slog den tanke ned i min mand, at han havde været lovlig slem imod den uheldige tjenestemand, og han gik så hen på kontoret og bad om at få ham i tale for at gøre ham en undskyldning, men der blev svaret, ja — det bliver nu ikke i dette liv, for manden er nylig død. Min mand blev underlig til mode derved og ked af, at han var kommet for sent. —

Også ved andre lejligheder kom denne egenskab frem. Efter f. eks. en skarp disput i et fagblad om et eller andet, hændte det undertiden, at han gik hen til sin modpart, diskuterede sagen med ham, besejrede ham ved sin charme foruden sine gode argumenter og forlod ham som hans ven.

I de tre vintre jeg boede i København for at studere billedhuggerkunsten, sås Marius og jeg ofte, skønt han var en flittig student og ivrigt optaget af sit arbejde. Hans ældre bror Carl aftjente sin værnepligt som pionér i København og var meget sammen med os. Vi tog i skoven om søndagen, og hvad vi ellers kunne

more os med, uden at det kostede noget, — vor største udskejelse var, at vi af og til gik ud på Accasiavej og købte nogle cacaomorceller i Purschels sukkervarefabrik. Slikmunde var vi alle tre.

Marius og jeg var efterhånden klare over, at vi to hørte sammen, selvom ingen af os talte om det; det mål, der vinkede i det fjerne, forekom os begge at ligge så langt ude i en tåget fremtid, at det var bedst at tie stille og lade tiden gå. Hans ligefremme naturlige væsen, blottet for jalousi og kværulans af enhver art virkede lykkeligt beroligende på mit på baggrund af tidligere erfaringer opskræmte sind — som en svalende drik på en hed dag — jeg følte mig tryg og lykkelig.

Med den sky, han havde for at give sine følelser luft, mærkede jeg meget sjældent noget udtryk for ømhed fra hans side, men da han som ung student stod i vor dagligstue i Vejle og sang følgende lille svenske vise — jeg aner ikke, hvor han havde den fra, og jeg har aldrig hørt den, hverken før eller siden — til en simpel folkeviseagtig melodi, vidste jeg instinktmæssigt, at »den lilla flicka« var mig.

Du lilla flicka, jag tycker om dig,
Som om du vore min bästa vän.
Ack, om jag visste, du ville ha mig,
Jag ville fria till dig denna kväll.
Ja, om jag visste, du ville ha mig,
Jag ville fria till dig denna kväll.

Jag har nu upphört att dricka brännvin,
Jag har försvurit att spela kort.
Nu har jag friat till den lilla flickan,
Det är det lugnaste jag har gjort.
Nu har jag friat till den lilla flickan,
Det är det lugnaste jag har gjort.

Marius kunne ikke svensk, så han kan ikke have digtet den selv; — men på den anden side er der fejl i sproget — en svensker ville aldrig have brugt ordet »lugn« her, og heller ikke »försvurit«. Måske får jeg engang at vide, hvor visen stammer fra . . .

Men så ramtes min familie af den ulykke, at min far døde, og

snart efter så jeg mig selv anbragt som sygeplejeelev på Kommunehospitalet; jeg skulle nu ernære mig selv.

Marius var i 1897 bleven kandidat med en fin eksamen og ansattes snart som reservelæge på sygehuset i Vejle under den senere professor Slomann, for hvis dygtighed Marius nærede stor respekt. Senere blev han kandidat på Frederiksberg hospital og da det nye hospital var færdigt, laboratorieforstander og nogle år efter tillige overlæge ved samme hospitals epidemiafdeling. Men før den tid, år 1900, havde han begyndt en praksis på Frederiksberg, og samme år i november kunne han og jeg gå hen i Frederiksberg kirke for at blive viede. Ingen ledsagede os på denne prunkløse brudefærd, og heller ingen var med o på vor lille »bryllupsrejse«, som bestod i en tur i Dyrehaven og middag i en restaurant derude. Men vi var glade ved at spadsere i den efterårsbrogede skov, som vi næsten syntes tilhørte os, for vi mødte ikke et eneste menneske derude; og så tog vi vort nye hjem i Smallegade i besiddelse.

Vi måtte begynde småt, for ingen af os havde rigdomskilder at øse af. Jeg husker, at Marius talte om den store udgift, det ville blive at have en petroleumslampe brændende i entréen hver aften. Vi måtte klare os med en meget lille sum, men hvad gjorde det, vi var begge nøjsomt opdraget, og hverdagens bekymringer nåede ikke ind i vor bevidsthed.

Så gik det forresten hurtigt fremad, og økonomiske bekymringer, som jeg fra den trykkende tid i barndommen havde en skræk for, har aldrig plaget os, — og vi forstod at sætte tæring efter næring.

Efterhånden fik vi en omgangskreds, mest lægefamilier af vor egen aldersklasse. Flere gode bordtalere var mellem dem, Heyerdahl og Brehm svigtede aldrig, men leverede som en selvfølge en veltourneret speech, ofte på vers, dr. Scheuermann var en mester i versificerede taler, og vor gamle ven, Gudmund Schütte kunne, selvom han som oftest var tavs, på sin særprægede måde komme med overraskende og vittige bemærkninger. Naturligvis stod Marius ikke tilbage, når talernes række brød løs, i hans taler var alvor og skæmt blandet med poetiske indfald, som i al fald i mine næppe uhildede øjne måtte placere ham som nr 1.

Forøvrigt var selskabelighed ikke hans specielle interesse, selvom

han havde et naturligt utvungent væsen og i reglen var midtpunktet i en leende skare, der morede sig over hans spirituelle udtryksmåde og mange anekdoter. Jeg husker, at jeg engang hørte overlæge Hartmann på vej til et selskab, hvor vi også skulle med, sige: »Kommer Claudius! Så skal vi more os i aften!« I sine senere leveår var Marius træt af selskabelighed og ønskede mest af alt fred og ro, og ved hans død havde vi kun en lille kreds tilbage, men af gamle, prøvede venner.

Overlæge, dr. med. Marius Claudius.

Den af kollegerne, med hvem han havde de fleste berøringspunkter, og med hvem der bestod et gensidigt varmt venskab, var dr. med. Chr. Heyerdahl. De to kunne fordybe sig i lange, videnskabelige samtaler og gensidigt berige hinanden ved deres vidtspændende interesser og rige kundskabsfylde. Det er mærkeligt at tænke på, at de begge, da døden først truede den ene, siden allerede havde nået den anden, havde forberedt sig på at tale ved hinandens bisættelse. Da Heyerdahl engang var så syg, at ingen troede det muligt, at han kunne leve, tænkte Marius på nogle mindeord for ham. Det blev dog Heyerdahl, der overlevede Marius; han kom herhen for at se sin døde ven, og tårer løb ned over hans kinder, men den tale, han skrev, blev aldrig holdt, for på bisættelsesdagen var han selv dødsmærket og blev bisat ugedagen efter Marius.

Der var i sin tid dem, der mente, at Marius med sit sjældne fond af kundskaber og sin kombinationsevne burde have hørt til den kreds, fra hvilken fakultetet udgår. Jeg tror det ikke. Han ville

ikke have passet ind dèr. Han var lykkelig på Frbg. hospital. Han havde dèr sin afdeling, som han sikkert har været en ideel chef for, og først og sidst, sit laboratorium, basis for hans forskerarbejde, som havde hans mest glødende interesse. Jeg synes, hans karrière forløb på lykkeligste og bedste måde.

I 1906 udarbejdede min mand sin doktordisputats, som han forsvarede samme år. Den handlede om jod-katgut, en sterilisationsmetode, han selv havde opfundet. Professorerne Salomonsen og Rovsing var de officielle opponenter, og jeg husker, at diskussionen mellem professor Rovsing og min mand udviklede sig til en ren bataille. Slagfærdige som de begge var, dannede der sig efterhånden en atmosfære af spænding, som rev tilhørerne med sig. Bagefter kom professor Bloch frem og gjorde nogle bemærkninger, og da disse ingen modstand mødte, sagde han: »Men De er jo helt medgørlig!«

Da slaget endelig var afsluttet med en smuk hyldest til universitetet fra min mands side, drog vi hjem til disputatsmiddagen, en herremiddag, hvor bl. a. professor Salomonsen var tilstede. Salomonsen holdt en tale, hvori han demonstrerede sin belæsthed ved at citere et digt af familien Claudius' »grand old man«, den gamle digter Mathias Claudius fra Wandsbech, om David og Goliat, som ender således:

Trau nicht auf deinen Tressenhut,
Noch auf den Klunker d'ran!
Ein grosses Maul es auch nicht thut:
Das lern vom langen Mann;
Und von dem kleinen lerne wohl:
Wie man mit Ehren fechten soll.

Om middagen kan jeg sige, at det var den eneste virkelig overdådige middag, vi nogensinde har givet — der var en lang spiseseddel og mange fine vine, champagne ikke at forglemme, og min mand og jeg morede os senere hen enkelte gange (ikke ulig tante 1 og tante 2 hos Gustav Wied) med at genopfriske minderne om retterne og deres rækkefølge. Nu har jeg glemt detaillerne, men

hvad jeg ikke har glemt er den trivelige, ovenud dygtige kogekone, der fremtrylledc alle disse vidundere, og hvis honorar var 6 kr. Det var dengang taksten for 12—14 timers meget krævende arbejde.

Vi oplevede mange gode og fornøjelige stunder, men vi undgik hverken sorger eller sygdom. Min mands ældste bror Carl døde i 1904, just som han skulle have haft bryllup, af en sygdom, som det med datidens hjælpemidler viste sig umuligt at diagnosticere. Brødrene holdt uendelig meget af hinanden, og sorgen tog stærkt på min mand; det varede længe, inden han blev sig selv igen.

Også jeg mistede min ældste bror, som dengang var general i infanteriet og døde af en forsømt blindtarmsbetændelse fra kone og tre små børn. Det er bittert at tænke på, at hans død rimeligvis kunne have været forhindret, om han var blevet opereret i tide.

Mine egne mange sygdomme har jeg næsten glemt, de står ikke for mig som noget ondt, snarere som tider, hvor jeg har modtaget omhu og godhed, som har fyldt mig med taknemmelighed. Jeg husker dog klart en lang sygdomsperiode, jeg tilbragte hos Schüttes på Eskjær. I syv uger lå jeg tilsengs dèr med en uendelig række af galdestensanfald. En skønne morgen hører jeg min mands stemme ude i gården, han var uventet kommet, medførende en lang sygekurv, for at hente mig hjem. Jeg tudede af nervøsitet og overraskelse, men da han pakkede mig ned i kurven, stod han og rev så mange vittigheder af sig, at fru Schütte udbrød: »De er dog en komisk blanding.«

Da materialvognen med mig i kurven skulle til at køre, mærkedes en stærk, sveden lugt. Det var ilden fra min mands cigaret, som var faldet ned mellem vattæpperne! — Efter hjemkomsten blev jeg opereret på diakonissestiftelsen, og jeg var så syg, at det vist nærmest må betragtes som et mirakel, at jeg ikke døde. Men jeg kom over dette såvel som flere andre anslag mod mit liv.

Til et ordentligt ægteskab hører der børn; vi fik ingen, det var et savn, men der var bod for savnet; en skønne dag stod der i vor stue en lille barneseng med en dejlig, lille dreng i, som hurtigt voksede så fast til vore hjerter, at vi næsten glemte, det ikke var vort eget barn. Han *blev* vor egen helt og fuldt og har

aldrig voldt os andet end glæde. Marius kaldte ham »Blessy« efter det engelske »bless you«, og »Fugleøje« og utallige andre kælenavne. Når Marius talte om den truende død, som han forudså, var hans største sorg den, at han ikke skulle få at se, hvordan det skulle gå vor kære Tommy. Han købte en diamantring, som Tommy skulle have til morgengave til den hustru, vi håbede, han engang skulle få, men som først trådte ind i familien 8 år efter Marius' død. Tommy var i sin barndom fuld af naiv pudsighed — som alle børn — men for os en kilde til morskab og samtalestof. — Et af de småtræk, vi morede os over, var, at han delte sig selv i to personer, sig selv og den uartige »Ibbepap«, et navn han selv havde opfundet. Alt hvad Tommy ikke burde have gjort, fik den slemme Ibbepap skyld for.

Min mands ømhed for vor dreng var uden grænser, men han holdt for resten af alle børn. Mens dumvigtige mennesker var ham inderligt imod, vågnede hans beskyttelsestrang altid overfor de svage og hjælpeløse. Når han havde åndssvage børn på sin afdeling, var han særlig god mod dem. Han kunne tage et sådant åndssvagt barn blidt om hovedet med begge hænder, se det ind i øjnene og sige f. eks.: »Min lille ven, måske ved du meget, som vi andre ingen anelse har om.« Dette træk har min mands flereårige reservelæge, dr. Tange Jessen fortalt mig. Han har også fortalt mig, at en del af de unge kandidater på hospitalet aldeles ikke forstod min mand, de var desorienterede overfor ham, når de kom ned på laboratoriet, måske en smule bange for ham, fordi de ikke vidste, hvor de havde ham. De mærkede undertiden, at han spillede bold med dem, men kendte ikke det varme, bløde sind, der lå bag hele hans færden og pludseligt og uventet kunne give sig udslag.

I en diskussion var Marius ikke god at nappes med. Der går endnu frasagn om et møde i Medicinsk selskab, hvor en svensk læge, som havde været i Wien for at studere ulykker ved elektricitet hos professor Jellinech, holdt foredrag om nævnte emne. Ved den påfølgende diskussion rettede Marius flere spørgsmål til foredragsholderen, og det viste sig nu, at manden ingen anelse havde om elektricitet overhovedet eller om det foreliggende emne. Min

mand sagde rent ud, at når foredragsholderen hverken vidste det ene eller det andet om det emne, han havde villet belære de danske læger om, ville det være meningsløst at fortsætte diskussionen, »og nu går jeg.« Så gik han og forsamlingen sad tilbage og skammede sig på den svenske læges vegne. Denne beretning har jeg fra overlæge Scheuermann, men jeg husker også dunkelt, at min mand kom hjem og fortalte mig noget om sagen.

Jeg kommer til at tænke på et af Kumbels gruk:

Den som kun tar spøg for spøg
og alvor kun alvorligt,
han og hun har faktisk fattet
begge dele dårligt.

Min mand kunne sige sin mening, så det lød som en spøg, og ikke alle forstod, at der lå alvor på bunden. — Medfølelse med og trang til at beskytte dem, der lider uret eller har det ondt, var et af hans mest fremherskende karaktertræk. Jeg husker, da dette træk hos ham først gik op for mig. Det var i vore ganske unge dage; vi sad på en lille fjorddamper en sommeraften, da vi så en passager, en ung sømand, der havde fået så meget at drikke, at han ikke var helt sikker på benene, ved et uheld tumle over på bådens styrmand, der just gik forbi. Denne standsperson forstod ikke spøg; med en knyttet næve slog han brutalt den unge fyr i dækket. De fleste tilskuere lo ad denne uheldige sømand, men Marius blev oprørt; han sagde nogle misbilligende ord til styrmanden, idet han gik hen til matrosen, som han venligt rejste op og ledte hen til en sikker plads. — Det var kun en ringe ting, men jeg lærte derigennem et karaktertræk hos ham at kende, som var ham medfødt, trangen til at beskytte den svagere; en trang, som fulgte ham altid og beherskede hans færd gennem hele hans offentlige og private liv.

Når han i sin senere alder skrev sine ofte skarpe artikler i bladene om vidtforskellige emner, var det ikke, fordi han ønskede at komme enkeltpersoner til livs, men fordi han oprørtes voldsomt over sløseri fra de ledendes side, særlig når det kom til at gå

ud over de små og sagesløse. Et eksempel: der skete en jernbaneulykke ved en station i Københavns nærhed, hvor min mand var til stede. Efter et godt redningsarbejde, hvorved mange døde og sårede blev fremdraget, faldt mørket på, og arbejdet blev afblæst, fordi der intet belysningsmateriel fandtes. Hvor mange, der endnu lå under dyngerne af vognrester, vidste ingen; i hvert fald så man benene af to mennesker stikke frem et sted. »De er nok døde«, mente man, men det kunne ingen dog vide med sikkerhed, og når min mand påtalte dette sløseri, måtte vel enhver give ham ret i, at statsbanerne altid må have belysningsmateriel til rådighed ved ulykker, og at redningsarbejdet aldrig må afbrydes om natten, så længe der ikke er positiv sikkerhed for, at alle de forulykkede er fremdraget.

Det ville føre for langt at omtale flere af min mands offentlige debatter. Nogle af hans fejder huskes måske endnu af enkelte, f. eks. artikelrækken »Blodige Spor«, der påtalte samvittighedsløs automobilkørsel, hans aktion for at gøre Lillebæltsbroen til en alm. færdselsbro, og hans påtale af, at visse amerikanske læger lod sig bruge til at skære hjertet ud af brystet på de henrettede, umiddelbart efter at disse var taget ud af den elektriske stol, for at man ikke skulle risikere, at de vågnede op igen; en artikel, der blev citeret i mange blade fra jordens forskelligste egne, og som må antages ikke at have været helt virkningsløs.

Min mands venner morede sig over hans livlige ånd og mange pudsige indfald, men hvad det var, han havde sagt, kunne de sjældent huske, det ene indfald jog det andet, — og så er der jo også det at bemærke, at måden, hvorpå noget siges, ofte er det morsomste af det hele. Jeg husker dog enkelte udslag af hans barokke fantasi. Vi traf en ven af os på gaden, og talen faldt på det evige regnvejr, det var den sommer. »Ja,« sagde min mand, »min hat driver altid af vand, der er allerede begyndt at danne sig haletudser og små fisk i fordybningen i min hattepuld.«

Da han hjemme i vor stue for anden eller tredje gang stødte sin knæskal mod en stol, sagde han: »Av! der stødte jeg igen en knæskal af — pas på, du ikke falder over alle de knæskaller, der ligger strøet rundt på gulvet!«

På min mands hat var båndet anbragt forkert. Da han cyklede på gaden, råbte en svajer: »Æ — De der! hatten vender den gale vej!« »Næ — det er s'gu ansigtet« — svarer Marius.

Hans venner taler om, at når de f. eks. spadserede med ham i skoven, og han fandt et eller andet, som interesserede ham, undersøgte han det med en så glødende iver, at han smittede dem alle, og der vågnede en hidtil ukendt interesse i deres bryst for netop den ting, han var så optaget af.

Da han engang havde offentliggjort en ny metode til brug i medicinen, var der en kollega — lad os kalde ham Hansen — som lavede en uvæsentlig forandring derved og siden kaldte det for sin metode. Da min mand næste gang ville offentliggøre en ny metode og skulle til at sende den i trykken, sagde han til mig: »Jeg vil slutte artiklen med at skrive: da enhver metode jo skal have et navn, og det helst skal være så simpelt som muligt, foreslår jeg, at vi med det samme kalder den: Hansens metode.«

Jeg fik ham dog overtalt til at undlade denne spydighed, da jeg syntes, det ville være synd for »Hansen«.

End ikke hans drømme var kedelige. Når vi vågnede om morgenen, måtte vi ofte le højt og længe af en eller anden drøm, han havde haft. Et eksempel: engang under okkupationen drømte han, at han talte med en tysker, der var så enorm høj, at den ene ikke kunne høre, hvad den anden råbte. Så brølede tyskeren med hænderne for munden som lydtragt: — Aber, mein Herr, benutzen Sie doch das Hosentelephon!

Det var en lykke for min mand, at han havde et laboratorium på Frederiksberg hospital, hvor han i fred og ro kunne drive sine studier og experimenter. Ofte sad han der til sent om aftenen, en omstændighed, der blev skyld i, at han som en af de første læger kom til at tage imod de forulykkede fra Vigerslevkatastrofen. Først henad morgenstunden kom han hjem, oprevet og syg om hjertet af de grufulde læsioner, han havde måttet behandle og forbinde. Denne oplevelse var en af drivfjedrene i hans gentagne angreb på statsbanernes mangler og forsømmelser.

Min mand elskede sit hospital og sin afdeling højt og var umåde-

lig interesseret i sine patienter, som for størstedelen var børn, som han ikke kunne have behandlet mere omhyggeligt, om de havde været hans egne. Børnene, som jo på en epidemiafdeling har en lang, oppegående periode, glædede sig hver dag til hans ankomst. De stillede sig op og dannede spalier og gjorde honnør for ham, og altid havde han spøgende og venlige bemærkninger til dem. — Når jeg efter hans afgang fra hospitalet spadserede den daglige tur med ham, kom der meget ofte børn hen til ham og sagde, strålende af glæde: »Goddag, dr. Claudius, kan De huske mig,« og for ikke at gøre dem kede af, at han ikke kunne huske dem mellem de hundreder af børn, han havde behandlet i årenes løb, sagde han altid: »Jo — det var jo dig, der hed — —«, en lille pause, så sagde børnene selv navnet, f. eks. Erik. »Erik — ja det er jo rigtigt, hvordan har du det, min dreng?« og så en lille passiar med barnet.

En lille solstrålefortælling fra min mands overlægetid må jeg meddele. På hans afdeling lå der en lille dreng, som var meget syg, så syg, at de havde anbragt ham på en enestue, fordi de ventede, han snart skulle dø, og de andre børn ikke skulle være vidne til det. Da min mand kom for at se til ham, lå han og så ud af vinduet. »Det sner,« sagde den lille dreng trist. »Ja,« sagde min mand, der i det samme fik en idé. »Det sner, det er fordi det er juleaften, du ved nok — i julen kommer der sne.« »Er det juleaften?« sagde den lille dreng forundret, »det vidste jeg ikke.« »Jo, det er juleaften, og du skal have chokolade og kager og julegaver.« I al stilhed gav han besked til sygeplejersken om at bringe en bakke med chokolade og kager til barnet, mens han selv hurtigt kørte ud og købte nogle stykker legetøj, som den lille tog imod med et lykkeligt smil.

En anden lille historie må jeg med det samme fortælle. Den handler ganske vist ikke om ham, men er dog nært knyttet til ham ved det dybe indtryk, den gjorde på ham:

En mor i hans klientel, som han kendte godt og havde haft en del at gøre med, havde mistet en ung, knap voksen datter, en sorg, der havde knuget hende til jorden i alle de år, som var forløbet siden den lille piges død. Denne mor fik engang besked om, at

hendes barns grav skulle flyttes på grund af forandringer, der skulle foretages på kirkegården, og blev spurgt, om hun ville overvære flytningen. Hun gik derud og så på, at det lille skelet blev gravet op. Kraniet tog hun i sine hænder og sad længe med det i skødet. Hun kunne kende ansigtsformen og tænderne og syntes at se sit barn for sig, som det havde set ud i levende live. Denne mor følte ingen uhygge derved — tværtimod følte hun sig trøstet, det var for hende, som om hun havde haft sin lille pige igen for en stund, og hendes sorg faldt herefter ind i et roligt leje. Måske nogle, særlig de, der har haft en lignende sorg, vil forstå hende; min mand kunne.

Min mand havde den vistnok sjældne oplevelse at se en buste af sig selv blive opstillet udenfor sin hospitalsafdeling. Venner og kolleger havde ydet bidragene til støbning i bronce og opstilling af busten, (mit arbejde) og på hans sidste dag som overlæge blev den afsløret i overværelse af borgmesteren, hospitalets overordnede personale og bidragyderne. Borgmester Fischer talte smukt for min mand, som takkede i en inspireret, lidt vemodig tale. Jeg ser ham endnu for mig, som han stod på trappen til sin afdeling og talte, og jeg følte, at han kun med møje kunne beherske sin bevægelse. — Efter en lille picnic sammen med de tilstedeværende gæster i sygeplejerskeboligen gik vi hjem, og jeg vil aldrig glemme den følelse af tomhed, ja næsten forladthed, som greb os begge nu, da hans livsgerning var definitivt afsluttet. Man taler om at »nyde sit otium«, — mon det ikke for de fleste snarere er tungt at føle, at nu er ens arbejdsdag forbi. — Hans liv som pensionist blev kun kort: den 13. december 1940 gik han pludselig bort, ramt af et hjerteslag. Bisættelsen foregik fra hjemmet ved en smuk, lille højtidelighed, og når jeg tænker på denne, ser jeg bl. a. altid Erik Hagens for mig. Han holdt meget af min mand, og hans vanskeligt beherskede sindsbevægelse viste sig i hans ligblege ansigt. Hvor godt, at vi dengang ikke anede, at vi også snart skulle miste ham.

Nu hviler min mand på Solbjerg kirkegård under en sten, prydet med hans slægts bomærke: hatten, stokken og rejsetasken. Nu er hans rejse forbi, hans rejsetaske, hat og vandringsstav er hængt

på knagen, men under disse symboler læser man på stenen, først hans navn og derunder de to ord, som han selv har valgt, og som på rigtig vis karakteriserer hans brændende ånd:

SEMPER ARDENS.

VENNEN GUDMUND SCHÜTTE

Gudmunds forældre boede i 70—80erne på Eskjær i Salling, og han og hans ældre broder var sat i pension i Horsens for at gå i skole der. Jeg ved ikke af hvilken grund, de ikke boede hos deres bedstefar, kammerherre Schütte på Bygholm, en herregård tæt ved Horsens, men søndagen tilbragte drengene på Bygholm, og Marius blev undertiden inviteret med derud, hvor det lod til, at det morede den gamle kammerherre at underholde sig med den opvakte dreng. I ferierne var Marius ofte gæst i hjemmet på Eskjær, hvorfra han havde en mængde fornøjelige erindringer.

Den gamle kammerherre, en indvandret tysker, var en rig mand, og med den nimbus, der altid står om rigdommen, blev han i horsensboernes øjne en ren Krøsus og omfattedes med den dybeste respekt. Når det var kammerherrens fødselsdag, fandt der en hel folkevandring sted ud til Bygholm; alle byens honoratiores vandrede derud på gratulationsvisit, og alle blev indbudt til at komme igen til middagen. Skolen fik fri, for at lærerne kunne

være med og få indbydelsen, og der fortælles, at de brugte det udtryk »idag skal vi ud og spise med den store ske.« Selskabet blev altid talrigt, men traktementet var, efter hvad Gudmund fortæller, ingenlunde overdådigt. Kammerherren var en mand, der ikke kastede sine skillinger i grams. Min svigerfar, telegrafbestyreren, har fortalt, at når der skulle bringes et telegram til Bygholm, skulle budet have 33 øre i budpenge, fordi gården lå udenfor byen. Hvis kammerherren ikke havde lige penge, men f. eks. 35 øre, løb han huset rundt for at få vekslet, at budet ikke skulle få de 2 øre for meget. Ved lejlighed kunne han dog give en klækkelig sum ud, som da han i 80erne gav 10,000 kr. til Københavns befæstning; en gestus, der fra højere sted belønnedes med kammerherretitelen.

Efter bedstefarens død i midten af 80erne overtog Gudmunds far Bygholm, — Gudmund har fortalt, at hans eneste følelse ved efterretningen om bedstefarens død var »gud ske lov, så kommer far da til at sidde mindre hårdt i det.« Bygholm blev det faste hjem, men Eskjær og St. Andrä i Kärnten blev siden skiftevis benyttet til sommeropholdssted.

Når Marius og Henrik var sammen med brødrene Schütte, var de fire venner som fire lystige gamle svende, idet de fordybede sig i minder fra skolen og de mere eller mindre mærkelige lærere, de havde haft der. Der var en mængde pudsige oplevelser at le ad.

En historie, jeg ofte har hørt, handler om en rotur på Horsens fjord. Gudmund stod i stavnen og skulle trække båden ind til bredden. Han satte begge hænderne på bolværket, men båden gled i stedet ud, og så tabte han naturligvis balancen, han strakte sig længere og længere — »som en ren midgårdsorm« og måtte tilsidst springe i vandet for ikke at styrte i på hovedet. En mand kom sammen med flere andre hen til »ulykkesstedet« for at se, hvad der var løs, og Gudmund gav sig nu stående i vand til midt på livet til at forklare den fremmede omstændeligt, hvordan uheldet var sket. Denne betragtede ham mere og mere forundret og sagde endelig: »men skal De da slet ikke op mand« — Jo — det var sandt, det skulle han da, — og op kravlede den våde Gudmund.

Marius mest trofaste barndomsven var Gudmund. Han var vor

første gæst i vort nye hjem i Smallegade og kom tilfældigt dumpende ind til frokost; han havde endnu ikke fået meddelelsen om vort giftermål. Den gang jeg ikke kendte ham nærmere, syntes jeg, han lignede en jesuitisk pater. Han var i sin ungdom meget mørk, hans dybtliggende øjne og alvorlige, tænksomme udtryk og den udprægede form i alle trækkene fik mig allerede den gang til at ønske at få lejlighed til at modellere ham; et ønske som først gik i opfyldelse over 40 år senere.

Jeg var til at begynde med lidt forlegen overfor denne fåmælte ven af Marius, jeg kunne ikke finde på noget at sige til ham; først når Marius dukkede op, blev der liv i samtalen. Denne følelse er forlængst forsvundet, og jeg betragter ham såvel som hans særprægede, varmhjertede østrigske hustru som mine bedste venner.

Gudmunds fond af kundskaber i de fag, der er hans speciale, i hvilke han har taget doktorgraden, germansk filologi, er vistnok enestående, desuden er hans viden om alle historiske spørgsmål så stor, at man forbavses. Man kan »slå op i ham« som i et leksikon, han ved alt og kan give klare og præcise oplysninger om alt, hvad man ønsker svar på; og hvad han ikke ved om det slesvigske spørgsmål, er, for at bruge et forslidt udtryk, ikke værd at vide.

En egenskab, hvis lige man sjældent møder, er den oprigtighed, hvormed han udleverer sig selv. Et eksempel: — jeg mødtes en sommer med ham til ferieophold på Hindsgaul. Der plejede at være aftenunderholdning for gæsterne, men den første aften var intet forberedt. På forespørgsel fra lederen, oberstløjtnant Bruhn, om der var nogen, der ville påtage sig at underholde gæsterne, meldte Schütte sig og holdt et morsomt foredrag. Senere traf jeg ham i forhallen, han lo da og sagde: »Oberstløjtnanten takkede mig så mange gange, fordi jeg havde *ofret* mig og havde optrådt: han aner ikke, at jeg er så forfængelig, at det er min største fornøjelse at optræde«. Senere holdt han flere foredrag, læste op, spillede og sang med sin uskolede, men udtryksfulde stemme alle slags viser for os, og jeg har indtryk af, at alle gæsterne var glade for ham.

I de første år af hans ægteskab kom vi til at bo i hus sammen i Smallegade, og vi faldt ofte ind hos hinanden. Vor Tommy var

den gang en lille dreng; han havde fået rådighed over en bog med billeder fra den første slesvigske krig. Jeg lagde nok mærke til, at Schütte så med en lidt misfornøjet mine på, at Tommy makulerede bogen ved at blade uforsigtigt i den, men en dag kom han og forærede Tommy en æske tinsoldater og fortalte så, at han havde troet, det var hans eksemplar af bogen, Tommy ødelagde, men nu havde han opdaget, at hans eget eksemplar var i behold derhjemme. Han havde altså i sine tanker gjort Tommy uret og ville nu gøre det godt igen med tinsoldaterne.

Da jeg i 1915 lå syg af galdesten på Eskjær, blev jeg en nat meget dårlig og ringede fortvivlet efter hjælp. Det lod først ikke til, at nogen hørte det. Endelig kom Gudmund, som endnu ikke var gået i seng og hjalp mig så godt som nogen sygeplejerske. Bagefter fortalte han mig på sin pudsige, selvironiske måde grunden til, at han var så sent oppe. Han havde for at straffe sig selv for en eller anden fejl eller uret, han havde gjort sig skyldig i om dagen, besluttet, at han ville blive stående ret op på gulvet i sit værelse, til klokken havde slået 12 på tårnuret. Imidlertid var han faldet i tanker og havde ikke lagt mærke til, at uret havde slået, derfor stod han endnu på gulvet, da jeg henad kl. 1 ringede, hørte min kimen og kunne komme mig til hjælp.

Mon nogen har udsendt en så original tak for opmærksomheder ved en 70 års fødselsdag som Schütte. Han sendte trykte kort ud, hvorpå han *takker for velment stræben efter at forsøde ham en bitter dag*. Årsagen til denne bitre takkeskrivelse var skuffelsen over, at de videnskabelige kredse i København, fra hvem han havde ventet en eller anden form for anerkendelse, ganske havde ignoreret dagen.

Hvis Gudmund muligvis skulle være gået lidt i glemmebogen ved universitetet, turde grunden hertil måske søges i, at han allerede for mange år siden, måske i 1914 el. 15, trak sig tilbage til sin ejendom i Salling, hvor han har boet i de forløbne over 30 år, så han måske selv har stillet sig i skygge; man kan til gengæld sige, at hans hjemegn sætter ham meget højt, er stolt af ham og fejrer ham ved alle lejligheder.

Man må beundre det »gå på mod« Schütte altid udviser, når han går ind for en sag; mest værdsætter jeg ham dog for hans

karakters ærlighed, usnobbethed og den dybe medfølelse, han nærer med alle lidende væsener, både mennesker og dyr.

Jeg skal ikke glemme den nænsomme medfølelse, han viste mig, da min mand var død, og al glæde havde forladt mig.

At han har talent for tegning, og maler de nydeligste akvareller — tykke skitsebøger fulde — skal kun lige berøres. At skrive lejlighedsviser er hans mindste kunst, dem ryster han ud af ærmet. Til Thit Jensens 70 års fødselsdag skrev han et digt, som handlede om hendes originale ordrigdom. Jeg citerer et par af versene:

Thit Jensen har sit eget sprog,
har Matabele skrevet.
At bremse hendes vikingtog
omsonst forsøgt er blevet.
»Slår hun talentet løs så går
det over alle grænser,
så er det helt utroligt, hvor
hun rent ud sagt thitjenser«.

Når hun går løs med himmerlandsk,
så skælver ræd parnasset.
Mon kursen går mod indiansk?
Sært svinger rundt kompasset.
Med farsømålets arveguld,
hun vores halvtysk renser.
Hun måler os skam skæppen fuld,
krabat, når hun thitjenser!

Gudmund holdt meget af vor norske pige, Maren, som er omtalt andetsteds i min bog — hun havde været med os på Eskjær som barnepige for Tommy, ligeledes da vi en sommer boede sammen med Schüttes i Tisvilde og senere på Bornholm. Han har en gang besøgt hende på sæteren i Grunke. Han har fortalt mig, at da han en dag spadserede med Maren, sagde hun dette ene ord — tak — ikke mere, men det kom så varmt og dybt, lige fra hendes hjerte og ledsagedes af et så sjælfuldt blik, at han blev rørt og aldrig vil kunne glemme det.

Erik Hagens.
Reservelæge ved Bispebjerg hospital.
Død den 6. juni 1944.

ERIK HAGENS OG LIDT OM MODSTANDSBEVÆGELSEN

Min søn, Thomas, lærte som dreng under et besøg hos Schüttes på Eskjær en anden dreng, Erik Hagens, søn af dr. G. Hagens, Nykøbing F., en fætter til Gudmund Schütte, at kende, og de to jævnaldrende drenge sluttede sig straks sammen i et varmt venskab. Senere kom Erik ofte i vort hjem som liggende gæst; jeg husker det hyggelige indtryk, det gjorde på mig, at han straks faldt til hos os, ja, i så høj grad, at han straks begyndte at hjælpe til med at dække bord, tage ud og hvad han ellers kunne finde på at gøre sig nyttig med. Begge de to drenge var i høj grad anlagt for trofasthed i venskab. Kastor og Pollux kan ikke have stået hinanden nærmere end de to drenge, — jeg husker hvilket strålende lys, der tændtes i Eriks øjne, når han hørte Thomas

blive rost. -- Begge valgte de at studere medicin. Den flittige og begavede Erik havde allerede fra skoletiden et års forspring for Thomas, som han stadig beholdt, og kunne, da det gjaldt Tommys eksamenslæsning, hjælpe ham med at manuducere ham i de fag, hvori han var svagest, — og Eriks glæde over sin vens vel overståede eksamen var rørende.

Personlig kom jeg Erik nærmest i de sidste år af hans liv. Hvor var han en opmærksom og hyggelig vært ved de små selskaber, han af og til holdt i sin ungkarlelejlighed, hvortil han undertiden inviterede mig med. Når man kom i en alvorlig samtale med ham, måtte man, enten man var enig med ham eller ikke, altid beundre den klarhed og logik, hvormed han fremsatte sine anskuelser. Når jeg rådspurgte min søn om en eller anden sag, sagde han ofte, — det må jeg først tale med Erik om —, og hvad Erik så mente, måtte vi næsten altid indrømme, var det klogeste.

Med sin jernflid og sin store arbejdsevne lykkedes det Erik at fuldføre forskellige vigtige arbejder. Det »Kompendium«, som han hovedsageligt egenhændigt udarbejdede til brug for studenterne, udkom allerede i 1935 og er senere blevet optrykt i fire reviderede udgaver, og har afhjulpet et savn ikke alene i Danmark, men også i de andre skandinaviske lande.

En tid eksperimenterede Erik med nogle ernæringsforsøg, ved hvilke han brugte sig selv som »forsøgskanin«. Hvorpå disse forsøg gik ud, ved jeg ikke, men jeg husker, at han havde sat sig på en meget streng og sparsom diæt bestående af gryn, mælk og — jeg tror — lidt rosiner. Når han var hos os, prøvede vi at byde ham almindelig mad, men han var ikke til at rokke. Standhaftigt sad han og spiste sin lidet indbydende forsøgskost. Det gjorde mig ondt at se ham sidde der som en anden Ghandi bag en tryllering af ånd og vilje, men Erik havde ikke medlidenhed med sig selv, han trøstede mig tværtimod og lovede, at nu varede det kun så og så længe, så ville han gå over til almindelig kost igen.

Også mindre arbejder fra hans hånd har set lyset i de medicinske blade; men ulykken ville, at hans største og vigtigste arbejde, hans disputats, som han havde arbejdet med gennem de sidste år af sit liv, danner en rentud tragisk afslutning på hans almennyttige virksomhed.

Disputatsen handlede om intern medicin, og Erik havde på finansloven fået bevilget 2000 kr. til indkøb af svin til at foretage forsøg med. Svinene fik under bedøvelse indlagt kanyler forskellige steder i fordøjelseskanalen, således at man ved at tappe noget af tarmindholdet ud, kunne følge de forskellige stoffers indvirkning på fordøjelsen o. s. v. — at der ikke var tale om nogen art af dyrplageri fremgår af, at dyrene, når de vågnede af bedøvelsen, straks gav sig til at æde med god appetit.

Forsøgene var afsluttet, Erik havde netop lagt sidste hånd på arbejdet, da hans virksomhed som medlem af en modstandsgruppe i 1944 tvang ham til at »gå under jorden«. Til en kammerat havde han sagt, »min disputats er i sikkerhed,« men desværre ikke et ord om, hvor den var anbragt. — Senere er der gjort eftersøgninger efter disputatsen, men uden resultat, — den er sporløst forsvunden. Hvis den var bleven funden, ville fakultetet have udnævnt ham til dr. med. post mortem.

Erik var filosofisk anlagt og frygtede ikke døden, skønt han elskede livet, der lovede ham så mange gode gaver. Han har fortalt mig, at da han var i den yderste livsfare, idet et skib, han sejlede med som marinelæge, i en orkan var ved at forlise oppe under Island, — vandet stod allerede højt i kahytterne, og selv kaptajnen troede, skibet skulle gå under, — var han fuldkommen rolig, — så uden frygt døden imøde.

Hans løbebane som læge ville, efter alle solemærker at dømme, være blevet strålende, hans kreds af gode venner var meget stor, og hans drøm var, når krigen var sluttet, at blive gift med Kathleen, hans engelske forlovede, som han ikke havde set eller været i forbindelse med siden 1939. Det rørte mig at høre, at han og min søn begge hver jul og hver gang det var Kathleens fødselsdag købte gaver, som de samlede i daterede pakker i et skab for at give hende dem alle den lykkelige dag, da Erik og hun atter kunne mødes.

Kathleen fik pakkerne — men ikke af Erik. Hun kom her til landet efter krigens ophør for at se Eriks grav og sætte sig i besiddelse af en arv, som Erik havde bestemt for hende i tilfælde af sin død.

Lige før krigens udbrud i 1939 gjorde min mand, Thomas, Erik og jeg en automobiltur i Jylland. Vi besøgte bl. a. Schüttes på Eskjær, og kørte derefter midt ned gennem »hovedlandet kantet med skovensomhed« — en skøn oplevelse — og endte i Kollund ved Flensborgfjord. Min mand var allerede dengang mærket af den sygdom, der snart skulle gøre ende på hans liv og var temmelig nervøs. Da vi andre ønskede at køre en tur ud til Vesterhavet, ville han ikke med; vi tre andre kørte så afsted og havde en dejlig tur. På hjemvejen punkterede et af hjulene, — dette husker jeg kun, fordi jeg stadig kan se for mig Erik, der knælede ned på landevejen i sine nye lysegrå bukser — han var ellers opdraget til at være varsom med sit tøj — ivrigt optaget af at reparere skaden. Erik var den dygtigste til alt og påtog sig som en selvfølge, hvad der skulle gøres enten i den ene eller den anden retning.

I de sidste år af sit liv, da Eriks mange krævende arbejder — han var bl. a. reservelæge ved Bispebjerg hospital — forhindrede ham i at rejse hjem til sine forældre i julen, plejede han at dele sin juleaften mellem min ugifte svoger Henrik, — der af helbredshensyn ikke kunne tilbringe denne aften sammen med os, — og Thomas og mig og et par gæster.

Når aftenen lakkede mod enden, og julelysene var ved at brænde ned, sad vi sammen omkring træet og så lysene — et efter et — stille gå ud, mens skyggebillederne af træets grene på loft og vægge skiftede efter hvor mange lys, der endnu levede — som en skov af skyggegraner! Vi havde fundet på den leg, at hver af os skulle vælge et lys, og den, hvis lys slukkedes sidst, ville blive den længstlevende. — Også den juleaften, som ingen anede skulle blive Eriks sidste, sad vi som flere gange før omkring træet og så på de små lysende stjerner, som stille forsvandt. Erik sad lige overfor det lys, han havde valgt sig. Pludselig sendte det en lille flamme op i luften og gik ud som det første af de udvalgte lys. »Men Erik!« sagde jeg, — og han så på mig med det varme, halvt undselige smil, der var eget for ham og gjorde ham så indtagende. — Det er dette smil, jeg husker og som er skyld i, at jeg ikke har glemt denne lille tildragelse. —

Efterhånden som modstandsbevægelsen tog fart, kom flere og

flere af mine venner og bekendte ind i den, men det gjaldt jo om at gå stille med dørene, helst skulle ikke engang de pågældendes nærmeste vide noget derom, for at ikke et uforsigtigt ord skulle give et fingerpeg til tyskerne eller deres forræderiske danske hjælpere.

Hvilken virkning frihedskæmpernes arbejde havde på stemningen mod Danmark i udlandet er ingen hemmelighed, skønt det synes, som om denne side af sagen er ved at gå i glemmebogen i nogle kredse. Det interesserede mig meget at høre en dansk dame, som har været bosat i Indien i 16 eller 17 år, fortælle om sine erfaringer derfra i krigens tid. Da efterretningerne om tyskernes besættelse af Danmark nåede til Indien, blev de der boende englændere forundrede og bestyrtede, og da der længe ingen modtræk skete, troede de, vi havde allieret os med tyskerne, og vendte demonstrativt ryggen til deres tidligere danske omgangsvenner. De danske i Indien var i en pinlig situation, indtil efterretningerne om de danske modstandsgruppers kamp mod tyskerne begyndte at indløbe. Bladet vendte sig da med et slag, og Danmarks gode omdømme var genoprettet.

Så skete det, at politiet i 1944 blev taget af tyskerne; det gjaldt om at skaffe skjulesteder for alle dem, der var undsluppet. Jeg boede i mit sommerhus i Rødovre til langt ud på efteråret, men til sidst blev det mig for koldt derude, selvom jeg hyggede mig meget godt i huset ved Damhussøen. Om aftenen, når jeg hørte skyderiet efter de engelske maskiner, stod jeg på min lille altan og så flyverne jage forbi forfulgt af ilden og de lysende raketter, som tyskerne sendte efter dem. En halvfemsårig aldersrentenyder fra »Doktorhaven« kom ofte om aftenen ind til mig, og vi sad sammen ved kaminilden og drak the og snakkede fornuftigt. Den gamle mand tog et søm op af sin vestelomme, stak det i øregangen og kørte rundt med det derinde, fordi der var kløe, og spurgte mig så gerne, »hvad mener fruen om situationen?« Når jeg havde svaret derpå, sagde han, »akkurat det samme mener jeg,« og vi uddybede så vore uforgribelige meninger, som altid gik ud på, at tyskerne nok skulle blive slået til sidst; og så stavrede han hjem igen på sine gamle, svage ben til sin kolde stue — eller sin seng. Det kneb med brændselet i de dage.

En lille nærmest pudsig begivenhed skete, mens jeg i efteråret 1944 endnu boede i Rødovre.

En bil kom en formiddag kørende forbi min have og stoppede ved Damhusengen, hvor chaufføren i huj og hast kastede en masse papirer i et vandløb, der går parallelt med Damhussøen. Senere så jeg, at lignende papirer var blevet kastet i et vandløb på Vanløsesiden af søen, og det blev mig fortalt, at også en skrivemaskine var blevet kastet ud i vandløbet. En lille dreng forsøgte at fiske den op; det mislykkedes. Men straks efter kom der en større dreng, som var dygtigere, han vadede ud i vandet, tog skrivemaskinen og forsvandt med den under armen.

Jeg så efter, hvad det var for dokumenter, man havde forsøgt at bringe af vejen på denne lidet betryggende måde. Det var et kartotek over lastbiler. Papirerne lå siden i ugevis og stoppede for vandløbet, men ingen syntes at interessere sig derfor. Hvorfor skrivemaskinen også skulle have været druknet er mig en gåde; hele denne aktion, der formodentlig har drejet sig om at forhindre tyskerne i at finde frem til lastbilejere, synes at være blevet udført på en lidt forhastet måde.

Da det blev mig for koldt i sommerhuset, flyttede jeg ind til min lejlighed i byen til trods for, at det efterhånden var gået op for mig, at min søn havde indlogeret et par politibetjente i min lejlighed; min søn havde troet det sikrest for mig, at jeg intet vidste derom i tilfælde af opdagelse. »Ib« og »Ejner« viste sig at være et par flinke og hjælpsomme unge mennesker, som jeg kun havde fornøjelse af at huse. Officielt hed det sig, at jeg havde lejet to værelser ud til et par medicinske studenter, og vi anbragte lærebøger, knogler m. m. i rummene for det tilfælde, at der skulle komme husundersøgelse. På altanen i Ibs værelse blev der fastgjort et tykt tov, som eventuelt kunne bruges til at rutsje ned ad, når fare truede. Der skete stadig noget nyt. — Ib var gruppeleder, og gruppens møder holdtes i hans værelse. Efterhånden som tiden gik, kunne det ikke undgås, at de fleste beboere i opgangen fik færten af, hvad det var for en slags »studenter«, der stadig færdedes op og ned ad trappen; de var fuldtud loyale og advarede os undertiden, når de fik mistanke om, at der var ugler i mosen. Så

forsvandt Ejner og Ib et par dage, men de kom igen, så snart det viste sig, at der ingenting skete.

Der blev foretaget mange kup, det morsomste var næsten, da nogle af gruppen kørte med en lastvogn ind på en fabrik, hvor de havde fået at vide, at tyskerne skulle hente en del våben. »Hvor er det, de våben skal afhentes?« spurgte de bare vagten. »Jo, det er derovre,« så kørte de hen til stedet, og uden blot et forsøg på kontrol læssede tyskerne deres våben på lastvognen. — Og så var de våben borte!

Kuppene blev planlagt med stor fantasi og dristighed og lykkedes altid. De tyske soldater var lette at narre; selvom kuppet blev udført lige for deres øjne, opdagede de ingenting.

En aktion mod hipoerne havde den gunstige virkning, at disse fremtidig blev meget forsigtige med deres udrykninger og altid ventede, til de havde fået tysk assistance, hvilket sinkede dem så meget, at de ofte kom for sent.

Endelig kom så den aften, hvor man sad ved radioen og hørte det store budskab: tyskerne har kapituleret! Den aften må vel være uforglemmelig for os alle, bortset fra, hvad der senere er sket; her var et øjeblik af ren, ublandet lykke. Man lo og græd og måtte have nogen at dele sin glæde med. Jeg gik ned på gadehjørnet, hvor folk stod i flok, og mennesker som jeg kendte, og nogle jeg ikke kendte, kom og trykkede mine hænder. Til lykke! Til lykke! Lys tændtes i vinduerne, flag kom frem overalt, fædrelandssange lød fra folkegrupper rundt om; det var en næsten ufattelig lykke og befrielse efter de fem mørke og trykkende år. Jeg var glad og måtte dog græde over dem, som havde givet livet og ingen del fik i glæden. Erik Hagens stod levende for min tanke, jeg så ham, som han sidste gang sad hos mig og forklarede, hvorfor han ikke kunne få tid til at besøge mig foreløbig — udflugter for at skjule, at han måtte gå under jorden som eftersøgt af tyskerne. Jeg anede dengang intet om hans virksomhed i modstandsbevægelsen.

Senere på aftnen samledes Ibs gruppe for sidste gang i min lejlighed. De gik ned i min kælder og hentede deres våben og udrustning, vi drak et glas øl på falderebet, og så drog de bort for at holde vagt ved et gasværk. Man var endnu ikke sikker på, at det ikke kunne komme til uroligheder.

Så var de borte for altid, og en mærkelig forstemmende følelse af ensomhed greb mig, da jeg gik alene om i mine tomme stuer. En spændende omend frygtelig epoke var forbi; nu skulle man igen tilpasse sig det rolige hverdagsliv.

Jeg har senere fået en autentisk beretning om Eriks sidste aktion, sprængningen af fabrikken Globus, der arbejdede for tyskerne. Gruppen kørte i flere afdelinger ud til fabrikken på Roskildevej, Erik i en vogn, som en ven havde lånt ham. I forening nedkæmpede de fabrikkens vagtmandskab, udførte de nødvendige sprængninger, der umuliggjorde arbejdet for tyskerne og kørte så bort igen på samme måde, som de var kommet. Erik og et par kammerater var de sidste, der forlod kamppladsen, og det viste sig nu, at Eriks vogn ikke kunne starte, fordi den var bleven ramt af kugler under kampen. Det blev nu taget under overvejelse, om hver for sig skulle flygte over markerne, men da der i det samme kom en af statsbanernes rutebiler kørende, standsede Erik den, fik chauffeur og passagerer til at stige ud, satte sig selv ved rattet med kammeraterne omkring sig, skønt han aldrig havde prøvet at køre en rutebil, og kørte ind ad byen til.

Imidlertid havde vagten på en anden tysk fabrik fået nys om, hvad der var sket, og fyrede på vognen, da den kørte forbi. Kun een persom blev ramt, det var Erik.

Det er tungt at tænke på, at denne skydning på må og få skulle resultere i Eriks død. Han ramtes i hovedet af en kugle, der dræbte ham øjeblikkelig. Et af de andre unge mennesker tog straks rattet og kørte i største hast den døde kammerat til et sikkert sted, så ingen tyske hænder kom til at røre hans lig.

Mange tårer, megen sorg og jammer er fulgt i denne ulykkes spor, men jeg tænker sådan: Eriks minde stråler rent og purt, intet ondt, ingen sorger og skuffelser kan ramme ham nu, der hvor han er nået hen hinsides livets vekslende kår. Det er måske en slags trøst, selvom den er fattig.

Thomas var den sidste, der så Erik, inden hans kiste blev lukket. Han lagde et silketørklæde i de engelske farver, med tanken på hans elskede Kathleen, over ansigtet. — Hans aske er ikke bisat i mindeparken, men i hans forældres by efter disses ønske. Da jeg for et par år siden sammen med Kathleen besøgte hans grav, for-

talte hans mor mig, at der altid lå friske blomster fra anonyme venner på graven.

Ibs gruppe undgik heller ikke tab. En udmærket ung betjent, Jacobsen, blev skudt af hipoerne til stor sorg for mange. Ham kendte jeg ikke, men jeg kender et andet medlem af gruppen, dr. Mogens Bardram, som ved sin modige adfærd udsatte sig for en stikkers ild og fik en kugle i brystet, som gik lige gennem hans lunge og ud af ryggen. Han nåede at skyde igen og såre sin modstander, men måtte så flygte, og til trods for sit alvorlige sår løb han et langt stykke hen ad gaden til en bilholdeplads. Kammeraterne kørte ham hurtigst til et hospital, hvor han blev indlagt, og først nu besvimede han. Ti minutter efter var hipoerne ved hospitalet og spurgte efter ham, men han var naturligvis ikke kommet der. Da faren for hans liv var overstået, blev han flyttet til en privatklinik, hvor han kom sig helt. Jeg spurgte ham senere, hvordan det føltes at få en kugle gennem kroppen; det var ikke slemt, sagde han, han følte straks ingen smerter; først da han kom til sig selv igen efter besvimelsen, kom de.

Når man tænker på det mod, den iver og dødsforagt, de unge mennesker af alle klasser her i landet udfoldede i kampen mod vore fjender, og som bør være dem en uvisnelig hæderskrans, forstår man til fulde den skuffelse, de sidste års udvikling må være for dem.

REJSEMINDER

I de første år af vort ægteskab rejste min mand og jeg ofte sammen i hans sommerferie. Vi var i Østrig, Tyskland, Italien, Schweiz og Norge og så alle de samme ting, som andre turister ser, og som man kan læse om i talrige turistbøger. Også i Holland var vi. Vi cyklede rundt i det lille land med de klinkebelagte landeveje, som er anlagt på digerne for eventuelle oversvømmelsers skyld. Hvis man tror, det er rart at cykle på klinkeveje, tager man fejl. Klinkerne lå ikke jævnt og glat, men nogle ragede op over de andre, så cyklen stødte på samme måde som visse heste — så det var et held, der ikke var så langt mellem byerne. Jeg har ikke set Holland i den tid, tulipanerne blomstrer, hvilket sikkert må være et smukt syn; i alle andre retninger synes jeg ikke, vi behøver at skamme os overfor Holland. De hollandske landsbyer med de rødlige murstenshuse er langt fra så kønne og hyggelige som vore hvidkalkede, stråtækte bondegårde. Hvor taler Jyllands vestkyst med det snehvide sand og de klare bølger dog mere fortroligt til vort sind end de grå banker og det uklare vand ved f. eks. Scheveningen. Og så den hollandske renlighed, som der går så stort ry af! Mon ikke dette ry stammer fra en tid, da Holland var et foregangsland i denne retning? Nu synes det mig, at der er mindst ligeså rent i de skandinaviske lande. Men byerne — ja de er hyggelige og kønne, og hvor findes der en sådan ophobning af den herligste kunst som i Holland? Til Holland skal man rejse for at se kunst.

Da min mand var kommet lidt op i årene, følte han sig særlig draget til sine forældres hjemstavn Sønderjylland. Bedsteforældrene, hos hvem de havde tilbragt deres ferier i barndommen, havde boet i Flensborg, og denne by drog dem med en magnetisk magt til sig. Kollund nord for Flensborg blev deres stadige feriehjem, hvad jeg godt kunne forstå, men da stedet ikke havde den

samme tiltrækning på mig, foretrak jeg at rejse andre steder hen for at se noget nyt, for at se, hvor stor, hvor rund, hvor dejlig jorden er.

EN MIDDELHAVSREJSE

Midt i marts i året 1926 startede danske læger sammen med læger fra de andre skandinaviske lande samt Belgien og Frankrig en middelhavstur, på hvilken også nogle sygeplejersker kunne komme med. Min initiativrige søster, Cecilie, som altid var parat til at rejse, lige meget til hvilken egn af jordkloden rejsen gik, foreslog mig, at vi sammen skulle tage med på denne tur. Min mand havde ikke ferie på dette tidspunkt og brød sig forresten heller ikke om at se orienten, som var rejsens mål; hans drøm var en gang at komme til Amerika (opfindelsernes land), hvilket han desværre aldrig nåede, men han havde ikke noget imod, at jeg rejste, han undte mig gerne enhver glæde. Cecilie og jeg rejste da sammen med nogle andre damer først til Paris, hvor hun passede godt på mig, for at jeg ikke skulle blive borte; hun kendte min mangel på stedsans. Vi var med til indvielsen af Dansk sygeplejeråds franske bureau, hvor flinke danske sygeplejersker nu allerede i en årrække har hjulpet med til at give pariserne et godt indtryk af de danske. Fra Paris rejste vi til den gamle pavestad Avignon, gennem det forårsstrålende Frankrig, og videre gennem Provence med de blomstrende mandeltræer til Marseille, hvor Messageries maritimes båd »Lotus« lå og ventede på os. Vi var ca. 200 passagerer, og kahytsforholdene var ikke særlig strålende, vi var 4 personer i et lille smalt rum. De to, vi delte rum med, var franske damer, hvoraf den ene snart fandt sig et bedre sted og forsvandt; det var vi ikke kede af.

Så sejlede vi ud på »det vinblå Middelhav« for at lande mange steder: Napoli, Malta, Piræus med Athen, Rhodos, Konstantinopel, Cypern, Smyrna, Beiruth, Palæstina og Alexandria.

Hvor er der meget at se på en middelhavstur. Selve sejlturen er en oplevelse; den milde, friske luft, for ikke at tale om det *blå* vand, (næsten så blåt som det blåelsevand, vaskekonerne skyller

det vaskede tøj i), som det er en glæde at stirre ned i. Står man i skibets forstavn, kan det hænde, at man ser et par delfiner, som følger med på turen. Skønt skibet sejler hurtigt, ser det ud, som om delfinerne blot er ude på en lille, langsom spadseretur. Tilsyneladende uden anstrengelse følger de med, snart på styrbords-, snart på bagbordssiden. Snart slår de kolbøtter i vandet, snart svømmer de med bugen opad, lykkelige, glade væsener, der leger og morer sig som børn ved stranden en smuk sommerdag. Aftnerne, når det tidlige mørke har sænket sig over havet, er herlige. De fleste passagerer holder sig indendørs i salonerne, og vil man sammen med en ligesindet spadsere op og ned ad dækket, filosoferende og rygende en cigaret, er der plads og ro. En del af tiden fordrives med måltiderne, som er talrige og består af en mængde retter og dertil, på franske skibe, så megen rødvin, man har lyst til at drikke. Desserten, nåja, ikke altid efter dansk smag. Den venlige tjener sagde til mig: »Prenez donc, Madame, prenez donc, c'est trés bon, c'est de baba!« Baba lignede de »buddinger«, børn laver, idet de brækker franskbrød i mælken og vender koppen, lidt sukker på — og vi har »de baba«.

Sin bagage har man intet besvær med, man skal ikke pakke ud og ind, som ellers når man rejser fra sted til sted. Skibet glider ind i havnen, og man går i land og ser byernes vidundere uden besvær. Jeg glemmer ikke indsejlingen til Napoli. Tyk morgendis lå over bugten, men højt over disen ragede det bebyggede bjerg med husenes gule eller hvide mure og tusinder af vinduer, hvis ruder lynede som diamanter mod den opgående sol.

Op på Vesuv måtte man naturligvis. En bane kører en næsten helt op, men det sidste stykke må man gå gennem de løse lavastykker. Det er vanskeligt at gå deri, og jeg blev lidt tilbage, jeg orkede ikke den stejle stigning, men en stor og stærk fører tog uden videre et tag i mig og slæbte mig op til kraterets rand. Det var et syn, som nok var en anstrengelse værd. I det vældige, stivnede krater var der hist og her sprækker, hvoraf dampe steg op, og i midten havde der dannet sig et lille krater, en sort kegle, gennem hvilken den underjordiske ild stadig lod høre fra sig. Hvert tredje minut kom der en eruption, flammer og gule svovldampe steg som en sky op i luften, og store og små sten slyngedes

højt til vejrs og faldt ned på det lille, sorte krater; samtidig sydede og buldrede det under jorden som i en gigantisk vaskekeddel. Det var svært at løsrive sig fra synet, men man måtte jo se sig omkring, og et skønnere syn end udsigten fra Vesuvs top skal man vist lede længe efter. Napoli dybt nede ser ud, som var den så nær, at den sikkert ville blive opslugt af Vesuvs næste store udbrud. Vinhaverne, skovene, den blå golf og det skønne landskab fortonede sig i en blå dis.

I Pompeji får man et indtryk af, hvor uhyggeligt, ja rædselsfuldt det er gået til, da byen blev begravet i lavaen. Alt, hvad der dengang ragede op over asken, er forsvundet, men rester af den tætte lavamasse gemmer sikkert over endnu en masse hemmeligheder. Ligene af de omkomne mennesker er forsvundet, men har efterladt sig et hulrum i lavaen; når man fylder dette med gibs, har man en afstøbning af hele personen. Man ser manden, der har bundet et tykt tørklæde over næse og mund, han har sikkert været ved at blive kvalt af giftige dunster, man ser hunde i forvredne stillinger o. s. v. De smalle gader med de dybe hjulspor giver en forestilling om det myldrende liv, der har været i oldtidsbyerne. Rimeligvis har gaderne i oldtiden været dækket af et tykt lag gadesnavs, som gaderne i orientens byer nutildags, så de dybe hjulspor har måske ikke været så generende, som de nu ser ud til. Det fortælles, at der ingen wc'er fandtes i husene, folk måtte løbe til den nærmeste badeanstalt, og det kan forstås, at husejerne mange steder opslog plakater i portene, hvorpå de nedkaldte gudernes forbandelse over dem, der forurenede deres porte. Enkelte steder var der huse, hvor kun herrer måtte komme.

Min søster og jeg var middagsgæster hos den danske konsul v. Orelli i Napoli, som boede i den højeste del af byen. Deroppefra var der også en udsigt, som næsten tog vejret fra en. Da lysene i byen og på skibene i og udenfor havnen tændtes i den stille, mørke aften, troede man næsten, man var kommet til en anden og skønnere klode.

Der er uendelig meget at se på en middelhavstur. Stromboli, den kegleformede vulkan, der rager lige op af vandet, udspyende lava på den ene side, mens folk ubekymret bygger deres småbyer op ad den anden — — en af verdens store mærkværdigheder. Etna

indhyllet i vekslende tåger, snart med toppen ragende op over de af solen farvede skyer, snart visende sig i hele sin pragt, nyder man, hvis man sejler gennem Messinastrædet — og så er man snart i Grækenland. Da vi var nået til Piræus, viste det sig, at der fejredes en folkefest. Hvad anledningen var, ved jeg ikke, men jeg så et optog komme ud af en kirke med en masse brogede faner. På gaden mødte jeg bønderne i deres skønne, broderede nationaldragter. Jeg husker en bondekone, der ved sin mands hånd skred frem som en dronning midt hen ad gaden med et guldbroderet hovedtøj højt foran over det smukke mørke hår og hængende som et slør ned over ryggen. Dragten var overbroderet i strålende farver, og begge ægtefællerne frembød et så vidunderligt syn, at jeg måtte stå stille og stirre på dem. Konen smilede over min nysgerrighed, hun vidste nok selv, hvor smukt hun tog sig ud.

Akropolis vil jeg ikke forsøge at beskrive, enhver har set billeder derfra, som bedre end mine ord kan fortælle om disse tempelruiners skønhed. Ruinerne ligger på en høj, der rager op over byens tage. Solen forgylder morgen og aften dens marmorsøjler og mure, og man føler sig højtideligt stemt ved at gå op til dette vidunderlige tempel, der har spillet så stor en rolle i det gamle Grækenland. Vejen op til templet er fuld af marmorbrokker, og jeg tager en stump til minde, på hvilken en udhugning viser, at den engang har siddet i et billedhuggerarbejde.

Man får i Grækenland indtryk af et ualmindelig høfligt folk. Det var f. eks. umuligt for en dame i sporvognen at få lov at stå op. Kom man ind i en fyldt sporvogn, rejste en herre sig straks op, for at man skulle tage hans plads, og protesterede man og sagde, at man hellere ville stå, blev pladsen stående ledig, ingen anden tog den. Det er blevet mig fortalt, at i Grækenland bliver kvinderne i høj grad forkælede af mændene, husherren besørger f. eks. alle indkøbene, før han går til sit arbejde; han byder ikke tjenestepigen at børste hans tøj eller hans sko, men gør det selv. En ung mand, hvis far er død, gifter sig ikke, før han har tjent en medgift sammen til sin ugifte søster.

Men vi skal videre. Vi besøgte tre af Middelhavets dejlige øer: Malta, Rodos og Kypern. Da jeg havde set Malta, lagde jeg planer om engang at rejse dertil og blive der i længere tid, så tiltræk-

kende fandt jeg øen. La Valetta er den nydeligste, reneste by, jeg har set, med sine mange paladslignende huse, sine trappegader, marmorstatuerne i nicherne på hjørnerne, sin smukke, venlige befolkning, kvinderne med deres »faldetta«: et stort stykke sort klæde, hvis ene side er stivet af, så det ligger som en slags kaleche hen over hovedet, mens stoffet falder i skrå folder ned omkring personen. Damen holder i reglen med en koket håndbevægelse i den yderste, stive snip, for at faldettaen ikke skal blæse væk. Lykkelig den, der har haft lejlighed til at se de forskellige folkeslag i deres nationaldragter, som jo desværre forsvinder mer og mer, som de forlængst har gjort her i landet for at afløses af sixpencen og den øvrige kedelige, idéforladte europæiske dragt.

På Malta og Rodos findes endnu store rester af korsfarernes ridderborge, interessante bygninger, der heldigvis er bevaret for overdreven restaurering i modsætning til den tilsvarende borg, Marienburg, i Westpreussen; den som i sidste krig blev jævnet med jorden.

Klimaet på middelhavsøerne er ideelt, varmt, men frisk p. gr. a. de kølige pust fra havet.

På Rodos var ridderborgen velbevaret. Det var en fortryllende ø, og byen var interessant. Man så, hvor der boede muhammedanere på de små udbygninger med gittervinduer, bag hvilke kvinderne kunne få lov at sidde og betragte gadelivet uden selv at blive set. Jeg kiggede ind gennem smukke smedejernsgitterporte i små nydelige haver, hvor gangene var belagt med brogede småsten i mosaikmønstre, bedene indrammedes af store muslingeskaller, og blomstrende nerietræer glødede i solen.

På Malta kunne man købe de smukke malteserkniplinger for en meget billig pris, og på Kypern nogle broderier, hvis navn jeg ikke kender. Stingene lignede hedebosyning, men der var intet stof, hele broderiet bestod af trådene i fine sting. Nogle broderier forestillede mennesker og dyr, andre bestod af ornamenter. Det så ud til, at alle kvinderne var travlt optaget af at brodere, og de solgte deres arbejder for en ren bagatel.

Da jeg efter det sidste øbesøg, helt betaget af alt, hvad jeg havde set, satte mig på en bænk ved havnen for at vente på båden, der skulle føre passagererne ud til skibet, kom et par dan-

ske damer, hvis mål røbede deres hjemhørighed på en af vore »sydhavsøer«, og satte sig ved siden af mig. Den ene sagde til den anden: »Hva' ska' vi egentlig på alle disse små øer, den ene ø ligner jo ganske den anden!« —

Konstantinopel — hvilken lykke at få denne interessante by at se! Fra søen så man moskeernes kupler og minareter hæve sig mod himlen — størst af alle Sofiamoskeen, Eya Sofia, med sine mange tilbygninger og de fire minareter. I moskeens forgård er der en stor, rindende brønd med små vandstråler ud til alle sider og siddepladser, hvor de troende sætter sig for at vaske ansigtet, hals, hænder og fødder inden de betræder helligdommen. Vi andre lejer et par sivtøfler ved indgangen, for ingen må træde med almindeligt fodtøj på de prægtige tæpper, som dækker hele gulvet. Tæpperne er vævet i kelimmønstre, mønstrets tilspidsede ende mod Mekka, så de troende ved, mod hvilken retning, de skal vende sig, når de knæler for at forrette deres andagt. Man kan også sige, at vi andre blev betaget af andagt ved synet af den byzantinske bygningskunsts mesterværk. Man stirrer måbende af forbavselse og beundring op i denne kæmpehøje kuppel, som synes at svæve over det store rum. De vældige mure er bygget op af forskellige slags polerede sten, og søjlerækker er anbragt over hinanden og synes at skærme hemmelighedsfulde løngange eller gallerier oppe i højderne.

I et hjørne var der en slags gudstjeneste, idet en muselmand omgivet af trosfæller sad på gulvet (stole eller bænke findes ikke i moskeerne) og læste højt af koranen for sin lille menighed.

Om aftnen gik jeg atter i Eya Sofia; da var der en mængde lamper tændt, alle med en skærm over og ophængt i samme højde, og kuplen syntes i halvmørket endnu mere fantastisk og imponerende end i dagslyset.

Et andet underværk er Konstantins cisterner. Man går på en åben plads ned ad en trappe og kommer til en afsats over en vandflade, hvor en båd ligger fortøjet. Hvor dybt vandet var, kunne man ikke se, men rummet under jorden eller udhugningen i klippegrunden var så uhyre stor, at 1001 søjler, også udhugget i klippen, skulle til for at bære dette vældige rums loft. Konstantin havde ladet dette vandbassin udhugge for under en belejring

altid at have vand nok til sine soldater. Enkelte elektriske pærer brændte over det mørke vand, men man kunne som i en skov ikke se enden, fordi de mange søjler dækkede for videre indblik.

Begravelsesskikkene er mærkelige i Tyrkiet. Der findes særlige begravelsespladser, men de benyttedes ikke af alle. Vi kørte fra Konstantinopel ud til Eyub, hvor de tyrkiske sultaner ligger begravet. Langs med landevejen var der på lange strækninger grave på markerne, en eller to rækker med de karakteristiske gravsten: en vandret sten i hele gravens længde med en søjle i hver ende, ved hovedenden med en udhugget fez på toppen, når det var over en mand (eller med en turban, når manden havde gjort en pilgrimsrejse til Mekka) og et ornament, hvor gravens beboer var en kvinde. På en sejltur på Bosporus ud til Sortehavet så jeg et lignende fænomen, grave anbragt overalt. Langs kysten lå en række særprægede rigmandsvillaer, og ved siden af de fleste var der en lille, privat kirkegård. Formodentlig ønsker villaens indehavere at have deres kære afdøde så nær ved sig som muligt og begraver dem derfor i haven lige ved siden af huset.

I Caïro så vi en endnu mærkeligere gravskik. Vi kørte i bil ud til de 100 kaliffers grave. På vejen derud kom vi gennem en bydel, som syntes at være helt forbeholdt de døde. Så tykt støv dækkede de ubrolagte gader, at vognens hjul sank ned deri. En uhyggelig, forladt stemning rådede, ingen mennesker færdedes, ikke et træ eller en blomst var at se, end ikke et græsstrå, men kiggede man ind gennem de støvede ruder, så man grave derinde i stuerne, lutter grave, med de karakteristiske søjler for hver ende.

Nogle af de orientalske skikke, jeg ventede at få at se i Konstantinopel, var forsvundet, allerede da jeg for ca. 20 år siden så byen. Man så ingen tilslørede kvinder på gaderne og ikke en eneste rød fez. Fezen var blevet forbudt af regeringen, fordi den gav anledning til slagsmål, idet islamitterne brugte denne hovedbeklædning, de kristne ikke, og de to partier derfor havde let ved at kende hinanden.

Heller ikke Florence Nightingales kæmpestore hvide kors i Skutari, som hun lod sætte over de i Krimkrigen faldne soldater, og som i bøger, jeg har læst, angives at tjene som sømærke for ski-

bene på Bosporus, kunne jeg få øje på. Det eksisterer næppe mere. Mon der engang var en kolos på Rodos, og hvordan mon den så ud? Og mon Erik Ejegods grav virkelig findes på Kypern? Derimod så jeg et overraskende syn; jeg gik op ad en af Peras trappegader, da ser jeg Othello, ja var det ikke Othello selv i egen høje person, der langsomt og værdigt kom skridende ned ad trappen? Solen skinnede ham ind i ansigtet og kastede et gyldent skær over hans brune lød. Blikket var med et fjernt, tankefuldt udtryk rettet mod Stambul og den røde, nedgående sol. Han bar en turban med en agraf i panden, en kjortel til knæene, en broget plaid over den ene skulder og en funklende sabel — men det var ikke den smukke dragt, der fængslede mig, men den fornemhed, der var over hans udtryk og bevægelser: en orientalsk gentleman! Sandsynligvis har han været en ambassadør fra en eller anden orientalsk stat, måske en fyrste — hvad ved jeg.

Mon ikke Shakespeare engang har mødt en *mor* af denne type og har haft ham i sine tanker, dengang han skrev Othello? En *mor* af denne slags vil gøre det mere sandsynligt, at en fornem venezianerinde, der må være opdraget i sin stands racefordomme, har kunnet forelske sig i — og gifte sig med — den farvede feltherre.

Fejlen ved en rejse som den, jeg var med på, er, at man har for lidt tid til at fordybe sig i alle enkeltheder, man tænker stadig: »Gid jeg kunne kome her igen og have tid, så jeg rigtigt kunne sætte mig ind i alle de mærkelige ting, som man kender fra lærebøgerne, men først tror rigtig på, når man selv har set dem.«

Smyrna. Man tænker straks på smyrnafigen, men dem så jeg ingen af i Smyrna; det var en sørgelig by, idet mindst halvdelen af den lå i ruiner efter den første verdenskrig — tyrkerne var faret voldsomt frem, de havde afbrændt hele den kristne bydel; desuden havde de tyrkiske tropper jaget de kristne fra Lilleasien foran sig ud til kysten. Flygtningene håbede på i Smyrna at kunne komme med skibe over til Grækenland, men efter hvad øjenvidner fortalte, kom de flygtende i sådanne måsser ud til havnen, at skibene straks blev overfyldt, og de bagerste pressede så voldsomt på, at de forreste blev skubbet ud i havnen. Til sidst var havnen så overfyldt med lig, at skibene ikke kunne sejle. Således lød i korthed

beretningen om den gruelige massakre i Smyrna. Nu smilede byen venligt til os. Lægerne fra byen havde indbudt de mange nordiske, franske og belgiske læger med damer fra vort skib til en sammenkomst på hotellet. Tyrkiske læger med søvnige fløjlsøjne og nydelige, sprogkyndige damer, alle med håret skjult under et sort slør var vore elskværdige værter, det var morsomt at få lejlighed til at tale med dannede mennesker af en så fremmed mentalitet.

Egnen omkring byen var skøn med store højder med udsigt over bjerge og hav. Studenter og studiner havde stillet sig til disposition for os og viste os omkring, det var en helt fornøjelig dag, dog var det jammerligt at se de mange tiggere, blinde, lamme og andre slags krøblinge, der her som forresten overalt i orienten krøb omkring på gaderne og kantede landevejene. Jeg husker tydeligt en smuk, gammel mand med turban og hvidt skæg, som sad ved siden af vejen. Han støttedes af et dige, men var sunket halvvejs omkuld, han så ud som et lig, og jeg tror, han virkelig var død. De mange tiggere med al den usselhed, de fremviser i alle de orientalske byer, lægger en dæmper på ens fornøjelse.

Beyrut i Syrien er udgangspunktet for en ualmindelig interessant køretur, nemlig til de kæmpemæssige tempelruiner i Balbek, det gamle Heliopolis eller Palmyra.

Fra Beyrut kører man i bil op over Libanons bjergkæde. Vejen stiger brat opover, og snart svinder Beyrut ind for ens blik og kommer til at ligne en lille klat risengrød i bunden af dalen. Vejen snor sig i helt livsfarlige serpentiner, og vor syriske chauffør tager intet hensyn til vort pålæg om at køre langsommere, vi suser af sted langs den bratte afgrund og omkring hjørnerne, kun kamelkaravaner får ham til at mindske farten et øjeblik. Antilibanons snedækte tinder toner frem forude, og så går det nedad til Balbeks imponerende tempelruiner. I dalen blomstrer frugttræerne, deres lyserøde kroner danner en yndefuld kontrast til templets grandiose, gulnede marmorsøjler og mure. Jeg fordybede mig sammen med en dragoman i templets mange gårde og rum, jeg ville se det hele, derved gik jeg glip af et syn, som mit selskab havde frydet sig over: en flok beduiner til hest i strålende dragter havde givet en rideopvisning på landevejen. Vi skulle også havde været til Damaskus, men da der var krig mod druserne i den egn, var det

umuligt. En fransk general kom ombord og talte med kaptajnen derom, ligeledes kom den danske konsul i Beyrut ombord ledsaget af sine to kavasser, unge mænd klædt i strålende, lyseblå, sølvbroderede uniformer med sabler, og benklæderne syet i den for orienten karakteristiske form med en snip hængende ned bagtil, hvilket får mændene til at minde om fedthalefår. Disse får har en, foroven meget bred, nedad tilspidset hale, man ser dem overalt i orienten, og halen skal være en særlig delikatesse.

Når embedsmændene i orienten lader sig ledsage af et par sådanne pyntelige kavasser, er det for at være fri for selv at gå rundt i en strålende uniform. De farveglade orientaler tror ikke på, at en mand kan have en betydelig stilling, hvis han er klædt i en almindelig civil dragt, men når de ser ham ledsaget af et par så strålende fremtoninger, står det dem klart, at det må være en meget betydelig mand, der har et par så flotte tjenere til at følge sig i hælene.

I Beyrut forlod min søster og jeg skibet og hyrede sammen med to danske sygeplejersker, samt en belgisk dame og hendes amerikanske forlovede, en bil og tog turen over land lige til Caïro. Vi var så heldige, foruden at få en vidunderlig oplevelse ud af turen, at undgå en ubehagelig sejltur i blæsevejr, som havde hærget slemt mellem passagererne, samt en lang ventetid, før skibet kunne komme i havn i Alexandria.

PALÆSTINA

Når man kommer kørende fra Syrien til Palæstina i bil, mødes man ved grænsen af en portbygning. Over porten står med store bogstaver skrevet »Palæstina« på fire forskellige sprog og med fire forskellige slags bogstaver. Man mindes uvilkårligt Holbergs komedie Ulysses: »Dette skal være Troja«. I portbygningen sidder pas- og toldmyndigheder, som forekommende lader os passere uden nærmere undersøgelse. Vi fortsætter turen langs med Middelhavets sandede kyst, hvor vi møder kamelkaravaner, altid med et lille æsel i spidsen, samt hjorder af fedthalefår. Vi kører gennem de to byer Tyrus og Sidon, som man kender fra biblen, små

beskedne byer, nærmest landsbyer. Drenge falbyder kurve med mispler, en sur, saftig frugt, som er herligt læskende i varmen. For to shilling køber jeg en pæn flettet kurv, som er fuld af de gule, friske frugter. Vi kører gennem det frugtbare Nordpalæstina, hvor vi ser appelsinerne lyse på de høje træer i de frodige orangehaver, vi ser et kommunistisk samfund, som er anlagt af englænderne, hvor unge jødiske kvinder med pagehår og højhælede sko og unge mænd med sixpence og europæisk tøj hviler sig efter dagens fællesarbejde. Vi får at vide, at disse indvandrere fra Rusland og Polen danner een stor familie. Arbejde og fortjeneste går under eet, og der stemmes om, hvad pengene skal anvendes til; husene er ganske ens, maden tilberedes under eet, og børnene passes efter tur af enkelte kvinder, mens mødrene er på arbejde.

Henad aften drejer vejen op i bjergene, det mørkner hurtigt, i lysskæret fra bilen ser vi undertiden en hare eller et andet dyr smutte over vejen; af og til møder vi en skummel person i burnus og med et gevær over skuldren, men vi behøver ikke at ængstes. Vejen er beskyttet af politi, vognen standses med mellemrum, hvor der er politistationer, og vognens ejer, chauffør og passagerer noteres — vi er ikke i fare for at forsvinde på den mørke vej.

Endelig nærmer vi os Jerusalem. Oppe fra bjergryggen ser vi lysene skinne nede i dalen, byen ligger som et lysende juvelsmykke nede mellem de høje bakker; jeg må snappe efter vejret, tænk, der ligger den by, som snart i 2000 år har tiltrukket sig menneskehedens tanker og religiøse følelser, dér ligger den og lyser gennem det fløjlssorte mørke, Jerusalem, den hellige by både for arabere, kristne og jøder. Vi kører gennem Jaffaporten, lygternes lys falder på de gule mure, over hvilke intet tag hæver sig, tagene er alle flade. Så holder vi foran det jødiske hotel, hvortil vor jødiske chauffør har kørt os. Om vi kan bo her? Jo gerne — men de kan kun give os usyret brød, for nu er det påske, og der må ikke findes andet brød i huset. Never mind, vi tager til takke. Spisestuen er et uregelmæssigt rum med en fritstående vindeltrappe til øverste etage. På den ene væg er der et vældigt maleri af Samson, der river gabet op på løven. Det er så sandt intet kunstværk, men kan måske være et stimulerende symbol for hotellets gæster.

Ved et langt bord midt i stuen sidder der et par jøder ved deres aftensmad, jeg husker en gammel herre med hængekrøller ned foran ørene, stort skæg og fløjlskalot over et fint og venligt ansigt. Vært og tjenere går rundt med hat på hovedet og varter op.

Der er meget at se i Jerusalem, bl. a. grædemuren, som er bygget op af vældige stenblokke, som i sin tid har været anvendt i Salomons tempel, og hvor jøderne går hen for at forrette deres andagtsøvelser, fordi det er dem forbudt at gå ind på selve tempelpladsen. Langs muren stod en række mennesker, som mumlede bønner, læste i en andagtsbog, kyssede stenene fra det gamle tempel eller så sig nysgerrigt om på de fremmede tilskuere. Selve tempelpladsen domineres af en moske, som er bygget over den klippeknude, hvor David ofrede. Klippen er inde i moskeen omgivet af et rækværk, for at ingen skal sætte sin fod derpå. Moskeens indre er prydet med ornamenter, men billeder af mennesker eller guddommelige væsner findes hverken i denne eller nogen anden moske, for at »folk ikke skal forfalde til afgudsdyrkelse«, der »er én Gud, og Muhammed er hans profet«. Forøvrigt anerkender muhammedanerne også Jesus, de siger, at »Jesus også var en profet, men ingen gud, som de kristne tror«. Dragomanen sagde også: »De kristne tror, at Jesus blev født i Bethlehem, men *vi ved,* at han blev født i Jerusalem,« og de påviser også fødestedet.

Et af de interessanteste, men tillige et af de mest nedslående steder, man kan få at se, er kirken, som er bygget over Golgata og det sted, hvor man mener, at Kristi grav var. Man forbavses over, hvor små alle de steder, man har læst om i biblen, og som man har forestillet sig i anselige størrelser, i virkeligheden er. Pladsen, hvor Kristi kors skal have stået, skjules af en anselig overbygning. Man går op ad en trappe og står ved en slags alter. Pilgrimmene tager forhænget til side, kryber ind og kysser et sted, hvor der er et firkantet hul i klippen, hvori korset skal have stået. Tæt ved ser man det grædende madonnabillede. Det er en buste, der ser ud til at være af voks, og hvis øjne ser ud, som om de svømmede i tårer. Busten var pragtfuldt påklædt, og på dens bryst funkler ordensdekorationer fra mange forskellige lande. Den sidste orden havde kejser Wilhelm givet den ved et besøg, han

engang aflagde i Jerusalem. Dette madonnabillede har »overnaturlige evner«, idet det hvert år udgyder virkelige tårer på alle de dage, hvor Jesus, efter Det nye Testamente, led overlast.

Et andet sted i kirken ser man en grotte, hvori der står en sort marmorkiste, hvori Jesus skal have ligget. Der er flere hellige steder endnu, som forevises, alt mod en entré i klingende mønt, som en påpasselig munk inkasserer; alle stederne er overpyntet på det mest smagløse af flitterstads, hvilket yderligere bidrager til at give tilskueren et indtryk af kæmpemæssig humbug.

Kirken er delt mellem de forskellige kristne religionssamfund, som hver våger nidkært over deres rettigheder. En lille del, det var vistnok en slags krypt, havde armenierne; jeg så nogle sortøjede armenierinder, med deres typiske blide munde komme op derfra i sorte gevandter, der var ellers tomt dernede. Ville man ikke finde det smukkere og mere værdigt for kristenheden, om man havde ladet de historiske steder i Jerusalem ligge i naturtilstanden, så man kunne have dannet sig et billede af, hvorledes Golgata, Getsemane o. s. v, tog sig ud, dengang Jesus gik omkring i Palæstina og prædikede?

Getsemane have er nu delt i lutter små haver med jernstakitter omkring og bebygget med flere kapeller. Al stemning forsvinder ved en sådan vandalisme, det eneste, jeg så på med interesse, var resterne af nogle ældgamle oliventræer med vældige, næsten oprådnede stammer, hvorfra nogle spinkle, lysegrønne skud skyder frem hist og her. Der må intet blad plukkes af disse gamle kæmper, som påstås at have levet i de næsten 2000 år, siden Jesus gik på jorden; derimod gav en venlig gammel munk mig to bellis fra haven. Jeg har endnu den ene.

Jerusalem er en dejlig lille by med sine mange oldtidsminder. Gid krigen må fare nådigt frem mod denne mærkelige by, så ikke for meget bliver ødelagt.

Det døde hav måtte man naturligvis se. En bil afhentede os om morgnen, og vi kørte ud gennem det øjensynlig ufrugtbare, stenede landskab. Et sted passerede vi en stenstøtte, som angav, at havets overflade var i denne højde, derefter kørte vi nedad, stadig gennem det bassin, som i gammel tid har været fyldt af søen. Heden dernede tiltog, og endelig var vi ved søens bred. Vi så det sted,

hvor Jordan løber ud i søen, der vokser en mængde pilekrat om floden, og vandet i den nærmeste del af søen så forholdsvis klart ud, men et lille stykke sydligere antager Det døde hav sit karakteristiske udseende. Det ligner smeltet bly og er i virkeligheden så fuldt af salt, beg og andre mineralske bestanddele, at et menneske ikke kan bade deri, det bærer for stærkt oppe, og hvis nogen prøver at bade deri, må de straks afvaskes med fersk vand, da de ellers risikerer at få eksem på hele kroppen. Ved bredden boede en ussel, meget lavtstående zigøjnerfamilie. En af dens drenge gav mig nogle saltkrystaller og et par stykker beg; til tak gav jeg ham en pakke kiks, jeg havde med. Han satte sig straks til at spise dem. En anden dreng kom og ville have lidt med; det var mærkeligt at se, hvor ligt aberne i Zoologisk have, han teede sig, han hvæsede og skreg næsten ligesom aberne, når de bliver uenige om føden.

På vejen tilbage til Jerusalem passerede vi Jeriko, det var nu en lille flække omgivet af mure, der så ud til at bestå mest af sand og vistnok nu til dags kunne væltes ved et ordentligt trompetskrald. Vi fandt en have, hvor der voksede bananer af en lille grøn sort og købte nogle. De var dyre, men dejlige.

På vejen til Jeriko passerede vi en klippevæg, i hvilken der var regelmæssige udhugninger — som vinduer. Det blev fortalt, at inde i klippen var der en slags kloster for en særlig munkeorden, som aldrig kom ud i dagens lys og ikke fik anden føde end den, gode mennesker bragte dem, og som de hejsede op til sig i en kurv. — Hvis denne beretning er korrekt, må man sandelig undre sig over slige selvpineres lyst til at gøre Vorherres dejlige jord til et helvede for sig selv til ingen verdens nytte.

Englænderne havde anlagt en bane fra Jerusalem til Caïro. Den havde fremmet turistforbindelsen mellem de to lande betydeligt. Vi traf englændere, som havde holdt ferie i Palæstina og nu var på vej hjem til Ægypten. Toget er indrettet til at køre i varmen med jalousier, punkaer o. s. v., men vi var heldige og traf at rejse i en kølig periode. Det havde nylig regnet, og der stod vandpytter på jorden i ørknen.

I den libyske ørken holdt vort tog stille en tid, hvor der netop opholdt sig en del beduiner med kameler og et telt. De så ud, som

om de frøs, for de var indhyllede i tørklæder og frakker. De kom hen til toget for at tigge — men toget kørte bort for næsen af dem gennem det sandede landskab. Om aftnen færgedes vi over Suezkanalen i en stor pram, og så kom vi ind i det ægyptiske tog. Da ægypterne ikke så ud til at være mere langbenede end andre folk, undrede det mig, at sæderne i kupéerne var så høje, at man måtte sidde og dingle med benene, det var lidt ubekvemt i længden.

ÆGYPTEN

I midten af april var vi nået til Ægypten, vi kørte med toget fra Jerusalem gennem den libyske ørken over Suezkanalen til Alexandria og Caïro.

Når man længe har rejst rundt i verdens skønneste og mærkværdigste egne, bliver man efterhånden lidt blaseret — hvad kunne overgå det, vi allerede havde set! Dog stod det mig snart klart, at overfor ægypternes oldtidskunst glemmer man alt, hvad man før har set, ja, havde jeg ikke fået andet at se på hele rejsen end musæet i Caïro med gravfundet fra Tut-Ankh-Amons grav, så havde det dog været udbytte nok. Jeg havde både læst beskrivelser og set billeder af disse fænomenale gravfund, men man gør sig i virkeligheden ingen idé om tingene, før man ser dem med egne øjne. Som f. eks. det vældige mumieskrin i et af de første værelser, af purt guld, henover hvis bryst en mægtig ørn breder sine vinger. Ørnen er indlægninger i guldet af utallige brogede sten, elfenben, farvet glas, halvædelstene i de skønneste mønstre, men ord er fattige, selv billeder slår ikke til, man må selv se.

Der er i Howard Carter's bog »Tut-Ankh-Amons grav« en skildring af det første besøg, gravens findere aflagde i selve gravkamret, hvor sarkofagen stod. »Kun tre ad gangen kunne komme ind uden at gøre fortræd. Da lord Carnavon og M. Lacau var gået ud, kom de andre derfor ind parvis — — — efter tur. Det var ejendommeligt for os, der stod i forkamret, at iagttage deres ansigter, efterhånden som de kom ud af døren. Hver og en havde et blændet og forvirret udtryk i øjnene, og alle slog de efter tur ud med hænderne, når de kom ud — — en ubevidst afmagtsgestus,

der skulle sige, at det var dem umuligt med ord at beskrive de undere, de havde set.«

Næsten på samme måde går det almindelige besøgende på musæet i Caïro. Man bliver stum. Hvor i verden kan man idag forfærdige så skøn, så fuldendt kunst og kunstindustri, som ægypterne formåede det i deres storhedstid for over 3000 år siden? — Kan man ikke rejse til Ægypten nu, og det kan vel de færreste, kan man i al fald købe — eller låne — Howard Carter's bog, hvor gravfundet er beskrevet så levende og nøjagtigt, som det overhovedet kan gøres ved hjælp af ord og billeder.

Enhver har set billeder af pyramiderne og sphinxen; på ældre billeder ser man hovedet og halsen af sphinxen rage direkte op af sandet; det gjorde et smukt og hemmelighedsfuldt indtryk — hvad var der skjult under de enorme dynger, som i årenes løb havde lagt sig hen over denne pompøse figur? Dens ansigt bærer mærke af, at Napoleons soldater morede sig med at skyde til måls efter det. Da jeg så sphinxen, var man i færd med at grave den ud, og man havde allerede fremdraget dens dyrekrop, som sagdes at indeholde et tempel. Sandet blev slæbt op på en måde, som mindede om en muddermaskines skovle, kun at hver skovl her var et menneske. Unge mennesker, mest piger, løb i en lang kæde op og ned ad skråningen med en kurv på hovedet. Nede i bunden af udgravningen fik de lagt en skovlfuld sand i kurven og gik så opad, indtil de øverst oppe kunne kaste sandet på et bestemt sted. Så gik det atter nedad, kæden blev aldrig brudt, og det fornøjeligste var, at arbejdet udførtes til en munter sang. En herre spurgte, hvad det var, pigerne sang. Svaret lød: »Gode Gud, giv mig en god mand, men lad det blive en berber.« Jeg har set billeder af sphinxens omgivelser, som de ser ud idag, store tempelruiner er kommet for dagens lys, det er naturligvis interessant, men stemningen, hvor er den blevet af?

Når man vil se sig om i Ægypten, kunne man de fleste steder godt færdes uden »dragoman«, som fremmedførerne kaldes, men man står sig ved at have en med til at holde tiggere og andre dragomaner på afstand. Det måtte min søster og jeg sande, da vi gjorde turen ud til sphinxen og pyramiderne. Først tvang nogle arabiske kamelførere os til at bestige deres dyr ved gentagne gange

at løbe foran os og lade disse lægge sig lige for vores fødder. Vi gik udenom dem, men et øjeblik efter lå kamelerne igen, arrigt hvæsende, foran os; til sidst mente min søster, at vi hellere måtte give os, og vi lod os løfte op i den høje saddel. Intet kan være mere ubehageligt end en førstegangs-kamelridt, man rutsjer frem og tilbage i sadlen, og jeg klamrede mig ugratiøst til saddelhornet, eller hvad den pind kaldes, der rager op forrest på kamelsadlen, og dertil kom, at alle de arabere, vi mødte, lo ad os, der var ingen tvivl om, at det var uartige tilråb, de kom med, det kunne man se på deres ansigter, så vi var glade, da vi stod på vore ben igen. Nu gjaldt det om at slippe fra dragomanerne, men en af dem havde bestemt udset sig os som sine ofre. Han blev ved med at gå bagved os og snakke om de steder, vi så. Jeg sagde, at vi ikke ville have ham med, men det reagerede han ikke på. Da vi standsede et øjeblik og satte os ned, sagde han: »Nu har jeg vist Dem stenbruddet, jeg har vist Dem sphinxen og den ene pyramide, hvad vil De nu give mig for det?« Jeg blev nu vred, sagde, at han intet havde vist os, at vi straks havde sagt, at vi ikke ville have ham med, »men De har jo løbet bagefter os som en hund.« Det var et pletskud. »Like a dog you say,« og nu var han vred, »will you say it once more!« blev han ved med at gentage, men jeg svarede ham ikke, men gik hurtigt videre, og han stadig bagefter, vredt mumlende. Endelig mødte vi bag en pyramide en ridende politibetjent, men da var den påtrængende fyr forsvundet.

Næste dag skaffede vor hotelvært os en meget pæn og dannet dragoman. Han var i råsilkeburnus og så særdeles repræsentativ ud. Han skaffede os en vogn og satte sig selv på bukken hos kusken og kørte med os til Memfis. Her ser man alabastersphinxen, som er anbragt midt i en lille sø, og her står også kolossalstatuen af Ramses II. I det nærliggende Sakkara ser man apisgravene, udhugget i klippegrunden dybt nede under sandet, hvor de hellige tyres fantastisk store sarkofager dækkede af stenlåg står i hver sit rum. Pyramiderne ved Sakkara er ikke bygget op af tilhuggede stenblokke og ser ud til at være ved at smuldre hen. Vi havde fået en frokostkurv med fra hotellet og satte os til at spise. Da vi indbød vor dragoman til at spise med, svarede han, at han for tiden fastede; enhver rettroende muhammedaner faster i den måned, i

hvis begyndelse vi netop var, han hverken spiser eller drikker fra solopgang til solnedgang. Kun efter solnedgang tager han et let måltid. Denne årlige faste, mente han, var særdeles gavnlig for helbredet. Når fastetiden er forbi, holdes der fester over hele landet. Kongen og hele hans familie møder til gudstjeneste i moskeen, og der uddeles rigelige gaver til de fattige.

Den næste dag kørte vi med den samme dragoman til kastellet i Caïro. Dette ligger på toppen af en høj klippe, og der er derfra vid udsigt over byen og langt ud i ørknen. På denne tur fik vi et lille kursus i Ægyptens historie. Dragomanen fortalte os, at Ægypten havde været delt mellem 100 kaliffer, men så fattede en af dem den plan at forene de forskellige dele til eet rige. Til den ende indbød han alle de andre kaliffer til en fest i kastellet i Caïro. Da festen var på sit højeste, styrtede soldater ind og dræbte alle gæsterne; kun een undslap. Han besteg sin hest og tvang den til at springe ned ad klippen med ham. Hesten slog sig ihjel, men kaliffen slap godt fra det farlige spring og flygtede. Senere kom han tilbage og dræbte massemorderen og overtog selv regeringen, og fra ham nedstammer den nuværende ægyptiske kongefamilie.

I en udkant af byen findes gravmælerne over alle de myrdede kaliffer. »De fik alle en smuk begravelse, for de blev jo ikke dræbt, fordi kongen hadede dem, men af politiske grunde.« Hver har sit eget mausolæum, som er bygget ovenover graven, »for profeten blev begravet i jorden, og derfor lader alle hans tilhængere sig også begrave i jorden.« — — Man får det indtryk, at muhammedanerne nøje følger profetens forskrifter, også hvor de gælder den daglige levevis, mådehold med mad og særlig spiritus, og — desværre — også hans forskrifter for behandling af sygdomme. Det kan dog vel næppe skyldes ham, når folk tror at kunne helbrede øjensygdomme ved et vist middel, jeg har set dem anvende.

Ved indgangen til en moske, jeg husker ikke, om det var Eya Sofia i Konstantinopel, stod en kone med sin lille pige, som havde uhyggelig betændte øjne. Konen stak fingeren ind i et hul i stenportalen, kørte godt rundt med den derinde og gned så barnets øjne med fingeren, denne proces gentoges flere gange. På dette sted skal profeten have lagt sin hånd engang, og fordybningen

er fremkommet ved, at de troende har gnedet på stedet, til der er fremkommet en grube, som lige passer til en finger.

Min søster og jeg forsømte ikke at aflægge et besøg i det fra mange fortællinger og rejseskildringer bekendte Shepherds hotel. Det var virkelig meget fornøjeligt at sidde i den vældige, som en slags palmehave udstyrede spisesal og se på det mondæne liv, der udfoldede sig der. Tjenerne var et studium værd. De, der stod lavest i graderne, var klædt i en slags lange, hvide natkjoler med rødt bælte og rød fez. De var alle af mørk hudfarve; overtjenerne var lyse i huden og havde pragtfulde, sølvbroderede uniformer. Og så var der for resten mange grader af pragt mellem disse to yderpunkter. De var alle meget veldisciplinerede, musikken og maden udmærket, vinen god. Så havde vi prøvet det med.

På passagerskibe holdes gerne en festlighed lige inden rejsen slutter af. Her havde den form af et karneval. Alle pyntede sig med, hvad de havde købt eller medbragt. Jeg iførte mig en farvestrålende beduinerdragt, som jeg havde købt undervejs, malede mit ansigt sort og brunt og anvendte den arabiske hilsen, som jeg havde set så tit. Følgen var, at hvorhen jeg end bevægede mig, hørte jeg folk gætte på, om jeg var en mand eller en kvinde. »Det er en mand — — Nej, det *er* nu en kvinde,« lød det stadig omkring mig.

Så var vi igen i Marseille, og nu skulle alle de 200 passagerer hjem. Min søster og jeg skiftede tog i Lyon og kørte til Schweiz; men der gjorde jeg den mærkelige erfaring, at alle de vidundere, jeg havde set, havde givet mig afsmag for de, som det forekom mig, altfor sødlige, oljetryksagtige Schweizerlandskaber, desuden havde jeg nået til det tidspunkt, som altid er indtruffet, når jeg har været nogle uger borte fra mit hjem, længslen efter min mand og min søn blev mig for stærk, og jeg skyndede på for at komme hjem. Vi tog billet direkte til København, og jeg kom hjem ladet med indtrykkene af mine mange, uforglemmelige oplevelser.

ET GLIMT AF POLEN

Efter et besøg i Kärnten i 1922 hos vore venner, Gudmund Schüttes, på deres skønne gods i Lavantthal, lagde jeg min hjemrejse om ad Polen sammen med en anden dame. På vejen til Kraków aflagde vi et besøg i Wielizka i saltværkerne, hvor man bliver hejst dybt ned under jorden, passerer en underjordisk sø, vandrer gennem snævre, i saltsten udhuggede gange og pludselig står i en vældig kirke med prædikestol, billedhuggerarbejder og stolerader, alt udhugget i saltsten. Jeg sværmer ikke for disse besøg i »underverdnen« med den uhyggelige, næsten kvælende atmosfære, og jeg var glad, da vi atter indåndede den friske luft oppe i dagens lys. Hvor frygteligt altid at måtte arbejde i gruberne, og så er kulgruberne vel endda mange gange værre.

At arbejdet i gruben kan rumme farlige momenter, så vi et bevis på, da vi kom op. En mærkelig skikkelse hinkede rundt og tiggede af selskabet, som havde været dernede. Manden var kommet til skade ved en grubeeksplosion, han havde mistet begge arme og det ene ben og var dertil blevet skalperet. Han havde nu en slags hylster på med en hætte over hovedet. På brystet havde han en bøsse, som publikum kunne lægge penge i, og han hinkede flinkt af sted på sit ene ben og samlede de almisser ind, som udgjorde hans levebrød.

På vejen til Kraków kom vi i snak med en polsk dame, som instruerede os lidt om forholdene i sit hjemland. Hun fortalte, at Kraków måtte være en særlig from by, for der var ikke mindre end 80 kirker i denne ikke videre store by (jeg tror dog, at *firs* var en lille overdrivelse). Hun rådede os indstændigt til kun at tage ind på førsteklasses hoteller: for der er *renere*, og der bliver De *mindre bestjålet.* »Mindre bestjålet?« Ja det kunne jo ikke nægtes, at der blev stjålet i Polen. Så fortalte hun, at en veninde til hende havde opholdt sig nogle år i Danmark, og hun havde sagt, at dèr var folk så ærlige, at man kunne lade sine sager ligge hvor som helst, der blev aldrig stjålet noget. En anden skrøne fra nævnte veninde var, at ægteskabet var totalt afskaffet i Danmark, folk levede »på polsk« som vi kalder det. Disse illusioner måtte vi rive hende ud af, og så var vi i byen med de 80 kirker.

Det var midt om natten, og dragere var der ingen af. En venlig herre tilbød at bære vores bagage til hotellet lige overfor banegården, men vi var blevet så opskræmte af beretningerne om tyvene, så vi ikke vovede at slippe bagagen ud af vore hænder. Vi asede os over til hotellet, hvor vi havde bestilt plads, men dette har bestemt ikke tilhørt første klasse, for det kunne have trængt til at være ikke så lidt renere. Den næste dag flyttede vi dog hen til et hotel, som var upåklageligt.

Kraków er en interessant gammel by; fra den tid, byen var Polens hovedstad, findes endnu den gamle kongeborg Wavel, som ligger højt på en klippe med den dertil hørende kirke, i hvilken der findes en skøn marmorsarkofag af Thorvaldsen. Et af de mindre tårne på Wavel er tækket med guld, som lyser og stråler i solen.

Wavel er et sidestykke til den gamle kongeborg Hradcany i Praha, der ligeledes rager op over byen på en klippesokkel. Hradcany er meget større og mere imponerende end Wavel, dog finder jeg, der er mere stemning og charme over Wavel, som det hæver sig over den på dette stadium af sit løb kun lille Wisla-flod, der snor sig gennem grønne enge.

Vor næste station var Warszawa.

Vi kørte gennem det pandekageflade Polen til den store hovedstad. Det undrede mig at se, at byens beliggenhed ved Wisla (Weikselfloden) ikke i mindste måde var udnyttet til byens forskønnelse. Floden løber i en sænkning i terrænet i byens udkant, og bredderne var optaget af tømmerpladser o. l.

Man var dengang i færd med at bygge en vældig bro over floden, den udgik fra den venstre bred, fra den høje bydel, og hvilede på meget høje piller; men det så ud til, at arbejdet var gået i stå; vi gik et langt stykke ud ad den, men midt på floden holdt broen op, og vi så intet tegn på, at den skulle fortsættes. Warszawa var en helt moderne by, vi fandt ikke meget i gadebilledet, som interesserede os, og hvad kunstmusæet angår, forekom det mig, at jeg havde set bedre kunst andre steder.

Vi hørte en aften en opera, som handlede om David og Batseba. Jeg tror, den var fortræffelig, men hvad operaer angår, taler jeg som den blinde om farverne og tier derfor.

Warszawa har jo under sidste krig lidt en sørgelig skæbne, dog ser det efter avisernes beretninger ud til, at den hurtigt vil rejse sig som en fugl Fønix af sin aske.

GHETTOER, JEG HAR SET

Den mest rystende triste ghetto, jeg har set, fandtes i London. Jeg gik derhen en søndag morgen, da man havde fortalt mig, at denne dag var torvedag i ghettoen. Min ledsager spurgte en politibetjent, om det var sikkert for damer at gå derind. Ja, sagde han, der sker Dem intet ondt, men De må passe på »pick-pockets«.

Ghettoen er et afgrænset kvarter i Whitechapel. Denne bydel udmærker sig ellers ikke ved skønhed eller hygge, men rager dog højt op over jødekvarteret, som, i al fald som det så ud for en årrække siden, overgik alt, hvad man i sin vildeste fantasi kunne forestille sig af forfald og jammer. Mange huse lå i ruiner, og det ikke som følge af bombardement e. l., de var simpelthen faldet sammen af mangel på vedligeholdelse, og dog var de underste etager beboet.

Det så ud til, at alle ghettoens beboere var på gaden denne søndag morgen, de sølede gader var så fulde af ynkelige, slet klædte mennesker, at man vanskelig kunne komme frem. De fleste havde bragt sager ud på gaden, som de ønskede at sælge, og der tingedes højrøstet om gamle klude, som vi andre ville synes, nærmest hørte hjemme i skarnkassen, men som dog må have haft en vis værdi i dette fattigdommens helvede. Nogle steder var der anbragt store personvægte af skinnende messing, de lyste en smule op i det triste gadebillede.

Jeg gik snart bort igen, syg om hjertet ved at tænke på, at mennesker levede under forhold endnu værre end i det øvrige Whitechapels trøstesløse fattigkvarter.

I Praha så jeg en gammel, interessant synagoge og et tempel, som blev forevist af en gammel mand, hvis ansigt tydeligt forrådte hans modvilje mod at vise jødernes helligdom til nysgerrige vantro. Der fandtes forskellige tusindårige ting af stor antikvitetsværdi. Han viste os også den jødiske kirkegård, hvor alle

gravstenene fra en gammel kirkegård, som byen havde nedlagt og inddraget, er anbragt, 4—6 på hver grav. På gravstenene er de forskellige jødiske stammers slægtstegn udhugget, druerne, løven, fisken o. s. v. I Praha findes den ældste jødekoloni i Europa.

På forskellige gravsten, i dette virvar af gamle, mosgroede monumenter, så man småsten af forskellig størrelse henlagt, det var en slags gaver fra den afdødes slægt og venner. Når en jøde besøger en vens eller slægtnings grav, lægger han ikke blomster, men sten på den, sådan er nu deres skik.

Ghettoen er indbygget i og helt omsluttet af den gamle bydel, og var i fortiden aflukket fra byen med en snor, som alle jøderne skulle være indenfor inden klokken 21. Nu er disse forhold helt forandret, der er bygget flotte huse i ghettoen for pengestærke jøder, men for resten må de nu selvfølgelig bosætte sig hvor i Praha, de vil.

I Kraków er der en meget stor ghetto. En polsk konge, Kasimir den store, skal i sin tid have indkaldt en stor mængde jøder, fordi de med deres penge kunne bidrage til at fylde hans slunkne statskasse. Jødekvarteret i denne by består for en stor del af oprindelig smukke, velbyggede huse, som tidens tand dog har gnavet stærkt på. Mangelfuld vedligeholdelse og snavs skjuler næsten den oprindelige, stilfulde arkitektur. Jeg havde læst et sted, at der i Kraków findes en synagoge, der er næsten tusind år gammel, den ønskede jeg at se og begav mig med min ledsagerinde ind i ghettoen. Det var just en sabbat, og alt arbejde syntes at hvile. Gaderne var fyldt med fodgængere, alle mændene i lange, sorte kaftaner, hvoraf mange var af blankt, sort atlask. Alle havde de en sort fløjlshat på hovedet, nærmest en rembrandthat, hvis skygge var kantet med brunt skind. Alle bar hængekrøller ned foran ørerne, og store, sorte skæg hang ned over brystet. Der var mange smukke og statelige typer blandt disse jødiske mænd. Synagogen kunne vi ikke straks få at se, for den mand, der havde nøglen var »gået i byen«, sagde en pæn og venlig jøde, men hvis vi ville komme igen klokken 20, når der var »Abendgebet«, kunne vi komme ind. Vi stillede så ved synagogen klokken 20 og så nu. hvordan jøderne bar sig ad med at kalde trosfællerne til bøn. En mand råbte højt nogle ord, og andre mænd længere henne ad

gaden greb tilråbet og råbte videre, en slags budstikke, der mindede lidt om muezzinens råb, når han kalder de troende til bøn. Den ældgamle synagoge var kun lille, og den var så at sige sunket et godt stykke ned i jorden, man måtte gå flere trin ned ad en trappe for at komme ind; dog er det selvfølgelig ikke bygningen, der er sunket ned, men gadesnavset, der, her som overalt i hel- eller halvorientalske lande, i århundredernes løb har hobet sig op, der er skyld i denne niveauforskydning. Hurtigt fyldte menigheden synagogen, det var lutter mænd, kvinder har kun adgang til et pulpitur, som var aflukket med gitre, så at kvinderne ikke kunne ses. Vi blev beskedent stående ved indgangen for ikke at volde forstyrrelse, og der stod vi i nogen tid og hørte på gudstjenesten. En rabbiner læste op af den hellige bog, og hele menigheden, alle med hattene på, gentog med deres dybe stemmer hver sætning, mens de svajede frem og tilbage med overkroppen i en bølgende rytme.

Der var ingen mulighed for under gudstjenesten at få forklaring på synagogens indre, derfor gik vi snart igen.

Det var en mærkelig følelse, der opstod hos en, når man gik i Krakóws jødekvarter, man følte sig sat tilbage til de dage, da Jesus gik omkring i det hellige land, sådan omtrent må de jøder have set ud, der dels fulgte, dels forfulgte Jesus, sådan må han selv have set ud. Også Carl Franzos' jødiske fortællinger randt mig i hu. Han fortæller i sine bøger om de jødiske skikke, bl. a. om ægteskabsskikkene. De unge piger bliver af deres forældre bortgivet til en mand, de måske aldrig har set for deres øjne og får dagen efter brylluppet håret klippet af lige til hårrødderne, og en paryk bliver sat på hovedet af dem, »fordi de ikke må behage andre end deres mænd«. Jeg så flere unge kvinder, som havde en hæslig, rødbrun paryk på, og undrede mig over, at de kunne behage deres mand, så skamskændede, som de tog sig ud.

Fra Galizien rejste vi til Warszawa. Også her var der en stor ghetto, dog så den mere ny og almindelig ud end i Kraków og gjorde ikke i nogen retning noget særlig mærkeligt indtryk. Jeg tænkte derpå, da jeg under sidste krig læste om den ufattelige grusomhed, hvormed jøderne i Warszawa blev jaget af de tyske

tropper og skudt ned for fode, mens nogle gemte sig i kloakerne for at redde livet.

Såvidt jeg ved, er ghettoen i nævnte by nu nedbrændt, plyndret og tilintetgjort, ligesom det meste af den forhen så statelige polske hovedstad.

Det er mærkeligt at tænke på, at Danmark også har været inddraget i jødeforfølgelser så sent som i 1814, dog ikke af særlig alvorlig art.

Et minde fra denne jødeforfølgelse var officerslazarettet i Rigensgade, som blev skænket officerskorpset af en jøde, hvem en officer havde reddet fra mishandling af en pøbelskare, som jøden var faldet i hænderne på. Af taknemmelighed købte den gamle mand nævnte bygning og lod den indrette til lazaret; et usædvanligt smukt gammelt hus med høj tagkonstruktion, gode, rummelige stuer og en tilhørende smuk have samt et slags lille, åben veranda med vildvin foran indgangen, hvor patienterne kunne sidde og slikke solskin. Huset har forøvrigt været beboet af alkymisten Borri, der spillede en stor rolle i København på Frederik IIIs tid. Det lå dengang (i 1600tallet) udenfor voldene og rummede en »filosofisk ovn«, af hvilken der fandtes rester, lige til huset blev nedrevet.

Det var synd, at denne interessante og smukke gamle bygning måtte »bide i græsset« efter at garnisonssygehuset blev flyttet hen i nye lokaler. Jeg har selv inden mit giftermål gjort tjeneste dèr som sygeplejerske og befandt mig særdeles godt i de hyggelige, gammeldags omgivelser. Jeg husker, at de faste officerer var de beskedneste, høfligste og tålmodigste patienter, nogen sygeplejerske kunne ønske sig. Officerskorpset mistede ved flytningen et smukt og særpræget opholds- og behandlingssted i sygdomstilfælde, som deres nye lokaler ikke kan erstatte.

SOVJETUNIONEN

Sovjetunionen med sine lukkede grænser har altid pirret andre landes nysgerrighed — hvordan ser der ud i det store, hellige Rusland, efter at kommunisterne har taget magten? Man hørte godt

og ondt — mest ondt — men hvem vidste ordentlig besked? En ung mand, broder til Erik Hagens, og jeg fik lyst til at rejse dertil og se med egne øjne. Det var i 1933, altså 16 år efter revolutionen.

Dengang var der let adgang til en ruslandsrejse, enhver kunne få indrejsetilladelse, vistnok fordi regeringen ønskede at få fremmed valuta ind i landet. (Tjenerne på hotellet, ældre mænd, der lignede murersvende, sagde altid, når vi ønskede noget andet end det, der blev serveret: valuta, valuta. Og først når vi havde beroliget dem i den henseende, vovede de at servere det ønskede for os).

Pasvisum og billet, omfattende både hotelophold, ture omkring i byerne, samt fører, blev snart skaffet, og forventningsfulde sejlede vi afsted med en finsk damper, fulgt til skibet af begges familier, måske endda fulgt med en smule ængstelse ved tanken om os »to små børn i troldeland«.

Vi kom til Helsinki, denne pæne, rene by med sine mange tip-top moderne bygninger, og kørte så videre med toget til Leningrad. Det var en ejendommelig fornemmelse at komme til Rusland, for lige så snart vi havde passeret den russiske grænse, følte vi os, som om vi var kommet til en anden verden. Om det så var lugten, var den en anden, »der lugtede så russisk«. Det sagde jeg engang til en dame, der var opdraget i Leningrad — hun svarede: »I gamle dage, når vi kom til Danmark, sagde vi altid: her lugter så dansk!« Denne forskel i atmosfæren har jeg ikke mærket i andre lande.

Jernbanevognene er større og bredere end hos os, og ryglænet kan slås op, så der fremkommer fire over- og underkøjer på langs og to på tværs, altså seks køjepladser i en tredjeklasses kupé. Jernbanepersonalet reder senge op med madrasser og rene lagner og pudebetræk fra plomberede poser, meget rent og appetitligt, og kommer om morgenen med et krus kaffe til hver, som jeg dog ikke havde lyst til at drikke. Konduktørerne var lykkelige for at få et par cigaretter og pegede smilende på guldspidserne derpå, de havde åbenbart ikke set cigaretter med guldmundstykke.

I Leningrad blev vi indlogeret i et hotel, som forhen benyttedes af aristokratiet, med rummelige pladsforhold, stort badeværelse og udmærket og meget rigelig mad. Når jeg for en sikkerheds skyld havde taget en kurv fødevarer med, så jeg snart det overflødige

Fra børneparken i Leningrad.

deri, vi fik snarere for meget end for lidt at spise, og jeg førte smørret og de andre sager urørt med hjem igen.

Da Peter den Store var stærkt påvirket af almindelig europæisk kultur og foragtede den gamle russiske byggeskik, var bygningerne i hans nye by ved Njevaen derfor næsten alle præget af vesterlandsk — tildels italiensk — smag. Byen er overordentlig tiltalende med sin maleriske beliggenhed ved den brede Njevaflod og de mange kanaler. Der findes kun een kirke, som er bygget i gammelrussisk stil med gyldne kupler; den blev opført på det sted, hvor Alexander II blev myrdet. Tæt ved den vældige katedral er der en park, som, da jeg så den, anvendtes til børnehave for børn i alle aldre, lige fra spæde små vuggebørn til store 13—14årige. Jeg var en dag derude sammen med nogle danskere; vi gik rundt og så os om, og børnene var meget interesseret i disse fremmede, de var åbenbart ikke vant til »inostranki«. Snart havde jeg et par småpiger under armen, de snakkede til mig og kunne ikke begribe, at jeg ikke kunne forstå, hvad de sagde. Et sted i haven var de spæde børn anbragt; de lå i vugger eller små senge og blev passet

af barneplejersker. Et sted havde man samlet de lidt større børn; der så vi et par 3—4årige drenge, som var midt i et større slagsmål. De var ligesom de fleste af børnene halvnøgne i den stærke varme, og vi måtte le ved at se disse små bersærker tærske løs på hinanden med næverne og med bukserne hængende ned om haserne. Pludselig opdagede de den opmærksomhed, de vakte, og skamfulde fór de hver til sin side.

Det blev os fortalt, at 2000 børn opholdt sig i haven og fik frokost og middag derude. Når forældrene tjente under en vis sum pr. måned, fik de maden gratis, ellers måtte der betales en beskeden sum for den.

Lærere og lærerinder havde hver en klasse under sig, og der undervistes nu i ferietiden kun i sang, dans og roning på kanalerne. Tiden gik med al slags morskab af den art; en lille dreng var elev ved balletskolen, og han gav en pæn lille forestilling i dans til bedste. De store børn opførte runddanse og sang for os, en lille pige, som kunne fransk, blev trukket frem for at tale med os, men hun var for genert, hun rev sig løs og gemte sig. Måltiderne blev serveret i det grønne, og jeg tænker, at dette friluftsliv under Alexander IIs katedral må have været en kilde til sundhed for hele denne børneskare.

Isakskirken i Leningrad er en overordentlig skøn kirke. Det er den tredjestørste i Europa, idet kun Peterskirken i Rom og St. Pauls-katedralen i London er større. Da den er bygget på et sted, hvor undergrunden er særlig sumpet, og der derfor årlig kræves kostbare reparationer, udgifter, som ingen menighed har mulighed for at afholde, har staten overtaget denne kirke og bruger den som antireligiøst museum. Menighederne måtte selv afholde udgifterne ved kirkernes vedligeholdelse og præsternes lønninger. Således var forholdene i al fald dengang — jeg har hørt, at staten nu stiller sig noget mere imødekommende overfor kirken, men noget bestemt derom skal jeg ikke kunne sige.

Når det herhjemme fortaltes, at præsterne i Sovjet blev myrdet af regeringen og at gudstjeneste var forbudt, så Hagens et bevis på, at dette i hvert fald ikke var reglen. Da han en dag spadserede på gaden i Moskva, kom han ind i en folkestimmel udenfor en lille kirke. Inde i kirken stod en præst, som afvekslende prædikede,

svingede et røgelseskar og sang til opbyggelse for den andægtigt lyttende tilhørerskare. Alt var idyl, han så absolut ikke ud til at svæve i nogen overhængende livsfare.

Isakskirken er ligesom Markuskirken i Venezia smykket med mosaikker; men mens de i Markuskirken er sammensat af ret store sten i forskellige farver og med guldskinnende sten til baggrund, hvilket skaber en pragtfuld virkning, er billederne i Isakskirken sammensat af utallige små bitte sten i alle mulige chatteringer, således at billederne ser ud, som om de var malede. En af mosaikkerne var taget ned og opstillet i våbenhuset, så folk kan få den at se så tæt ved, de vil. Man må beundre den dygtighed, hvormed disse prægtige mosaikker er udført.

Kirkens indre anvendtes som en protest mod den tilstand af fordummelse, som den græsk-katolske kirke holdt den uvidende russiske almue i . Der var f. eks. ophængt en snor med et lod helt oppe fra den øverste kuppel, og på gulvet var der tegnet en inddelt cirkel. I løbet af et døgn svingede loddet hele cirklen rundt, hvilket tjener som bevis på, at det er jorden, der drejer sig om sin akse og om solen, hvilket kirken ikke tidligere har villet anerkende. Der var også opstillet kister med indtørrede lig. Nogle af disse lig er gamle munke o. l., der tilbades som helgner, fordi kirken lærte, at når et menneskes lig ikke rådner, men indtørrer, er det et bevis på, at vedkommende var en helgen. Nu vistes der også kister med andre indtørrede lig fundet forskellige steder i Rusland, jeg husker f. eks. en mand i eskimodragt; og der spørges: når hine er gjort til helgner på grund af indtørringen, hvorfor er disse sidste da ikke også helgner? — Stchelkunoff, der lever her i landet, men har været præst i den græsk-katolske kirke, fortæller i sin bog »50 år under gyldne kupler« bl. a. om svindlen ved udnævnelsen af nye helgner. Jeg er selvsagt en fjende af religiøs forfølgelse, men jeg tror, efter hvad jeg har læst om den græsk-katolske kirke, at den har trængt i høj grad til udrensning, idet den holdt almuen nede i uvidenhed og overtro. At poperne lod sig betale for at gå gennem kornmarkerne med tændte stearinlys for at nedkalde regn i en tørkeperiode må vel, ligesom også salget af amuletter mod allehånde sygdomme, regnes for religiøs svindel, og af den slags kan der fortælles mere.

Der er efter revolutionen oprettet en mængde museer omkring i byerne. Et sted udstilles nogle af de kostbarheder, som staten har taget fra kirken, en guldets og juvelernes parade. Jeg husker særlig metropolittens festdragt; foruden mange strålende tiaraer og masser af andre pragtfulde kjortler var der f. eks. èn gul kjortel af silkebrokade, på hvilken hele det indvævede mønsters konturer var kantet med ægte perler. Den skulle være så værdifuld, at aldrig nogen tsar har ejet en sådan kostbarhed. Vi fik bl. a. adgang til et museum i Kreml, hvori alle kronregalierne opbevaredes foruden smykker m. m., som havde tilhørt den sidste og den forrige tsarfamilie. Der blev passet godt på sagerne; før vi fik lov at gå ind, måtte vi forevise den skriftlige tilladelse og alle skrive vore navne i en protokol. Så kom vi ind, døren blev låset efter os, og bevæbnede soldater holdt opsyn med os. Blandt de mange kostbarheder lå en vældig guldklump, som var fundet i Ural; jeg undrede mig over, at denne værdi ikke blev udnyttet. Der var overhovedet genstande af mange slags; jeg husker bl. a. to vaser fra den kgl, porcelænsfabrik, som sagdes at være gaver til tsarhoffet fra det danske kongehus. Det gør mig ondt at måtte sige, at disse vaser mere udmærkede sig ved deres kæmpestørrelse end ved deres skønhed.

I kunstmuseet var samlingen ordnet i kronologisk rækkefølge. Først så man en uendelighed af ikoner; det var Ruslands første kunstform, en efterligning af byzantinsk stil. Gennem mange sale med denne kunstart kom man efterhånden videre gennem kunsthistorien, og det så i mine øjne ud, som om den russiske kunst har gennemgået ganske den samme skala i sin udvikling som kunsten i andre lande. Motiverne var russiske, men iøvrigt syntes malerierne at svare til dem, vi kender fra tilsvarende perioder i andre lande, også hvad Danmark angår. Forklaringen må vel søges deri, at mange russiske kunstnere fik deres uddannelse i Paris.

Hvad der interesserede os ulige mer end museerne var dog det opbygningsarbejde, som dengang optog hele befolkningen, og som bl. a. gav sig udslag i omsorgen for mødre og børn.

Der fandtes talrige fødeklinikker; enhver fødselspatient skulle

lade sig indlægge på klinik. Der var særlige klinikker, hvor gravide kvinder blev undersøgt af kvindelige læger. Den samme læge fulgte sine patienter under hele svangerskabet og var med ved forløsningen. En del kvinder sad i venteværelset til en sådan klinik, hvor de kunne benytte ventetiden til at aftegne mønstre til børnetøj. Mønstrene var skåret ind i pladen på et stort, rundt bord midt i stuen, så de kunne aftegne dem på papir med en blyant eller blot ved at følge dem med neglen.

Ligeledes var der i Moskva 50 hjem for kvinder med spæde børn, som kunne rekreere sig der, hvis de efter klinikopholdet ikke var fuldt restituerede; jeg så et af disse hjem, det var indrettet i en gammel villa med have. Alt var uhyre tarveligt, børnetøjet mer end luvslidt, men det nødvendige til børnenes pleje forefandtes. Mødre og børn opholdt sig i den varme sommertid i haven, børnene i deres små senge. Jeg så mødrene, når de skulle skifte ble på den lille, gå hen til et opretstående vandrør med hane og vaske barnet af, før den rene ble blev lagt på. Simpelt, men effektivt!

Vi overværede også en retshandling. Det blev fortalt os, at der var retter af forskellige grader, nogle, hvor juristerne havde en kortere uddannelse, og hvor der kunne idømmes bøder indtil, jeg troer, 5 rubler, andre for større forseelser lige op til den højeste ret, som kunne idømme dødsstraf, hvilken dog altid skulle underskrives af Stalin.

Ved den retshandling, vi overværede, sad retsformanden, eller dommeren, som blev bistået af to kvinder med røde hovedtørklæder ved et bord midt i salen, med en af kvinderne på hver side, og en arbejder stod foran dem som anklaget. Med stor alvor blev han afhørt; vi fik senere at vide, hvorom sagen drejede sig. Manden, en fabriksarbejder, var mødt beruset på sin arbejdsplads, en forseelse, der bedømmes meget strengt i Sovjetunionen. Det fremhæves, at for det første kan han komme til skade, når han passer maskinen i beruset tilstand; dertil kommer, at han kan ødelægge det materiel og den maskine, han arbejder med, og endvidere udsætter han sine arbejdskammerater for fare. Straffen skulle i al sin strenghed være — bortvisning fra fabrikken, samt en fængselsstraf. Manden selv mente, at det kunne være nok med

bortvisningen, og det var altså derom sagen drejede sig. Resultatet nåede vi ikke at få at høre.

Vi så også et ungdomsfængsel, det mindede mest af alt om et hospital med lutter oppegående patienter. Der var store stuer med cirka en halv snes senge opstillet langs væggene i hver stue som på et hospital. Fangerne gik i deres egne klæder. Jeg tog et fotografi af nogle af dem.

En nydelig ung dame, som var fængselsinspektør, holdt et foredrag for os om ungdomsfængslerne i Rusland. Fængslernes formål var at forbedre de unge, vænne dem til regelmæssigt arbejde og fremme enhver god interesse hos dem. Derfor skulle de arbejde i otte timer, sove i lige så lang tid, og resten af dagen måtte de anvende som de helst ville. Der blev givet undervisning i en mængde forskellige fag, skolefag såvel som musik, tegning m. m. Der var et lile teater, på hvilket kunstnere undertiden gav forestillinger, og hvor fangerne selv kunne spille småstykker. På væggene hang der »vægaviser«, store stykker tegnepapir med aktuelle tegninger for dem, der endnu ikke var stive i læsningens kunst, ledsaget med skrevne tekster. Sådanne vægaviser så man også opslået mange andre steder.

Et ægteskabskontor gjorde nærmest et humoristisk indtryk. I venteværelset, hvor vi først opholdt os, var der store plakater på væggene, som illustrerede alle de farer, der kan følge med et ægteskab. En plakat forestillede et bryllup af den tidligere slags, hvor hele selskabet, brud og brudgom indbefattet, var døddrukne, og en anden plakat viste de sørgelige følger deraf for afkommet. En tredje viste kønssygdomme og hvilke andre uhyggelige ting, man udsættes for i ægteskabet. Så fik vi lov at se på en vielse. Der sad en ung arbejder og en kvinde med det næsten obligatoriske røde tørklæde om hovedet. Noget blev læst op for dem af en bog, og der blev skrevet under i en protokol. Så rejste det nygifte par sig, manden stak to fingre ned i sin brystlomme, trak en seddel op og kastede den med et flot sving på bordet. På tilskuerne kastede han et megetsigende, muntert blik.

På det tidspunkt kunne folk gifte sig og skilles, så ofte de havde lyst, dog blev der sagt, at når de tredje gang havde søgt skilsmisse, måtte de vente en passende tid, før de atter kunne blive

gift. Denne lette adgang til skilsmisse siges nu at være ophævet, idet følgerne har vist sig uheldige, nu arbejder man på at gøre ægteskabet så stabilt som muligt. Prostitutionen sagdes at være så godt som udryddet p. gr. a. den lette adgang til ægteskab, og alle Magdalenehjem stod tomme og måtte lukkes.

Sporten lod til at nyde regeringens bevågenhed; man sagde: de fattige har hidtil ikke haft andet at more sig med end at drikke sig fulde og prygle deres koner, nu skal de have sunde og gode fornøjelser.

Så var der den såkaldte »kulturpark«. Jeg har i en avis læst en beretning fra en eller anden korrespondent om Rusland, hvori vedkommende spørger, hvilken kultur man vel skulle kunne få ved at se denne park, der ikke er andet end et slags tarveligt tivoli? Jeg fik en anden forklaring på navnet. Stedets jordbund havde tidligere været en mose, nu var grunden blevet *kultiveret*, beplantet, og en harmløs forlystelsespark var blevet indrettet, deraf navnet kulturparken. Forlystelserne var af ganske primitiv art, der var balancérbrædter, gynger, et lille teater, som vi dog ikke besøgte, da vi alligevel ikke forstod sproget. Der var et tårn, hvorfra man kunne lade sig dumpe ned i faldskærm, som hang udspændt over stolen. Indvendig i tårnet var der en sneglegang, som man kunne køre ned igennem på små slæder. Ganske harmløse og ufarlige fornøjelser! Der var også en danseestrade, hvor ungdommen dansede de gamle, russiske danse. Estraden var ret høj, og man kunne ikke se de indviklede dansetrin, når man stod nede på jorden. Ved siden af os stod en tiltalende, ung mand i blå bluse og skaftestøvler. Han talte godt tysk og gav sig i snak med os, og det endte med, at han førte os op på tribunen, skaffede os to stole, og med en slags svømmetag gennede han dem til side, som stillede sig foran os, vi var »inostranki« og skulle først og fremmest se. Det tiltalende ved dansen var, at den var ganske blottet for det sensuelle præg, som gør vor moderne dans mindre opbyggelig. Det var rytmen, bevægelsen, de dansende glædede sig over, og man så næsten lige så ofte to unge af samme køn danse sammen, som to af modsat køn.

Vor bestøvlede unge ven med blusen sluttede sig til os hele aftnen; han viste sig at være ingeniør, ansat ved en kødkonserves-

fabrik. Hans kone havde ansættelse ved et regeringskontor; hun havde ferie for tiden og var med deres lille dreng på besøg i sit hjem i Kiev, hvortil han også snart skulle rejse. Han lod til at være meget stolt af sit land og dets fremskridt og ville nødig høre noget, der smagte af kritik. På en bemærkning om, at moskovitterne var små af vækst, svarede han, at det var de rigtignok ikke, det var tilfældigt, at der var en del små folk her. — »Se, der går en høj mand, og der går også en,« sagde han. Han gjorde et meget godmodigt indtryk, og da jeg engang blev lidt tilbage, stod han stille og sagde medfølende: »Det er nok svært for sådan en gammel mor at følge med.«

Den unge mand lod til at være meget interesseret i sit arbejde, og da han hørte, at vi var danske, bad han os skaffe ham nogle brochurer om visse universalmaskiner, som han ville forevise for ledelsen af fabrikken, idet han håbede, at hans initiativ ville blive belønnet med avancement.

Lenins mausolæum besøges af alle turister såvel som af de indfødte. Der stod altid en lang kø udenfor indgangen. Mausolæet ligger lige udenfor Kremls mure på Den røde plads, det ligner nærmest en lille trappepyramide, og på en af afsatserne står Stalin og de øvrige sovjetspidser, når der er parade e. l. på Den røde plads. Lenins kiste har sin plads i et rum nede i jorden, der står hans glasoverdækkede sarkofag stærkt belyst af en elektrisk lampe. Man kan se det balsamerede lig ganske tæt ved, og historien om, at det skulle være en voksfigur, tror jeg ikke på. Lenin har dødens ro og dødens højhed over sine træk, og ingen voksfigur ville kunne illudere og fremkalde et så smukt indtryk som denne afdøde revolutionsmand.

Som gammel sygeplejerske var jeg interesseret i at se et hospital, og jeg gik med min guide hen til et af de største i Moskva.

Overlægen på den kirugiske afdeling påtog sig selv at vise mig omkring. Afdelingen lignede Kommunehospitalet, kun var der fra de brede gange glasdøre ind til stuerne. Overlægen fortalte mig, at han havde fået sin uddannelse i Tyskland før revolutionen. Han var den øverste på afdelingen, men der var flere overlæger, som hver fik sine patienter at operere og behandle, når han først havde udtaget de vanskeligste tilfælde til sig selv. Da vi passerede

en stue, så overlægen gennem glasdøren, at sygeplejerskerne havde nogle vanskeligheder med en øjensynlig meget dårlig patient; med en undskyldning forlod han mig for en stund og gik ind i stuen og hjalp sygeplejerskerne. Operationsstuerne var moderne og så ud som tilsvarende stuer overalt. Der hørte også en gammel afdeling til hospitalet, som overlægen gjorde undskyldning for, der var gangene snævre og stuerne mørke, men det var ikke muligt foreløbig at få den ombygget.

I Sovjetunionen kan en ung pige komme ind på et hospital som gangpige, avancere til sygeplejerske og ende som læge, idet der er aftenskole for dem, som viser evne og interesse for videregående studier. De får dog ikke alle den egentlige lægeuddannelse, idet der f. eks. er brug for en mængde kvindelige læger til fødselshjælp o. l. I den sidste del af uddannelsestiden bliver alle de studerende fritaget for legemligt arbejde, så de helt kan gå op i studierne.

En russisk dame, jeg traf i tsartiden, fortalte mig, at sygeplejerskerne på de russiske hospitaler kun arbejdede hveranden dag og havde fri hveranden. De rekrutteredes fortrinsvis af lægernes fhv. elskerinder. Hun skammede sig en smule ved at fortælle noget, der var så lidt smigrende for hendes kære fædreland, og ville derfor ikke skrive en artikel om russisk sygepleje til »Tidsskrift for sygepleje«, som jeg dengang redigerede. Hun var klar over, at sygeplejen i Rusland stod på et lavt trin. Nu er den sikkert ligeså god som de fleste andre steder.

Den ualmindelig indtagende dame, datter af en russisk general, var i København som deltager i en velgørenhedskongres; selv havde hun et hjem for over tredve pigebørn. Hun sagde spøgende: »Jeg bliver aldrig gift, for når mændene hører, at jeg har 36 børn, er der ingen, der vil have mig.«

En dag havde jeg en fornøjelig oplevelse i Moskva. Jeg spadserede alene på Den røde plads, da jeg blev tiltalt af en englænder, en høj, distingveret herre. Han sagde, han havde set mig spadsere med min søn dagen forinden (min rejseledsager blev altid antaget for min søn), og jeg havde nu en lang samtale med ham. Han var direktør for et engelsk statshospital — ikke velgørenhedshospital, som i reglen i England — og han var nu på

rejse med en delegation af engelske læger, som rejste rundt overalt i Rusland, de havde været i Leningrad og set alle sociale nyordninger, nu havde de set alt i Moskva og skulle videre for at se alt, hvad der var at se i alle de større byer. Han forklarede, at han allerede havde lært uhyre meget, men han mente, at tiden ikke ville slå til til alt, hvad der var at lære i Rusland; og sin næste ferie ville han anvende til at fortsætte sine studier her. Han var meget livlig og fornøjelig at tale med og fortalte også om en del af de nyordninger, man efter forrige verdenskrig var begyndt at indføre i England.

Jeg må også fortælle et par ord om vor guide i Moskva, en sød ung pige, som troligt mødte op hver morgen og spurgte os, hvad vi ønskede at se. Hun havde ikke det røde tørklæde, men en pæn strikket hue på hovedet. En dag spurgte jeg hende, om hun var født i Moskva. »Nein,« svarede hun med et forskrækket udtryk, »aber warum fragen Sie doch« — hun kom dog snart til sig selv igen og fortalte mig, at hun hørte hjemme i det tysktalende volgaområde, men var flyttet til Moskva, hvor hun nu boede sammen med sin far. Hun beskrev volgaegnen for mig, det bedste sted i verden, hun mente, at alle mennesker, som var født der, ville længes tilbage dertil. Jeg syntes at se hjemveen lyse ud af hendes blide, blå øjne, og det gjorde mig ondt for hende.

Den kvindelige tolk, vi fik til rådighed i Leningrad, var datter af en professor. Hun havde p. gr. a. sin gode uddannelse og sine sprogkundskaber valgt at være turistfører, da hun jo måtte arbejde og ikke som tidligere kunne lade sig underholde af sine forældre.

Der var tolke på næsten alle sprog, og en svensker, der ikke kunne noget hovedsprog, fik en nordmand til hjælp, mens vi andre dog var flere om een tolk.

Naturligvis så vi også en teaterforestilling; Moskva kunstteater spillede Tsjekovs »Kirsebærhaven« i Leningrad, en fortræffelig forestilling, men denne kunstnertrup er jo velkendt her i København fra forskellige Tsjekovforestillinger. Når tilføjes, at jeg så en pudsig film i et skandaløst lokale, der var så lavt til loftet, at luften i det tætpakkede rum blev kvælende tyk og nær havde slået mig omkuld, kan jeg slutte dette lille uddrag af mine oplevelser i Sovjetunionen.

LIDT OM NORGE OG DEN NORSKE LANDALMUE

En lille pige er med sin gamle bedstemor ude på tunet for at hugge birkegrene af til gederne, for at disse dyr kan komme til at gnave barken af — en føde, som er god i mangel af bedre. En træklods flyver langt hen mellem lyngtotterne og frembringer en hultklingende lyd, idet den falder på jorden. Gamle bedstemor farer sammen — hun tror på de »underjordiske« og er bange for at komme til at fornærme dem, da hun ved, at de kan være både hjælpsomme og gode, når de bliver hensynsfuldt behandlet, men hævngerrige og ubarmhjertige, hvis nogen har gjort dem fortræd, f. eks. skoldet dem ved at hælde kogende vand ud på jorden eller glemt at yde dem deres tribut. Denne underlige hule lyd må være en advarsel fra folkene dernede, som ikke ønsker at blive forstyrret. Gamle Kari er allerede på retræten — bedst at komme bort i en fart, men den lille alvorlige pige med de kloge blå øjne lader sig ikke skræmme. Frygtløst løber hun efter lyden og giver sig til at skrabe jord og løv til side med de bare hænder. Glædesstrålende kommer hun løbende efter bedstemor med en irgrøn, hornet genstand i hænderne. »Se hvad jeg fandt!« — »Nå,« siger den gamle lidt skamfuld, »det var altså der, jeg gemte min kobberhat.«

Der var i fortiden blevet drevet en omfattende hjemmebrænding af spiritus. Dette havde regeringen forbudt, og rettens folk kørte omkring på landet og konfiskerede alle de »kobberhatte« til destillation af den eftertragtede spiritus, som de kunne få fat på. Rygtet bredte sig over egnen, når rettens folk nærmede sig, og bønderne fik travlt med at gemme deres kobberhatte. Gamle bedstemor havde gemt sin så grundigt og godt, at den ikke var blevet fundet, men desværre havde hun selv glemt, hvor hun havde gemt den, og årene gik, mens glemslen sænkede sig over den bortgemte kobberhat.

»Må jeg få den, når jeg bliver stor,« bad den lille pige sin bedstemor — men dette ønske blev ikke opfyldt; pigens stedfar, som havde lært en smule af smedehåndværket, og så, at her var materiale af nogle øres værdi skar kobberhatten i stykker og lavede et lille misfoster af en keddel deraf.

Den lille pige hed Maren, og jeg traf hende første gang på

»Fosheimsæter«, et hotel i Valdres, hvor hun nu som fireogtyveårig havde plads som budeje. Under opholdet der gik jeg hver aften sammen med en anden dame hen i fjøset og mælkestuen og så på, at Maren syslede med sine køer og geder, og nogle stykker brød, som vi tog med fra aftensbordet til gederne, lærte disse kloge dyr, at det betalte sig at komme hjem i god tid om aftnen, så Maren slap for at løbe omkring i skoven for at søge efter dem. Skønt jeg ikke havde forstand på budejestel, var jeg dog imponeret af den orden og properhed, hvormed Maren røgtede sin gerning. Det kom da også for en dag, at hun havde fået alt, hvad der kunne fås af præmier for udmærket budejestel. Hun viste os, hvordan den fede, brune myseost fabrikeres, og vi beundrede den sejghed og tålmodighed, hvormed hun — time efter time — stod og rørte i ostemassen, for at den ikke skulle brænde på under den langvarige kogning.

Når køerne var for sent på færde, stillede hun sig i fjøsdøren og lod sin stemme gjalde i det lokkende budejeråb. I vore øren lød det: åsta gala — ty sætra — kom kjyra! Lidt efter hørte man så køernes bjælder klinge bag træerne, og de skikkelige dyr kom til syne på stien. Deres røde og hvide lød lyste i aftensolen mod den grønne ås og de grå fjældblokke.

Maren blev for mig som en inkarnation af den norske psyke i dens skønneste, redeligste og forstandigste skikkelse, og da min mand og jeg kørte bort fra hotellet med yndige små buketter af evighedsblomster og lyng i hænderne, som Maren havde bundet til os, lovede jeg mig selv, at Maren ville jeg aldrig slippe.

Næste år var hun hos os — for en kort tid. Den korte tid blev til ni år, da hun rejste hjem for at gifte sig. Vi skiltes under tårer og med megen sorg på begge sider. Vor lille søn, som var seks år, da Maren forlod os, sad på hendes skød med armene om hendes hals og ville ikke slippe hende. Afskeden var lige svær for begge.

Jeg har for mange år siden for mit helbreds skyld tilbragt en måned i Marens vinterhjem i Valdres. Hele huset bestod kun af to rum og en forstue med et skab til klæder. I det inderste rum boede svigermor, som just var fraværende på den tid, hvorfor jeg kunne leje hendes stue — i det yderste rum boede Maren og Gudbrand og deres to små piger. — En skik, som er skyld i megen

ulykke, er »aftægten« for den ældre generation — føderåd kaldes det i Norge. Den unge familie overtager ejendommen mod fastsatte ydelser til den ældre generation, og de må have disse boende og passe og pleje dem til deres dages ende. Det siger sig selv, at en sådan ordning *kan* gå godt, men i mange tilfælde bliver det en lidelse for begge parter. Enten bliver den unge kone tyranniseret af den ældre, eller de gamles sidste dage bliver et martyrium, hvis svigerdatteren er hård og hensynsløs. Vi kender lignende sørgelige forhold fra aftægtsfolkenes verden herhjemme. Jeppe Aakjær fortalte f. eks. engang, da jeg var til stede, om en husmand, der kvalte den gamle aftægtsmand i dynerne.

Vi danskere har i stort antal stiftet bekendtskab med den norske natur, vi har beundret de snedækte fjælde, fosserne, fjordene, de store imponerende odelsgårde med de talrige bygninger hver til sit specielle brug, og vi kender turisthotellerne med deres pejsestuer og det muntre sportsliv og aftendansen med de mange turister, mest af vor egen nationalitet. Men hvor mange kender den norske almues slidsomme og nøjsomme liv og deres kamp for at afvinde den karrige jordbund det nødvendigste til livets ophold.

Jeg så, hvordan Marens liv formede sig hjemme i bygden. At passe sine to, senere tre småbørn, lave mad til familiern, sy, stoppe og lappe klæderne til dem var kun en ringe del af hendes arbejde. Dyrene måtte først og fremmest passes. Hun hentede hø i laden, en favnfuld til hver ko, bar høet hen i fjøset og lagde bunken på gulvet foran hvert dyr, båse fandtes ikke. Vandet til huset og kreaturerne måtte hun slæbe op i spande fra en bæk et godt stykke længere nede ad fjeldet, selv når hun var gravid, måtte hun gøre dette tunge arbejde, og når bækken var lagt til med is, måtte hun hugge isen i stykker for at kunne få fyldt sin spand, undertiden i op til 30 graders kulde. Og så var der endnu osten, der skulle koges og smørret, der skulle kærnes i den lille håndkærne. Kun når manden og hesten var hjemme, måtte de to lægge kræfter til, så blev vandet kørt op til huset i en tønde, så der var nok til flere dage.

Hvor var da mændene henne under alt dette hårde slid for konerne, vil man spørge. Jo, de havde såmænd også deres at passe. Gudbrand, f. eks. arbejdede med skovhugst og savskæreri, han lå

så sandt ikke på den lade side. Undertiden måtte han køre over til sæteren i Gruke for at hente hø i den derværende lade til dyrene; var vinteren lang og streng, kunne det knibe med høet, og dyrene måtte nøjes med lidt, ja det blev sagt, at det kunne hænde, at de næsten ikke kunne rejse sig, når tiden til at drage til sæters var inde. De af dyrene, der blot een gang havde været til sæters, var så ivrige efter at komme afsted om foråret, at de, hvis de kunne se deres snit, begav sig på vej alene og måtte indfanges.

Jeg husker min ankomst, det var i 1921, til Marens og Gudbrands hytte. Jeg blev afhentet i skyds i Fagernes og kørt op til Hippesbygden. Gutten, der kørte, og som ikke var større end tobak for en skilling, sprang samvittighedsfuldt af vognen, hver gang vejen var for stejl — for at skåne hesten — det tog lidt tid at komme op, og mørket sænkede sig over fjældene, jeg kunne ikke se hytten, men pludselig sank hest og vogn ned i et sort hul — og standsede med et ryk. Det sorte hul var gårdspladsen, der lå i en fordybning og var uden sne, og der stod Maren med sin mælkespand, hun havde lige tilendebragt malkningen. Hun førte mig ind i stuen, hvor Gudbrand sad ved pejsens flammende ild og tog sig malerisk ud i højrød vest og med en sort hue. Han modtog mig lidt forbeholdent, han havde været lidt ængstelig ved at få »danska frua« i besøg; det var dog et hurtigt overstået stadium, vi var snart de bedste venner. Maren uddelte mælk til dyrene, fyldte separatoren, der stod henne i et hjørne af stuen, også katten fik sin skål fyldt, så tog hun sit mindste barn fra vuggen, som hang i snore, fastgjort i loftet over hendes seng, og lagde det til brystet — og så var alle tilfredse.

Alle mennesker i bygden, selv de større børn, arbejdede hårdt, kun de gamle koner, der var på føderåd, havde gode dage. De tilbragte en stor del af deres tid med at gå rundt på visitter; næsten daglig kom der et par stykker til Maren. Hun satte så kaffekedlen over og smurte et par stykker fladbrød med myseost, som hun blev ved at byde af, indtil gæsten havde taget alle stykkerne og stillet dem i en række langs bordkanten; det hørte med til gæstfrihedens lov, at alt skulle bydes og tages med det samme. Så gik Maren til sit arbejde i fjøset, og gæsterne underholdt sig indbyrdes.

En gang, da jeg var indbudt til kaffeselskab sammen med en del

Maren og Gudbrand udenfor Larsgård.

koner fra bygden, og de talte om alt, hvad de havde at gøre, sagde jeg: »I skulle nægte at gøre alt dette hårde arbejde; at muge i fjøset, at slæbe vand burde være mændenes sag.« Så lo alle konerne som af en god spas; at få mændene til at gøre det arbejde, der fra tidernes morgen havde påhvilet kvinderne, det var en umulig tanke.

En anden dag mødte jeg en af de nævnte koners ægtefælle, en pæn mand fra bygden, han standsede mig og spurgte: »Tykker du, vore kvindfolk har for mye å gjøre?« Ja, jeg kunne ikke nægte, at jeg syntes, de havde for meget. Ja, sagde han beklagende, det er fordi alting er så »tungvindt« her i Norge, vi må alle arbejde så hårdt.

Det værste for kvinderne er, at der intet eller kun ringe hensyn tages til graviditet og fødsler. Et par dage i sengen efter en fødsel, og så op for straks at tage fat på det sædvanlige slid. Følgen er, at de fleste af landalmuens kvinder plages af underlivssygdomme.

Engang under mit vinterbesøg i Hippesbygden gik jeg en tur op over en ås og kom ned i et helt nyt landskab. Der lå en gård, og jeg så en lille kone bevæge sig langs stuehuset. Jeg ville spørge

hende om den nærmeste vej tilbage, men hun reagerede ikke på tiltale. Jeg gik da hen og lagde min hånd på hendes skulder; straks kom der liv i hende, hun begyndte at beføle mig og spurgte med en underlig udslukt stemme: »Hvem — er — du?« Jeg så nu, at hun var blind, og døv var hun også. Hun lagde to fingre over mine læber for at føle sig til mit svar, men da hun ikke kendte mit navn, kunne hun ikke opfatte det. Hun rystede opgivende på hovedet og gik sin vej. — Jeg hørte siden af Maren, at den døve og blinde pige havde fået undervisning på et institut og nu klarede sig udmærket trods sine manglende sanser, om ikke just som den berømte Helen Keller i Amerika, så dog som en almindelig, nyttig bondekvinde.

Grunke. Der er mange sætere i Grunke, to af dem hedder Pighaug og Larsgård, de ligger i en højde af tusind meter over havet og ejes begge af Gudbrand og Maren. Jeg bor på den største og relativt komfortable Larsgård. Fra mit vindu er der udsigt ned over elven, som breder sig ud til en aflang sø. På den anden side af elven og søen hæver åsen sig, og her ser man Pighaugs sæterhytter, det lille gamle stuehus med græs på taget, fjøs til køer og geder, mælkestue og lade. Jeg sidder ved vinduet i den lyse aften og ser over mod fjeldet med de grønne skrænter, klipperne og granskoven, hvorimellem de små, grå sæterhytter skimtes, og jeg ser en skikkelse med lyst tørklæde om hovedet, Peer Gynts Solveig som gammel, bevæge sig derovre. Jeg tager min zeisskikkert frem og skelner i den alle enkelthederne. Det er gamle Maren, der efter at malkningen er tilendebragt og støttende sig til sin stok går rundt mellem gederne og genner dem ind i deres fjøs; de hvide, livlige dyr hopper op på klippestykkerne for at se, om der ikke skulle ligge lidt af det salt endnu, som deres budeje har lagt ud på de fladeste af stenene til dem, men alt er nok slikket op. Maren genner dyrene ind i deres natteherberge og lukker omhyggeligt for dem, så står hun lidt stille og ser sig om, ser på strålerne af solen, som har skjult sig bag fjældene, men endnu forgylder fjældtoppene og giver en smule alpeglød til de snerester, der endnu ligger deroppe. De drivende skyer rødmer i alle de rødeste blomsterfarver; jeg tror, at Maren med sin udprægede natursans nyder det skønne sceneri. Så går hun ind i hytten

for at få det hårdt tiltrængte hvil efter dagens møje, som hun må tage sig, inden de udisciplinerede omstrejfere til køer endelig engang midt på natten vender hjem og forlanger at blive malkede; så må stakkels Maren op og malke og stille mælken til afkøling, inden hun igen kan prøve at få en smule søvn, hvilket ikke altid lykkes, inden morgensolen igen stiller krav til hendes virksomhed. Jeg røres dybt ved at se den hengivne troskab, som jeg kender fra den tid, Maren arbejdede i mit hus, og som hun ofrer på alt, hvad der kommer indenfor hendes pligtområdes cirkel.

En nat, da Maren blev vækket af de hjemvendende køer, kom hun tilfældigt til at kaste blikket nedad til søen. Hun får da øje på et dyrehoved, der rager et lille stykke op over vandet. Hun kan ikke se, hvad det er for et dyr, men et stort dyr er det. Hun vækker da sin datter Ingrid, som løber ned til vandet og ser, at det er en hest, som er så udmattet, at den kun med møje kan holde hovedet oppe over vandet. Alene kan hun ikke redde hesten, som er sunket dybt ned i mudderet, hun løber da hen og får banket to mand op, som kommer med reb og stænger. Nu sætter de sig i båden og ror ud til det nødstedte dyr. Mændene springer ud i vandet og holder hesten oppe, mens de samtidig tager et fast tag i båden. Ingrid ror til af alle kræfter for at slæbe dyret op af dyndet. Det bliver et langsommeligt og tungt arbejde, men endelig er det arme dyr trukket op på fast grund. Vandet i den lange, smalle sø plejer at være så dybt, at kreaturerne kan svømme over den, men på grund af tørken i 1947 er der så lidt vand, at den dyndede bund har fanget hesten, og havde Maren ikke opdaget den, ville den være druknet. Hesten tilhørte en mand, som boede fjernt fra stedet. Jeg tænkte mig, at den flinke Ingrid og de to mænd ville få en belønning for den anstrengende redningsdåd, men det lod ikke til, at nogen tænkte på den side af sagen; folk i disse afsides, vanskeligt tilgængelige egne er vant til at stå hinanden bi som en selvfølge. Idag jeg — imorgen du. En dansk bonde, som er vant til at have sine dyr tøjrede på sin mark, ville undre sig over at se heste og andre kreaturer blive sluppet løs i de vilde fjælde, hvor de må klare sig selv, finde den smule græsning og de vilde urter, som gror mellem klipperne, og vandet i elve og kilder. Når vandet som i nævnte sommer er tørret ud, og der kun findes vand

i søerne, må folk og fæ holde til der for at få tørsten stillet. Larsgård var så heldigt stillet, at en kilde sprang frem ved foden af det nærmeste fjæld, lige ved sæteren, så man kun behøvede at stille en spand under røret, der ledte vandet, for at få den fyldt med det herligste, krystalklare, iskolde kildevand.

Da jeg en aftensstund kom hjem til Larsgård fra en spadseretur, sidder der to fremmede mænd ved bordet. Den ene af dem har et ejendommeligt udseende, hans markerede træk og glatte, sorte hår henleder først tanken på en indianer, men det går snart op for mig, at det må være blandt lapperne, hans stamfars vugge har stået. Gudbrand er ifærd med at tilberede aftensmad til de to fremmede, han koger den sædvanlige bygmelsgrød, som serveret med tykmælk er den norske bondes hverdagskost. — De to mænd har været ude for at søge et par heste, som i længere tid har nydt friheden i fjældene, men nu skal fanges ind for at arbejde. Hestene har imidlertid fjernet sig længere bort end beregnet, og efter i flere dage at have gået omkring i ødemarken og spejdet på fjældtinderne efter dyrene, har mændene givet op. Den medbragte proviant er opspist, og nu er de kommet ind til Gudbrand for at bede om føde og nattely. Gudbrand kender ikke mændene, men med fjældboens selvfølgelige gæstfrihed giver han dem, hvad huset formår, grøden, og siden kaffe, fladbrød og andet brød, ost og spegekød. Efter måltidet får de trætte gæster lov at gå til ro; de må dele seng, men det gør intet, det er de vant til. Den udasede arbejder kan sove, hvor som helst han lægger sig. Men hvad nu med hestene? Jo, nu må der averteres efter dem.

Også fårene går frit omkring og finder deres føde selv. Mine værtsfolks får er så tamme, at de kommer løbende og lader sig klappe, når Gudbrand kalder på dem. Denne hyggelige tilstand hører dog op, når jægerne om efteråret kommer til Grunke, og bøssernes plaffen er lige ved at skræmme livet af dyrene. Fårene flygter så i sanseløs rædsel op i fjældene, undertiden kryber de så højt op på utilgængelige steder, at de ikke kan komme ned igen, og ingen mennesker er i stand til at hjælpe dem. Ejerne har store vanskeligheder med at indfange de forvildede dyr. Efter mange forgæves forsøg, hvori mange mennesker deltog, måtte man, det år jeg var i Grunke, vente til først på vinteren, når dyb sne hin-

drede dyrenes flugt; så gik man ud og fandt de forkomne dyr under granerne. De havde store frostsår nedad ryggen, hvor ulden var gået af, og måtte køres hjem.

Vinteren i Norge er skøn for dem, der driver vintersport, men ubarmhjertig mod det arbejdende folk og dyrene.

Glæden må ikke stænges ude, når livet skal leves.

Om sommeren samles karle og piger fra alle sætrene et eller andet sted, hvor der findes en stump vandret jordsmon, og så går dansen hele den lyse nat til en violin eller harmonikas toner, indtil den opgående sols stilling på himlen minder de unge om, at det er tid at tage fat på dagens gerning.

Jeg har på landet i Østrig set lignende form for lystighed. Sæterpigerne dèr dansede i solens lys med bare fødder, mens mange af mændene havde tunge støvler på. Jeg tænkte med medfølelse på pigernes tæer. Om aftnen, når det sydlige himmelstrøgs tidlige mørke havde sænket sig over egnen, dansede man indendørs. Jeg har i Kärnten set dansen gå lystigt i et udhus, hvor en søvnig lygte i et hjørne af rummet kastede et strejflys over ansigterne, når de dansende i forbifarten kom ind i lygtens lyskreds. Uden for denne cirkel kunne man næppe skelne de dunkle skikkelser fra hinanden, men mørket gjorde intet skår i glæden, man morede sig udmærket alligevel.

På landet i Norge er gæstfriheden mod den fremmede meget stor. Jeg blev indbudt til kaffeselskaber på de omliggende sætre, og traktementet var det bedste, der overhovedet kunne skaffes. Rømmegrøten, denne bondens livret, der er kogt i tyk fløde (rømme), hvoraf smørret skiller sig ud under kogningen, så grøden svømmer i det gule smør, stod ofte på spisesedlen. En skål med tyk, gul rømme stod i reglen på bordet ved gæstebudene, den blev spist til vaflerne eller til myseosten eller spegekødet. Multebær med fløde er en vidunderlig delikatesse, som vi også blev trakteret med. En fabrikant fra Oslo, Skotvedt, sejlede os i sin motorbåd over søen, hvor den er stor og bred, til en dejlig sæter, Raubæk, hvor vi var Middagsgæster hos Inga Holden, en fin og klog gårdmandskone, som passede gårdens budejestel her.

Jeg ser endnu for mig det skønne landskab, vi havde for øje, mens vi sad ved bordet, som var dækket udendørs på den stille.

lune sommerdag. Søoverfladen var som et spejl, hvori de omgivende fjælde stod på hovedet. Kun et af Ingas børn var til stede, sønnen Thorgeir, typen på den unge, alvorlige nordmand med de rene, klassiske træk — han burde have været brugt som model til en statue, der symboliserede den norske frihedskamp.

Hos oslofabrikanten, som havde sin hytte (vi ville kalde den villa) i Grunke, traf vi en digter ved navn Underdal; det fortaltes, at han var søn af Bjørnstjerne Bjørnson og en bondepige på egnen. Han havde et ret fængslende ydre og var ikke ulig Bjørnson. At han virkelig var i besiddelse af poetisk — og også musikalsk — begavelse, gav han et bevis på, da han, mens selskabet efter bordet sad på terrassen ved kaffen, rejste sig og sang nogle af sine digte, som han selv havde sat melodier til. Jeg forstod ikke alt, hvad han sang, fordi det tildels var bygdemål, men siden viste han os et hefte med sangene sat i musik.

Det blev mig fortalt, at Underdal under besættelsen havde sluttet sig til tyskerne, fordi de havde lovet ham, at de ville lade hans sange og melodierne dertil udgive. Selv havde han ikke lært musik, og kunne ikke sætte noder til melodierne. Efter kapitulationen blev han idømt to års fængsel som landsforrædder; denne straf var nu udstået, og folk i Valdres syntes, at nu var han straffet nok, nu skulle den sag være glemt, og han blev venligt behandlet overalt.

Hr. Skotvedt var som en fader for hele Grunke. Han havde bil og motorbåd ved huset og hjalp overalt, hvor han kunne. En ung mand fik f. eks. blindtarmsbetændelse. Hr. Skotvedt kørte ham om natten den lange vej til hospitalet, hvor han straks kom på operationsbordet, hvorved hans liv blev reddet. Nævnte herre fortalte mig, at inden han byggede sit sommerhus, rejste han Norge rundt for at finde det smukkeste sted at bygge på, men han havde ikke fundet noget sted, der forekom ham så skønt som Grunke.

Også på Larsgård måtte vi naturligvis gøre gengæld og indbyde til et lille gæstebud. Der kom Skotvedts, Holdens fra Raubæk og Holdens fra den nærmeste sæter samt et par andre. Da Holdens tøvede lidt med at komme, kiggede vi til vejrs efter dem. Deres sæter lå nemlig et godt stykke højere oppe på det stejle fjæld, og vi kunne se dem begive sig på vej og tælle, hvor mange, der kom, længe før de kunne nå ned til os. Der var glæde og fest under

beskedne former over en sådan lille sammenkomst på sæteren. Vi trakterede bl. a. med afsiet blåbærgrød med fløde, en ret, de ikke kendte, men godt kunne lide. Blåbærrene voksede overalt og ventede kun på at blive plukket. Maren og hendes datter Ingrid havde været nede hos gamle Sigrid, som var den i Grunke, der havde den bedste ovn, for at bage kager til festen. Dejgen var blevet lagt hjemme. Gamle Sigrid havde været blind af stær, men var nylig blevet opereret i Oslo og kunne nu se med det ene øje. Intet under, at hendes bord måtte skures godt, før dejgen kunne rulles ud derpå, renligheden trykkede hende ikke, men med til festen måtte hun, og det gamle skind var lykkelig over at være med og spiste mere, end hendes mave havde godt af. Det gjorde mig mest ondt for Sigrids køer, som stod i et fjøs, som aldrig blev renset. Dyrene stod i gødning til langt op over klovene, snavset hang i deres hårlag, og de kunne ikke lægge sig ned. Det var det rene dyrplageri!

Den smalle kørevej til Grunke hørte op et godt stykke fra Larsgård, og alt gods til og fra sæteren måtte bæres. Gudbrand var den omtalte sommer i færd med at anlægge en kørevej helt hen til sæteren, han og sønnen Knut arbejdede derpå uden fremmed hjælp. Vejen blev lagt som en udgravet hylde i skråningen, de store sten blev gravet ud og væltet ud over vejkanten, hvor de kunne forhindre jorden i at skride ud; et tungt arbejde særlig for den unge, spinkle gut, men når vejen var færdig, ville den betyde en stor lettelse for beboerne.

Efter at have opholdt mig en måned i Grunke, måtte jeg tage afsked. Gudbrand tog min tungeste kuffert på nakken, Maren og Ingrid bar resten af min bagage hen til den ventende bil. — Hvor ofte i livet oplever man at blive fulgt på vej med oprigtige sorgens tårer? Jeg har altid holdt meget af disse mine venner, men deres tårer ved min afrejse har knyttet dem endnu fastere til mit hjerte.

På vejen ind til Fagernes ville jeg lægge en krans, jeg havde bundet af vilde blomster, lav og grønt fra sæteren, på Kristines, Marens og Gudbrands næstældste datters grav.

Da jeg stod her ved den unge piges grav, tænkte jeg på hendes forældres tilbagestængte sorg; de talte ikke om Kristine, ville ikke besvære andre med deres tunge tanker; Maren viste altid et roligt ansigt og var interesseret i at høre, hvad jeg kunne fortælle hende

fra Danmark og om fælles bekendte dernede. Kun én gang glippede hendes selvbeherskelse. Det var en af de første dage efter min ankomst. Vi stod sammen og så ud af det lille vindue på Pighaug over mod fjældet på den modsatte side af søen, hvor Larsgårds røde træbygninger skimtedes.

»Idag er det tre år siden, Kristine døde,« sagde Maren, og jeg så en strøm af tårer stille glide ned over hendes ansigt. Som den fromme sjæl hun er, tilføjede hun, »bare jeg dog vidste, om hun er blevet frelst.«

Jeg forsøgte at finde nogle trøsteord til Maren, — — men hvad kan man sige, der kan dulme en mors evigtvarende smerte. Hun tørrede sine øjne og sagde med brudt stemme, »jeg *skal* nok komme over det.«

Jeg har aldrig talt med Maren om hendes datters død; hvorfor rippe op i de sørgelige minder? men jeg har fra anden side fået en beretning derom. Kristine havde af bakterier fra en ikke opereret blindtarmsbetændelse fået en hjerneinfektion. Hun lå på et sygehus, hvor de havde lagt hende på stue med en meget ildelugtende kræftpatient. Det kunne Kristine ikke udholde; en dag stod hun op, tog sin cykle og kørte hjem til Grunke. Her forværredes hendes sygdom efterhånden og blev til en regulær hjernebetændelse med høj feber.

Hun havde den sidste dag ytret lyst til at få en vaffel af en slags, de havde på nabosæteren. Maren ilede, så hurtigt hendes ben kunne bære hende derop, fik kagerne og skyndte sig tilbage. Da hun nærmede sig hytten, så hun, at døren stod åben. Den højfebrile pige var stået ud af sengen og var gået hen til kilden for at drikke af det iskolde kildevand; her er hun så faldet om. Om hun faldt om, fordi hun døde, eller om hun druknede i kilden, ved ingen, men hun lå i hvert fald med ansigtet overskyllet af vandet. Familien Holdens sønner, som straks kom tilstede, og som havde lært samaritertjeneste, foretog oplivningsforsøg men uden resultat.

Det var den triste skæbne, der havde ramt denne unge jente med det sjælfulde blik, der kastede et skær af poesi over denne Marens og Gudbrands elskelige datter.

Kirken lå højt på en fjældknude, og gravene var anbragt ned ad skråningen, hvor der var jord nok til, at en grav kunne anbringes.

Gravmælerne bestod af høje, flade, måske kun 4—6 cm tykke sten. hvis nederste ende simpelthen var gravet ned i jorden, måske støttet af nogle mindre sten. Kristines grav var som en af de nyere anbragt dybt nede på denne i danske øjne ejendommelige kirkegård. De norske fjælde giver deres børn en stenet grav.

MIDNATSSOLENS LAND

Man kan rejse til Nordkap på forskellig måde. Den, der holder af det mere mondæne turistliv, rejser med »Stella polaris« eller et lignende stort skib, som følger den norske kyst, men er for stort til at gå ind i de trange fjorde og snævre stræder mellem skærene; har man derimod lyst til at se lidt af de indfødte fiskeres og lappernes liv, og stiller man beskedne fordringer til komfort, kan man vælge et kombineret fragt- og passagerskib, som kan sejle ind i de mærkeligste små lukkede fjorde, lægge til ved små øer for at aflevere gods og optage sine passagerer igen på den anden side af øen, når disse har benyttet tiden til at spadsere hen til skibets næste anløbsplads. Denne fart indenskærs giver en rolig sejlads, havets dønninger mærkes kun lidt inden for skærenes læbælte. Jo længere man kommer nord på, des lysere bliver natten, og er man der på den rigtige tid, går solen overhovedet ikke ned, den kredser horisonten rundt, og hav og himmel viser sig så at sige i en evig solnedgangs- eller morgenrødes-glans. Farvespillet kender vi fra de korte øjeblikke, da solen hæver sig over havet eller går ned i purpurglans, spejlende sig i den stille — eller oprørte — sø, men i midnatssolens land står hele døgnet i solnedgangens tegn, hertil kommer så fjældsiderne, der luer og låner glans af solen. Nogle steder ser man røde træhuse, der spejler sig i det perlemorsfarvede vand, andre steder, som vi f. eks. så det i Lyngenfjord, snedækte fjælde, der næsten gav os et indtryk af, at vi sejlede ind i et polarlandskab. Ofte synes man at sejle i flydende guld; farveorgier som i midnatssolens land har jeg sjældent set.

At fisken er en væsentlig del af Norges indtægtskilder, ser man til overflod beviser på under hele sejladsen. Hele vejen langs den norske kyst lugter der af fisk, fabrikker til udnyttelse af fisken ser

man mange af, sildemel, sildeolje, benmel til gødning er de almindeligste produkter. Jeg husker særlig et sted, som vi i spøg kaldte lugtebugten; her lå dynger af torskehoveder opstablet, kødet skulle rådne af, så knoglerne kunne males til benmel. Kun lugten i Hitlers tilintetgørelseslejre, hvor menneskehoveder, som jeg har set det på fotografier, lå opstablet, kan have været værre. Jeg talte med en ung norsk ingeniør fra stedet om den fæle lugt, han sagde: »Vi mærker den slet ikke, vi er så vant til den.« Vi andre kunne mærke den langt ud på havet, da skibet nærmede sig »Lugtebugten«. Torsk hang til tørring overalt på stakitter, bådebroer og hvor de overhovedet kunne anbringes.

Selve Nordkap er et imponerende fjældparti, der hæver sig næsten lodret op af havet. Der er anlagt en sti, som snor sig i serpentiner op til toppen. Jeg prøvede at kravle derop, men måtte opgive det på halvvejen. Mens jeg sad og hvilede mig, så jeg søfolk fra skibet, unge norske matroser, som også ville derop. De tog vejen i løb næsten lodret op, ladende hånt om serpentinerstien. Man forstår, at nordmændene ikke er lette at få bugt med, når de opererer i deres egne fjælde; hvem kan hamle op med disse adrætte fjældboer?

Efter hjemkomsten fra bestigningen af Nordkap klokken 12 nat blev der serveret kogt torsk i kahytten, som passagererne selv havde fanget på krog om eftermiddagen — friske atlanterhavstorsk — de var så gode, som torsk overhovedet kan være; kaptajnen og andre holdt taler, stemningen var høj, og der dansedes på dækket.

På hjemvejen forlod vi skibet for at blive i fjorten dage hos en landhandler-familie nogle mil nord for Tromsø; det var i det rigtige Lappland. Det var morsomt at besøge lapperne i deres »koter«, der nærmest lignede udhulede kæmpehøje med døre, der lå skråt ligesom kælderlemme. Indenfor denne dør var der et cirkelrundt rum med ildsted midt på gulvet. Røgen måtte finde vej ud gennem et hul i taget. Langs væggen var der sovepladser. Jeg så, hvordan lappekonerne bar sig ad med at bage brød; de lavede en dejg af hvedemel og formede den som 3—4 cm tykke pandekager, der blev lagt på stegepanden og holdt over ilden, til der havde dannet sig en brun skorpe på undersiden, så blev kagen vendt og bagt på den anden side. Disse runde kager blev så stillet på højkant i

asken omkring bålet, vendt og drejet, indtil de var gennembagt. Når en sådan kage blev brækket itu, var der en fin, hvid krumme indeni. Jeg smagte brødet, det var særdeles velsmagende. Husholdningsskålene havde lapperne selv forfærdiget, de var af hårdt træ skåret ud med en kniv, ikke helt regelmæssige, men dog tiltalende, de fortalte en historie, som primitiv husflid som regel gør.

De små lappebørn blev båret i »kumse«, en slags snæver, lille seng af skind og med remme til at bære kumsen i. Når lapperne er på vandring med deres dyreflokke, bærer mødrene deres små børn med sig i kumsen på ryggen. Lappernes klæder er hjemmelavede: en vid bluse eller kjortel med bælte om livet, bukser af et snit, som minder om de fattige orientaleres, en slags mokkasiner på fødderne og en fiks hue med fire strittende hjørner. Andre brugte en kasket med en vældig broget pompon ovenpå. Al tøjet er besat med brogede borter, og disse primitive folk i deres dragter synes på en særlig måde at høre sammen med urtidens fjælde og de evige græsgange på vidderne. Kvinderne bar alle en kyse af rødt stof med borter på og var ellers klædt omtrent som mændene, men med en noget længere kofte. Lappekoterne er vistnok tildels ved at blive afløst af træhuse. Mere praktisk, men i vore øjne mindre interessant.

Mange af lapperne er relativt rige, idet de ejer store hjorde af rener, men vor vært, landhandler Gausdal fortalte, at de stjæler så meget fra hinanden, at de sjældent når at blive egentlig rige. Da vi i juni måned var i Lappland, var der ingen rensdyr at se, myggene havde allerede hærget landet, og rensdyrene vil ikke finde sig i dette sejgpineri, de går til fjælds, hvor ingen myg findes, og ejerne må gå med. De norske nordlandsmyg er et kapitel for sig, ingen, som ikke har oplevet det, kan gøre sig begreb om de myriader af store, sultne, pågående myg, som på visse steder ligefrem jager mennesker og dyr på flugt. Hvor havde jeg ondt af nordmændenes kreaturer, som gik omkring i skoven og ødemarken og ikke havde et minuts fred for de surrende myg, der satte sig på deres øjenlåg, muler og yvere i tykke lag og overalt på kroppen. De arme dyr kunne jo ikke værge sig, men man så på deres urolige bevægelser, hvor forpinte de var.

En norsk dame sagde: »Hvis der ingen myg var i Norge, ville

det være et paradis.« De mange moser mellem fjældene, som det er umuligt at dræne, ødelægger de paradisiske tilstande.

Rundt omkring i Lappland er der hytter i skovene og ved elvene, hvor enhver kan gå ind, tænde ild på et lille komfur og koge kaffe i kedlen samt overnatte i de hårde trækøjer, som man kan fore ud med birkeris, så de bliver lidt mere bekvemme. Også myggene har fri adgang og benytter sig deraf, så opholdet bliver mindre behageligt for de øvrige gæster. Vi var på en udflugt op ad en elv i ti meter lange, flade elvbåde til et vandfald, Molliusjok, som falder ca. 100 m ned i en lodret strøm. Alle naturindtryk forringes dog kendeligt, fordi de altid er forbundet med den enerverende kamp med de sultne myg. Vi var glade, når vi atter var i hus og kunne hvile ud i den elskværdige landhandlers propre, kølige stuer.

Det var et held for os at komme til at bo hos disse sjældne mennesker, som ikke vidste al det gode, de ville gøre os. Den lille, elskelige fru Gausdal havde kun een sorg — at vi ikke spiste nok af den gode mad, hun serverede for os. Hun sagde: »Det er så langsomt for os, når Dere ikke liker maten.« Vi kunne ikke få hende til at begribe, at vi virkelig ikke *kunne* spise sådanne mængder, som hun havde tiltænkt os.

Engang ville min søster og jeg gå hen og besøge en ensom gammel mand, vi havde hørt tale om. Vi fandt hans hytte, men han var ikke hjemme, døren var låset, men vi kiggede ind gennem det lille, gardinløse vindu, og vi så nu det fattigste rum, jeg endnu havde set. Der var en seng, hvis bund var itu, så sengehalmen var ved at »udvandre«. Hist og her lå der nogle klude, og i vindueskarmen afgnavede fiskeben. Det var ganske hjerteskærende. Min søster lagde noget tobak på dørtrinnet, andet havde vi ikke at give ham.

En prominent dame fra egnen, som gjorde meget godt, fortalte os, at hun havde i sinde at samle penge sammen til et hjem for ensomme gamle, men først ville hun have bygget en kirke. Havde hun set den gamle mands »hjem«, tror jeg, hun ville have bygget hjemmet for de gamle før kirken.

Samme dame, frk. Jæver, fortalte os om en lappepige, som hed

Inga og var forældreløs. Hun var blevet opdraget hos en fiskerfamilie, og fiskeren lod hende gøre gavn ved at tage hende med på sine fisketure, hvor han lærte hende at hjælpe til med alt forefaldende arbejde. Skønt Inga var lille og alt andet end robust, var hun snart i stand til at arbejde så godt som nogen mandlig fisker. Da hun var bleven voksen, giftede hun sig med en fisker, og de kom til at bo på et skær i havet. Efter nogle års forløb havde Inga den ulykke, at hendes mand omkom på havet, og hun sad tilbage i hytten på skæret med tre små børn. Frk. Jæver fortalte videre, at Inga, som det er ejendommeligt for lapperne under modgang, straks ville kaste alt fra sig, helt opgive ævret; hun kom til frk. Jæver og sagde, at nu ville hun se at få børnene anbragt på et børnehjem og selv tage en plads et eller andet sted. Frk. Jæver fik ved samtaler sat mod i Inga igen. Hun forestillede hende, at hun burde prøve at holde hjemmet sammen for sine børn og forsørge dem selv; hun var jo vant til at fiske, og da hun havde hytten, båden og fiskegrejerne, var muligheden jo til stede, og hun ville sikkert blive mere lykkelig ved at beholde sine børn hos sig.

Det var den stimulans, den unge kone trængte til. Hun rejste hjem og tog fat, og for fremtiden så man hende i olietøj og sydvest styre sin båd ud på havet med kun en gut til hjælp og komme tilbage og sælge sin fangst ved fiskekvaserne. Fiskehandleren fortalte, at når vejret var så slemt, at ingen af de andre fiskere vovede sig ud, så han ofte toppen af en mast med en stump rebet sejl dukke op mellem de høje bølger, og så vidste han, at det var Inga, der var på vej til kvasen med sin fangst.

Da frk. Jæver var klar over, at Ingas båd var for gammel og dårlig og måske kunne bringe hende i ulykke, fik hun et par velhavere til at forære den lille tapre fisker en ny, god båd, og nu var Inga stolt og lykkelig, når hun fór på havet som en af de bedst sejlende fiskere.

Men med alt dette var Inga dog en dame, og når hun optrådte i land i sit pæne tøj og med sit nette og beskedne væsen, ville ingen gætte på, at denne lille nydelige person til daglig levede en fiskers hårde, anstrengende liv. — Jeg har ikke selv truffet denne lille

heltinde, men jeg gengiver beretningen, fordi jeg synes, den har sin interesse til belysning af nordlændingenes kår.

Engang da vi spadserede i skoven, så vi nogle børn, som legede, og vi gik hen til dem. De legede vistnok »kaffeselskab«; de havde på en affaldsbunke på jorden fundet halvdelen af en lille bakke, resten var rustet bort; på den havde de stillet små skår af ituslået porcelæn o. l.; et lille skår var underkop, et lidt mindre overkop; kaffekanden var et større skår, der havde en rigtignok svag lighed med en kande, og sukkerskål og flødekande manglede heller ikke. Børnenes øjne strålede, de havde sikkert frydet sig mere over dette beskedne legetøj end — — ja resten af sætningen behøver ikke at siges.

En anden gang så vi nogle søskende, hvis øjenlåg var sammenvoksede, kun en lille sprække på midten tillod dem at kigge ud, dog trøstede man sig med, at denne skavank kunne rettes, når børnene engang i fremtiden kunne komme under en øjenlæges behandling. Hvorfor engang i fremtiden? Jo, der var ikke råd til at foretage den lange og dyre rejse til en øjenlæge nu. Når man tænker på de uhyre afstande i Norge, forstår man mange af den meget spredte befolknings vanskeligheder.

Dyrkning af korn er udelukket i Nordlandet på grund af den korte sommer; kornet kan ikke nå at blive modent, men selv kartoffelavl har sine store vanskeligheder. Vor vært fortalte, at han undertiden havde lagt kartofler både tre og fire gange; pludselig frost ødelagde dem hver gang. Græs så der derimod ud til at være i overflod; man brugte her en metode til tørring af høet, som jeg mindes at have set i de østrigske alper, man rejste lange stænger ved at plante den ene ende i jorden, herom viklede eller lagde man høet helt op til toppen; i den døgnlange dag kunne høet hurtigt blive tørt til at køres ind.

Skønt vejret gennemgående var ideelt den sommer, vi var i Nordlandet, var der dog ofte skyer oppe, og fjældene hyllede sig ofte i et skydække, omtrent som et sjal om skuldrene, mens de stak hovederne op i den klare, blå luft.

Da de fjorten dage var gået, sad vi en hel nat på Skjervøj, den ø, som Nansen først gik i land på efter sin nordpolsfart med Fram,

og ventede på den stærkt forsinkede damper, som skulle tage os ombord. Det var en lang nat, og vi var glade, da vi endelig så en røgsky tone frem mellem skærene og nærme sig mere og mere, indtil endelig »Tordenskjold«s skrog, stærkt belyst af østsolens stråler, langsomt gled frem bag en klippe. Det mindede mig om kulisserne på et teater.

På hjemvejen ned langs kysten så vi tunge regnskyer indhylle fjældenes toppe, mens solstrejf forgyldte de nærmeste skær. Vi havde nu nydt Nordlandets lyse sommer; hvordan det er at leve deroppe den lange vinter, når solen overhovedet ikke viser sig over horisonten, har jeg ikke prøvet, men jeg fik en ide om, hvordan levevilkårene er, i al fald for søfolkene, ved en samtale med skibets maskinmester. Rutefarten, det eneste samfærdselsmiddel, der findes i disse egne, *skal* overholdes, hvor meget det end stormer, sner og fryser. Ofte kan skibet være så overiset, når søen i stærk frost skyller over det, at hvert tov i takkelagen er tykt som et skorstensrør, at det er uhyre vanskeligt at manøvrere. At finde frem gennem de snævre farvande mellem øer og skær, når alt er skjult under is og sne, og den lange vinternat har indhyllet de nordlige egne i mørke, er en næsten overmenneskelig præstation, men gennemføres skal det, og gennemført bliver det af de hårdføre norske søfolk, ofte med livet som indsats.

Ja vist er Norge et skønt land, men det viser ofte sine børn et hårdt og uvenligt ansigt.

Måske en ikke uvæsentlig del af fordelene ved at rejse i udlandet er, at man bevidst lærer at påskønne de goder, vi har herhjemme i vort eget lille land.

Jeg kom engang ved forårstid direkte fra Norge til Eskjær i Salling. Sneen lå endnu i vældige flager nedad de norske fjælde og som dyb snesjap i dalene; våren lod vente på sig i Norge, men i Salling var man allerede langt inde i foråret. Vi kender alle den danske forårsskov, når knopperne er ved at briste, den er dejlig, men jeg kan ikke beskrive det indtryk, det gjorde på mig, da jeg i stedet for den norske sne så den danske »forårssne« i skoven: de snehvide anemoner, der dannede et tæt, hvidt, duftende tæppe over hele skovbunden, så langt øjet rakte. Sallingboen, Jeppe Aa-

kjær, bruger et smukt udtryk for naturglæden, han siger i et af sine digte »mit hjerte skælver af glæde«. Her i Eskjær skov forstod jeg den følelse, da jeg efter de barske norske snefjælde pludselig stod midt i den yndefulde danske »blomstersne«. Mit hjerte »skælvede af glæde«, og det bliver det ved med hver gang, jeg står overfor typisk dansk ynde og frodighed. Her — mit fædreland, her hører jeg hjemme!

Agnete Claudius.

KLOKKEN SLÅR, TIDEN GÅR

Min mands hobby var ure. Ikke i den grad som hans bror Henriks, men dog så vi havde flere ure, end vi havde brug for. Jeg har endnu en stor bornholmer med fint compensationspendul, et rokoko-taffelur og et broncetaffelur fra tiden efter den franske revolution.

Dette sidste er symbolsk, det viser nederst Louis XVIs billede sammen med kongedømmets insignier kastet til jorden under en gammel løve, der med et fortvivlet udtryk, brølende med tandløs mund slæber uret, den nye tid, på sin ryg. Ovenpå uret står hanen, republikkens symbol, og basker, bryster sig og galer. Når jeg om natten har ondt ved at sove, fornøjer det mig at lytte til disse tre ures slag. De har hver sin personlige måde at give deres besyv med i laget på. Den store bornholmer i mahognikassen med rude foran pendul og lodder har en bestemt, lidt hård, måde at snakke på, det sidste slag er lidt afsnuppet, som det ville sige — færdig, ikke noget vrøvl! Det forgyldte rokokour udskåret i træ skynder sig at slå, det har travlt, men løber sommetider sur i slagenes antal — det er jo så gammelt — mens revolutionsuret lapser sig med halvtimeslag, hvad de andre ikke har. Det har for resten en venlig og fredelig klang og er til at lide på. Alle disse ure, foruden flere mindre, har hver sin historie, som alle fører tilbage til min mand, ligesom næsten alle ting, jeg har i mit hus. Foruden ure havde han en passion for at anskaffe billeder. Vi havde ved hans død så mange, at jeg gav dem bort i snesevis. En del, portrætter af videnskabsmænd, hænger nu i Universitetsbibliotekets læsestuer, ligesom hans samling af kemiske værker nu befinder sig i dette bibliotek.

Min mand blev engang i et interview spurgt om, hvilken alder han anså for at være den bedste. Han svarede, at han altid havde

syntes, at den alder, han just befandt sig i, var den bedste. Det ville måske lyde paradoksalt, om jeg i min nuværende alder ville sige det samme, skønt jeg egentlig synes det. Der er så mange problemer, man med alderen kommer ud over, man vinder en sindets afklaring, og man kan roligt nyde hver eneste dag i bevidstheden om, at hver god stund, man endnu oplever, er en ufortjent gave, som man må modtage med dyb taknemmelighed.

EFTERSKRIFT

Dr. phil. Gudmund Schütte har venligst gennemlæst mit manuskript og gjort sine bemærkninger dertil. Dr. Schütte finder, at jeg har gjort for lidt ud af skildringen af Bornholms ejendommeligheder og foreslår mig at sætte et tillæg forfattet af ham bag i bogen, idet han ikke tror, der overhovedet findes nogen god potenseret definition af Bornholms særpræg.

Gudmund Schütte skriver som følger:

Bornholm, på indfødt Mål kaldet Borringholm, *av Turister kaldet* »Østersøens Perle«, *er et virkeligt Drømmeland. Øen rager op av Havet som Rest av et Østersøens sunkne Atlantis; den minder om det norske Æventyrland Utrøst, der dukker op av Havet som en Undervandsbåd, eller om Gulland, i hvis Saga det hedder, at Øen oprindelig var elvetryllet, så den om Natten sank, men om Dagen var oppe. Ligesom denne Trolddom vel løstes ved Kristendommens Indførelse, således havde Bornholm sin kristne Skytsånd,* Bonavedde *(jeg gætter på, at han skal tydes som Borna-vætti, »Borringernes Uætte«), som uavladelig fører Krig mod de Underjordiske, der fra gammel Tid har Øen inde.*

Man siger, at Bornholm er som et Prøvekort på hele Nordens Natur, — fra Norges stejle Fjælde til Jyllands Klitter. Langs Fjældkysten rejser sig sære Klippeformationer: den forstenede Troldkvinde Krageturingen *ved Uang,* Hvidkleven *ved Jons Kapel, de skumoversprøjtede* Løvehoveder *ved Hammershus,* Lyseklippen *ved Rø,* Randkleveskåret. *Bornholm ejede sin* Rokkesten, *som desværre nu er ude av Funktion.* Bautastene *findes i større Samlinger. I Lunden Gryet kan man mellem dem gå ad Stier, der åbenbart har været brugte lige siden Hedenold.*

Hammershuses *Borgtårn rejser sig fra Fjældet som et Uartegn.*

Fire runde Fæstningskirker *giver Øen et enestående Særpræg, også udtrykt i Sognenavnene på* -ker: *Olsker, Nilausker etc. De er Minder om Middelaldertilstande, da det ikke var Atombomberne, men de hærjende Vender, som voldte den stadige Utryghedsfølelse. Dengang var Rundkirkernes Tilflugtsrum over de solide Hvælvinger et godt Værn mod de frygtede slaviske Invasionsfolk.*

Silderøgeriernes *opadstræbende Ovnbygninger vidner om bornholmsk Værkflid. Det samme gør Uhrnavnet* »Bornholmer«, *der har bredt sig over hele Danmark. Foresten er »Bornholmer« jo også Navnet på en vidt udbredt religiøs Sekt, nærmest indremissionsk, som vidner om, at også åndelige Strømninger kunde udgå fra den isolerede Østersø-Ø.*

Fjældskrænternes brogede Vegetation *lyser i glad Farvepragt ud mod Østersøens Blå. Den genspejles i Maleren* Zahrtmanns *italienske Farvefryd. Om Italien minder også de modnende Sydfrugter,* Morbær *og* Figner.

Danmarks Nationaltræ Bøgen savnes; den erstattes av Avnbøgen.

Folkemålet *falder strax den »førte« (indvandrede) Gæst noget fremmedartet i Øret ved sin stærkt syngende Klang. Det tilhører den* skånske *Dialektgruppe og står fjærnere fra dansk Rigssprog end f. Ex. Sproget i Skøtsherred ved Malmø. Havde det været i skriftsproglig Brug, kunde det med fuld Ret have gjort Krav på at regnes for et eget Sprog. Det vrimler av enestående Ord, som ikke genfindes i nogetsomhelst andet nordisk Mål: »Fjældstavn« = Nattergal; »Jylkatta« = Pindsvin; »Åbo« = Edderfugl; »Horra« = Dreng; »Pibel« = Pigebarn; »Bælla« = Børn; »Kobbe« = Uætte, Trold.*

Om Søforbindelse med England vidner »Sisera« = Sax (a pair of scissors).

Dansk Skriftsprog stræver hårdnakket at undertrykke den bornholmske Endelse -a, *men den bryder dog igennem i genstridige Stednavne som Rosmannabækken ved Rønne, Ypnasted (skulde hedde Ypnastad), den historiske Valplads Egla Enge, og Fiskerlejet Saltuna, Hjemsted for den navnkundige Filolog* Madvig; *engang, da jeg spurgte om Vej til Rønne, udtalte den adspurgte Bornholmer Navnet med langt* -a *og stærkt Eftertryk på Endelsen.*

Bornholmsken har fastholdt friere Ordavl-Evne en Skriftspro-

*get. Til en Unge, som vrælede: »Ja vil ikkje, ja vil ikkje!« sagde Moderen: »Lad fara Viljen og tænk på Skaljen!« Ordet »Skalje« er nemmere og fyndigere end vort tyske »Skyldighed«. Konen i Huset med den skrå Gavl kaldes ypperlig malende for »Skrågavlan«. — Ene av alle danske Mål har Bornholmsken, som netop Agnete Claudius har iagttaget og optegnet, fastholdt den indoeuropæiske og gottonske Urskik at digte Døbenavne, der skulde give et magisk Fingerpeg om Navnebærerens Livsskæbne: »Ar*bejdsomheds-mine, Sanddru-jette«. *(Jeg veed ikke, om den kriminelt kendte Fru Skyldfri Larsen var en Bornholmska; i hendes Tilfælde viste det magiske Fingerpeg sig, som man veed, at slå fejl, da hun jo dræbte sin Mand).*

Bornholmeren bliver dybt krænket, når man ymter, at hans Sprog ligner Svensk. Nej, det ligner rigtignok barestens det ægte Fjældsprog i Norge!

Bornholmerens Karakter *er ligeså ejendommelig som Sproget. Stiv, stridig. Den »fødte« Bornholmer kommer let i Opposition til den »førte« Gæst, den tilrejsende. Et Mundheld lyder: »et Skibs Mandskab bør ikke rumme flere Bornholmere, end der er Master på Skibet.« En gammel Type på den stridige Bornholmer er Vikingen* Blod-Egil, *som Kong Knud den Hellige lod henrette.* Jens Kofoed *(egtl. »Kofoged«, typisk bornholmsk Navn) avkastede 1658 det svenske Åg; dærom vidner Mindestøtten ved Hammershus:*

Folket brød sit Frihedsaag,
hist, hvor Klippen bryder Sø.
End Bornholm er Danmarks Ø.

Om Bornholmeren Løjtnant Anker, *der kæmpede i Sønderjylland i 1864, spørges Ekkoet: »Hvem værgede Dybbøl Banker?« Og Svaret lyder: »Anker«.*

Bornholm har haft gentagne tyske Invasioner. Først fik Lybækkerne Øen i Pant. Omkring Århundredskiftet 1899—1900 oversvømmedes Østersøens Perle av tyske Turister, der opførte sig helt som Herrefolk. Boliger fik tyske Flag og tyske Navne som »Germania« og »Hotel Strandschloss« i Allinge, og i Restaurant Rosenborg sammesteds kunde man på dansk Tiltale risikere at få Svaret:

»Hier wird Deutsch gesprochen!« Sidst og værst kom den militære Nazi-Invasion i 1940 med alle dens sørgelige Følger. Men Øen stod sig dog som dansk Forpost. Mod den truende tyske Syndflod har Bornholmerne dannet deres virksomme Hjemstavnsværn. Gid de altid må få Held med deres vagtsomme Stræben!

Eskjær, 6. Marts 1948. *Gudmund Schütte.*

AGNETE CLAUDIUS

MINDERNES Ø

Livligt og fængslende fortæller Agnete Claudius i sin erindringsbog om sit livs rige oplevelser og sine mange rejser.

Forfatterinden er datter af amtsforvalter I. S. Lütken, der først virkede i Rønne og senere i Vejle, og bogen giver mange levende træk fra disse to byer. I sin ungdom lærte hun at modellere hos billedhuggeren August Saabye, men afbrød uddannelsen og blev sygeplejerske. Om hendes virke på dette felt — hun var bl. a. i en årrække redaktør af »Tidsskrift for Sygepleje« — fortælles mange interessante ting.

Efter sit giftermål med den senere overlæge ved Frederiksberg Hospital, dr. med. Marius Claudius, blev det naturligt særlig lægekredse, hun blev knyttet til. Hun fortæller livfuldt om disse år, og enkelte af vennerne portrætterer hun særligt og med megen varme.

De mange rejseerindringer bærer præg af evnen til at se og opleve — og evnen til at fortælle.

Det er en levende og smuk bog.

PEDERSEN & LEFEVRE KØBENHAVN V